

1/000, J.: Suomen historia nuorisolle

*Viipurin maalaiskunnan
Lieskan pöytä kirjasto.*

Lainausohjeet:

Samalle lainaajalle annetaan korkeintaan
2. nidosta kerrallaan.

Joka pitää kirjaa yli määräajan, suorittaa sakkoa 10 penniä viikolta tai sen osalta.

Joka turmelee tahi pahoin pitää kirjaston kirjaa, maksakoon siitä korvausta kirjaston johtokunnan arvion mukaan.

Lainattua kirjaa ei saa lainata eteenpäin vieraille.

Jos joku kirja katoaa, tulee lainaajan suorittaa korvaukseksi sen koko arvo ja sitä paitsi sakkoa 10 penniä viikolta tai sen osalta siihen asti, kunnes kirjaston vahinko on täysin korvattu. Lainaja olkoon kuitenkin oikeutettu korvaukseksi antamaan toisen puhtaan kappaleen samaa kirjaa kadonneen sijaan.

Lainanottaja, joka on tehnyt itsensä syy-

pääks-

ede-

na-

vä-

K

H

Suomen Historia

Auorisolle.

(Jatkoa „Kertomuksiin Suomen historiasta“.)

Toimittanut

J. Krohn.

I.

Kaarle X:n Kustaan hallitus.

10

Suomen Historia

Nuorisolle.

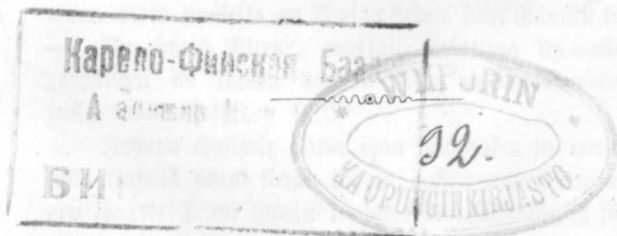
(Jatkoa „Kertomuksiin Suomen historiasta“.)

Epimittantur

S. Krohn.

I.

Kaarle X:n Kustaan hallitus.

Helsingfors 1880.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainon kustannuksella.

W

1924
1973

1992 r.

Suomen Historian

Historia

(Suomen Historian Seuran julkaisu)

toimittanut

A. Krohn

I

toimittanut A. Krohn

Helsingissä,

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainossa,

1880.

Kertomuksia Suomen historiasta.

Ruotsin mahtavuuden aikakausi.

III. Kaarle X:n Kustaan hallitus.

1. Hankkeet Puolan sotaan.

Vuopuessaan nuunusta oli Kristiina saanut säädhyt suostumaan siihen, että hänen orpanansa, Pfalz-Zweibrücken'in herttua Kaarle Kustaa, tulisi Ruotsin hallitsijaksi. Mutta huhu aiotusta vallanmuutoksesta antoi taas puolalaiselle Wasa-suvun haaralle tilaisuuden vaatimuksiansa esiintuomaan. Zuhana Kasimir'ilta tuli lähettias Tukholmaan. „Herrani“, julisti Puolalainen, „on tosin saattanut kärsiä sitä, että läheinen sukulainen, niinkuin Kristiina, hallitsi oikeastaan hänelle itselleen tulewassa perintövaltakunnassa. Mutta sitä ei hän. voi missään muotoa sallia, että wento-wieras, joka waan äidin puolelta on Wasan sukua, saisi Ruotsin kruunun“. — „No hywä sitten“, vastasi Kristiina kylmäkisoisesti, „orpanani on tuowa 30,000 kelpo wierasta-miestä oikeutensa todistukseksi“.

Zuhana Kasimir olikin ihan umpisokea ja mieletön, kun tällä hetkellä antoi sodan aiheen, johon nuori, maineenhaluisen Kaarle X oli hywin kernas kiinni käymään ja joka myös oli warsin suotu suurelle osalle Ruotsin kansasta. Asteiset suuret, loistawat voitot olivat wanhan wikingi-innon uudesta sytyttäneet. Jo w. 1651, kohta kolmekymmenvuos-

tisen sodan loputtua, kirjoitti Franskan lähettiläs Tukholmasta: „Täällä waan arwellaan, ettei Ruotfi ilman sodatta voi tulla toimeen. Kotiintulleet soturit, niin sanotaan, tuskin taipunewat kotimaassa tarjona olewaan lain kuriin ja köyhyyhteen. Ja paitfi sitä ei olisikaan wiisaasti tehty, jos annettaisiin Ruotfin ainoan woiman raueta. Sillä jos tämä nykijinen sotainen henki ja kunto hymmenenkinwuotisen rauhan kautta laimistuisi, niin Ruotfi, jossa ei kauppa eikä teollisuus kukoista, tulisi köyhäksi ja unohtuisi pois maailman huomiosta“. — Samat mielipiteet ilmautuivat nytkin, koska waltaneuwoskunnassa Puolan loukkaawainen sanoma tuli puheeksi. „Sodan kautta“, niin sanottiin, „on Ruotfi tunte mattomuuden pimeydestä kohonnut maineen loistoon; sodalla on tämä maine edelleenkin woimassa pidettävä. Pittkälsijen *) rauhan ja laiskan joutilaisuutemme wuotfi onkin se jo alkanut himmetä. Ja jos rauhaa vielä kauemmin kestää, tulee myös paras woimamme, sotawäki, pelkurimaiseksi ja kykenemättömäksi sodan waiwoja kestämään“. Näin arweliwat useimmat; ainoasti muutamat, niissä Suomalainen Herman Creutz, tahtoivat että rauha, jos mahdollista, säilytettäisiin. Suurempi erimielisyys sitä vastaan ilmaantui, kun tuli puheeksi: ketä vastaan sotaan ryhdyttäisiin. Muutamat arweliwat, että Tanska etupäässä olisi kukistettava, toiset katsoivat sodan Wenäjää vastaan edullisemmaksi; mutta enemmistö päätti, että pitäisi Puolan kimppuun mennä. Siihen sitten myös waltiosäädhyt suostuivat, waikka warsinkin pappis-säädyt en sifki osoitti enemmän rauhanhalua.

Silloinen hetki olikin erittäin sowelias hyökkäykseen Puolan päälle. Tämä onneton waltakunta oli jo useampia wuosia kuluttanut woimiansa Ukrain'in kasakoita vastaan, jotka olivat nousseet kapinaan, ja nyt oli vielä mahtawa Wenäjän rikkonut rauhan, ottaen kasakat suojahansa. Keskenään eripuraiset, kuninkaasensa thythmättömät Puolalaiset eivät

*) Ruusiwuotisen!!!

henneet estämään tsaarin sotajoukkoja. Venäläiset parvet tulvasivat kaikkein itäisten maakuntien yli. Näytti aivan siltä kuin olisi Puolaa jo silloin kohtaawa sen lopullinen surkea kohtalo.

Tieto näistä seikoista oli tietysti suuresti kiihoittanut Ruotsalaisten sota=intoa. Olihan muka toivo warsin helpolla waimalla saada joku osa noissa suurissa jakajaisissa. Paitti sitä waitutti myös pelko Venäläisten liiasta menestyksestä. Piti estää, etteivät he saisi jotain Puolan ranta=maakunnista omaksensa, joten olisivat tulleet Ruotsin kilpaweljiksi Itämerellä. Asiain näin ollen, olivat kaikki Puolalaisten hrithket saada kuninkaan sa tyhmyys sowitziksi aiwan turhat. Ne onnistuivat sitä vähemmin, koska Zuhana Kasimir yhä edelleenkin vielä lapsimaisella itsepintaisuudella piti kiinni turhista muodon=asioista; esim. sineetisjään käytti Ruotsin maakunaa y. m.

2. Puolan valloitus.

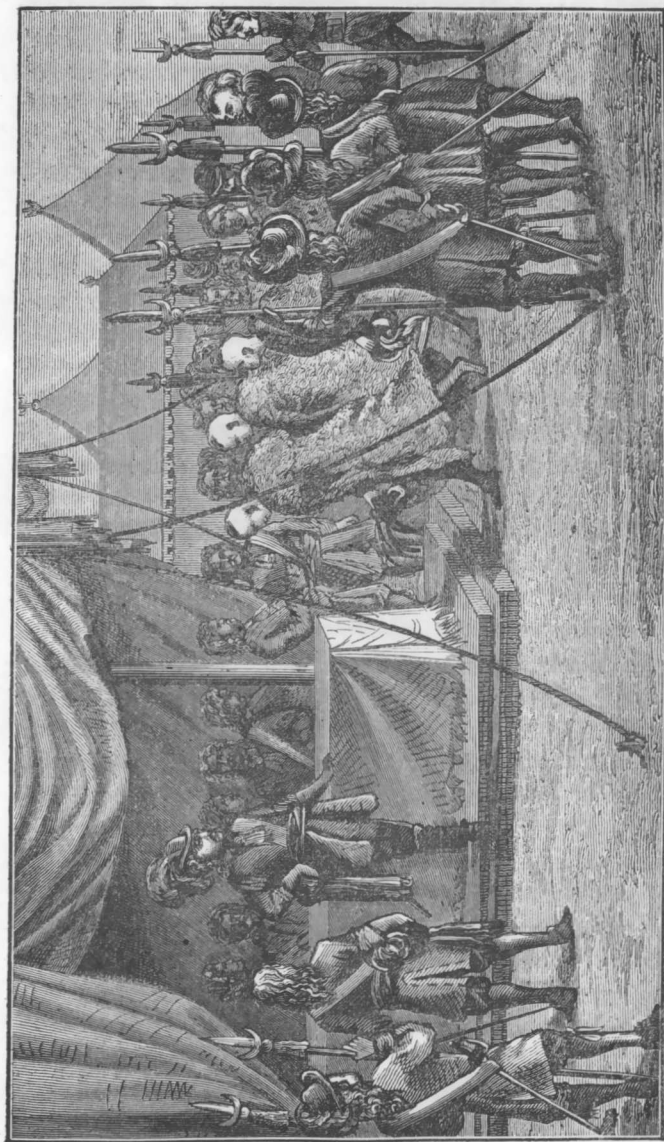
Yksi osa Ruotsin armeijaa, 17,000 miestä, jo seisoi walmiina Pommerissa sotamarski Arwe Wittenberg'in johdon alla. He marssivat Puolan rajan yli Heinäk. 9 p. 1655. Pari päivää myöhemmin tawattiin 15—20,000 Puolalaista pienen Ustzien kaupungin tykönä. Niiden voima oli siis, wähintänsä yhtä suuri kuin tulijoitten, ja asemansa lietteisen joen takana semmoinen, että olisi siinä voitu tehdä pitkälistä wastarintaa. Mutta sen sijaan tuli kohta torwenjoittaja Wittenberg'in luoksi sowingtoa tarjoamaan. Puolalaisten päälliköt olivat kuninkaasensa tyytymättömät; siitä syystä he rikkoivat häpeällisesti uskollisuuden=walansa ja antoivat sotajoukkonsa lähimmäisen kahden maakunnan kansa ilman miekan lyönnittä Ruotsalaisten käsiin.

Suunkautta myöhemmin saapui itse Kaarle X:kin Puolaan, tuoden kanssansa Ruotsista vielä 15,000 soturia. Hänellä oli siis nyt nuot „30,000 wierasta=miestä“ koossa, joilla

Kristiina oli uhannut hänen tulewan oikeuttansa todistamaan. Mutta nähtipä siltä kuin ei olisiukaan niitä tarvinnut. Jokapaikassa otettiin häntä vastaan niinkuin vapauttajaa, ei niinkuin vihollista. Mateli, sotaväki, kansa kaikki kilpaa riensivät hänelle alamaisuuttansa tarjoomaan. Niin suuri oli Puolalaisissa tyhymättömyys, niin suuri pelko hän edemmäksi tunkeuvista Venäläisistä. Millä paitfi sitä olisi tehty vastarintaa, koska maan wakinainen sotaväki, Qwartianit, melkein kaikki olivat kaukana idässä sotimassa Venäläisiä ja kasakoita vastaan.

Hädisjään nöhyrhytti nyt viimeinkin Juhana Kasimir itsensä. Hän lähetti yhden kammariherransa hän lähenewälle wiholliselleen vastaan ja ilmoitti tahtowansa tulla Ruotsalaisten leiriin rauhasta keskustelemaan. Mutta Kaarle X wastasi hymyillen: „Ei ole tarwis; kyllä minä sen waiwan aion itse säästää orpanaltani!“ Hän riensikin nyt vielä kiireemmin edelleen, ja niin suuri oli hänen luottamuksensa Puolalaisten eripuraisuuteen ja khykenemättömyyhtehen, että hän tälle väkimarssillensa wei mukaansa ainoasti 3,000 ratsumiestä ja hiukan toista tuhatta jalkasoturia. Niin perin vähäisen woiman kanssa saapui hän yht’äkkiä Warszowan eteen. Tämä kaupunki oli runsaasti warustettu kaikilla sotatarpeilla; mutta paetessaan ei ollut Juhana Kasimir muistanut jättää sinne enempää kuin 200 miestä. Nämät eivät yrittäneetkään wastarintaa, ja niin muodoin ratsasti Kaarle X Elof. 30 p. 1655 kenenkään estämättä, juhlassisesti Puolan pääkaupungin portin kautta sisään.

Sieltäkin hän taas pian kiirehti edemmäksi, sillä Wittenberg, jonka hän oli lähettänyt toisen sotajoukon kanssa Puolan kuningasta takaa-ajamaan, oli lähettänyt sen sanan, että Puolalaisten woima hänelle hyfsinään oli liian suuri. Onnettoman Juhana Kasimir’in ympärille oli nyt viimein kofoutunut noin 10,000 ratsumiestä, melkein kaikki aatelis-herroja palvelijoineen. He olivat kuningattaren kehoituksista innoituneina wetäneet sapelinsa tupesta ja kaituwalla

Puolan ylimysket kumartavat Kaarle X:lle.

äänellä wannonheet viimeisiin henkiin ja weriin taistelewanfa kuninkaan sekä hänen puolisonfa puolustukseksi. Tässä syttyi näin tawoin Syysk. 6 p. ensimmäinen wähän suurempi tapelu Czarnowan luona. Päiwä alkoi ranffasateella. Silloin tehtiin Puolalalaisten leirisä se ehdotus, että pitäisi käyttää tämä tilaisuus hywäksensä ja turwatan wanhaan isien aseesen, tuohon käyrään sapeliin, rhynnätä Ruotsin wäen päälle, joiden pyssyin ja kanuunain sytyttimet nyt warmaan oliwat sateesta kastuneet ja tulleet keliwottomiksi. Niinkuin tuuliaispää lensikin puolalainen ratsuwäki wihollista kohti, tapansa mukaan huutaen tähdestä kirkusta. Mutta Ruotsin kanuunat syöksiwät tulta vastaan, sateesta huolimatta, ja Ruotsin wäki seisoi lujasti paikallaan, tuosta hirweästä huudosta ja hurjasta rhynnäköstä säikähtymättä. Se masensi kerrassaan Puolalalaisten innon; he kääntyiwät pakoön yhtä kiireesti kuin oliwat tulleetkin, jättäen jäljelleen leirinsä kalteuksiineen, waroineen sekä tuhatmäärän kumppaleistaan. Ruotsin sotawoimasta oliwat tuskin muut kuin etujoukot edes saaneet tilaisuutta miekkaansa paljastaa.

Wielä toisen samanlaisen kahakan perästä pakeni Zuhana Rasimir pois waltakunnastaan. Nyt tuli sefasorto aiwan yleiseksi. Lokak. 8 p., koki kuufautta sen jälkeen kun Kaarle X:n jalka oli rajan yli astunut, tuotiin hänelle Krakowan awaimet. Näin sai Puolan muinainen pääkaupunki ensikerran 365:en vuoden jälkeen nähdä wiholliset muuriensa sisäpuolella. Nyt antautuiwat myös hksi toisensa perästä wielä jalkeella olewat puolalaiset armeijat. Lokak. 28 p. toi Potocki viimeisen sotawoiman, 11,000 qwartiania. Päällisköt läheniwät Kaarle X:ttä syhyillä kumarruksilla, ilmoittaen että he tahtoiwat antautua hänen suojanfa alle, koska heidän oma kuninkaanfa, maasta pakenemalla, oli heidät hylännyt. Erisukummaisessa wastakohtaisuudessa oli tämä nöyrä, alamainen kähtös heidän komeitten pukujensa kanssa, jotka oliwat kalliista turkkisista tehdyt ja kiiltiwät, kimalteliwat hopeasta, kullasta sekä timanteista. Duto näkö oli myös

alusssa ollut Ruotsin sotureille Puolalaisten paljaaksi ajettu pää, johon maan tavan mukaan waan oli keskelle jäänyt kaitainen tuffawiilake, otjasta wenhvä fiirettä myöten hamaan niskaan asti.

Näiden tässä kerrottuin seikkain tapahtuessa piti kuninkaas kaskystä vielä kolmannen armeijan Liwinmaalta päin valloittaa Viettua sekä sitten Preussi, joka silloin oli osaksi Puolan wallan, osaksi lääniherruuden alla. Tämä osa Kaarle X:n tuumista ei kuitenkaan menestynyt niin hywin kuin muut. Liwin armeija, enimmäksi osaksi Suomalaisia *), ei karttunut suuremmaksi kuin 7,000 miestä, nekin huonosti varustettuja. Paitti sitä wanha sotamarski Rustaa Horn, jolle Viettuan valloitus oli uskottu, nahjusteli, niin että Wenäläiset kerkisivät ottaa enimmäen osan sitä suurvuruhtinasuntaa waltahansa. Ei käyneet myös toimet sittenkään paljoa paremmin; kun kuninkaan lanko Maunu Kaapriel De la Gardie sai päällikhyden. Wasta syksyllä myöhään saatiin pohjoisiin osa Viettuan maata Ruotsin suojaan taipumaan, jonka jälkeen De la Gardie wei wäkensä Preussinmaalle. Sinne oli sillä wälin kuninkaan itsensä tähtynyt mennä pää-armeijan kanssa. Puolan oma osa Preussista nyt valloitettiin, ja Souluk. 31 p. pakoitettiin myös Brandenburg'in waaliruhtinas Fredrik Wilhelm rupeamaan Ruotsin kruunun lääniläiseksi Itä-Preussin suhteen.

*) Pää-armeijassa oli meidän miehiä waan ollut 500 rakuunaa, jotka ensin kuuluiwat Wittenberg'in osastoon, waan sitten seurasivat kuningasta hänen retkillänsä.

3. Puolalaisten nousu.

Niinkuin waltawa myrsky oli Ruotsin sota lentänyt onnettoman Puolan yli, wastustamattomasti kaataen kaikki edessään. Menestyksestä paisuneena mielti Kaarle Kustaa waan mitä tuolla kufistuneella maalla nyt tekisi. Rantamaakunnat: Preussin ja Kuurin-maat, hän tahtoi yhdistää Ruotsin waltakuntaan. Toisia läänejä hän aikoi jakaa palkinnoiksi tai waihtokaupalla liittolaisilleen. Itse Puolan pääosaakin hän näki haluawan sukunsa erinäiseksi alusmaaksi; sillä hän waati jokapaikassa Puolalaisilta uskollisuuden wailaa sekä itselleen että myös perillisilleen. Tätä kaikkea tietysti ei wät puolalaiset aatelisherrat woineet kärsiä. He olivat jo katsoneet heikkoa Juhana Kasimiria liian itsewaltaiseksi; kuinka he nyt olisimat suostuneet todella itsewaltaiseen Kaarle Kustaaseen, joka heiltä tahtoi heidän wapaan waalioikeutensa häwittää, jopa heidän maansakin paloittaa! Vielä suurempi oli papiston ja ylimalkaan katolisen kansan wiha maahan tulleita „wäärä-uskolaisia“ vastaan, sillä Ruotsin kuningaan wäki usein teki pilkkaa Puolalaisten kirkonmennoista ja ryösti heidän pyhiä paikkojansa. Rauhistuksella ja wimmalla olivat maan asukkaat nähneet wieraisten sotamiesten sekä leirisä oleskelewain naisten kaduilla komeilewan kalleissa messupaidoissa tai pidoissaan juowan alttarikalkeista. Tähän tuli vielä lisäksi sotawäen, warsin fin sakjalaisten palkkasoturein, ahneus ja irstaisuus, joita kuningas turhaan koetti hillitä. Hän ei woinut heille säännöllisesti antaa palkkaa, jonkatähden täytyi määrätä kullekin rykmentille joku maakunta, mistä se saisi itse ottaa elatusensa. Arwattawasti he ottiwat monta wertaa enemmän ja fortiwat kansaa kauhealla tawalla. Ei wätpä olleet pääliskötkään parempia kuin riwisoturit; ainoa eroitus oli waan siinä, että edelliset riistiwät suurempia summia.

Wiimein leimahti tämä kauan kytentyn wimma ilmituleen. Katolinen papisto vielä kiihoitti sitä sillä, että kielsi

Herran ehtoollisen niiltä, jotka eivät Ruotsin kuninkaasta luopuisi. Joka paikassa ympäri maata nousi kansa aseisin, tappaen hyskityiset Ruotsin sotamiehet tai erinäiset pienemmät joukot, jotka sattuiwat heidän käsiinsä. Wihan tultuuta nähtti tuo kuuluisaksi tullut Wielun'in werisauna, jossa ei murhattu ainoasti Ruotsin sotureita, waan myös kaikkia muita kaupungissa olevia muukalaisia, miehiä, naisia ja lapsia, jotka eivät olleet Puolan kielen puhuvia. Ruumiit wiskattiin kaduille sikojen syödä, jotka sitten useammat päivät herkkuihwiwat kauhealla tavalla. Kaarle X:n wäki puolestaan kosti näitä töitä yhtä armottomasti, polttaen kaupunkeita, kyliä sekä aatelishoweja, ja hakaten maahan asukkaat, huolimatta iästä tahi sukupuolesta. Mahdoton olisi kertoa kaikkia tämän hirmuisen ajan erinäisiä werilöyhkiä; ottakaamme waan joukosta vielä yksi, joka myös tietävästi Suomalaisia kohtasi. Viettuanmaahan jäännyt sotawäki oli menetellyt yhtä suurella waromattomuudella kuin kowuudella. Sotamiehet oliwat mukawamman elannon tähden lewinneet hajalleen ympäri koko maakuntaa. Suurissa kylissä, joissa oli 40—50 taloa, majaili aina waan 5—6 huowia, ja nämä kuitenkin, waikka niin vähälukuiset, harjoittiwat kaikellaista wäkiwaltaa. Upseerit, joiden olisi pitänyt järjestystä walwoa, huwitteliwat kaukana suuremmissa kaupungeissa. Tämän seikan käyttiwät wimmastuneet Viettualaiset hywäksensä. Yhtenä ja samana päivänä Toukokuussa 1656 nousi koko maakunta, ja hajalliset soturit murhattiin hywin monessa paikassa. Ruotsin armeija menetti täten 24 lippukuntaa, niissä myös kaksi suomalaista, Karjalan ratsurijmentistä. Mutta pian koki De la Gardie tästä werisauhasta pelastuneet, sai vielä muualta apuwäkeä ja marssi kapinoitsijoita vastaan. Szawlen kylän luona tapahtui suurin kahakka. Viettualaisten ratsuwäki, aatelisherrat palwelijoineen, pakeni vähäisen wastarinnan jälkeen, ja näin jäiwät nyt talonpoika-raukat, jotka oliwat jalkawäkenä, kokonaan woittajain armoille tai, pikemmin sanoen, armottomuudelle

alttiiksi. Peloisiaan wiskasivat onnettomat pois wiikatteensa ja nuijanja, jotka heillä oliwat aseina; mutta ei sekään auttanut. Ruotsin soturit hakkasivat kuitenkin päälle, siitä huolimatta, ja tappoivat viimeiseen mieheen useampia tuhansia, aiwan kuin susi turvattomia lampaita.

4. Jaroslaw'in retki.

Tieto Puolalaisten yleisestä noususta tapasi Kaarle X:n juuri silloin, kun hän jo luuli hankkeensa täydesti onnistuneeksi. Wimmastuneena päätti hän kohta lähteä „uskollisuuswalan rikkojia“ kukistamaan. Useimmat hänen sotaherroistansa tosin kiivaasti epäsiwät. Heidän mielestään oli warsinainen Puola, josta ei kuitenkaan woinut olla pyysyväistä hyötyä Ruotsille, jätettävä rauhaan, ja ainoasti Preussin omistus wahvistettava Dantzig'in valloituksella. Mutta kuningasta wiekoitti tuosta suuremmasta sodasta toiwottu maine ja kunnia. Hän jätti ainoasti muutamia tuhansia miehiä Preussinmaalle ja wei enimmäen osan käsillä olevia woiniansa eteläänpäin.

Mussa oli hänellä nytkin entinen onnensa mukanaan. Tammik. 17 p. 1656 oli Kaarle X alkanut marssinja, Helmikuun 8 p. hän jo seisoi Keski-Puolassa, Weisseljoen tafana. Tällä nopeudellaan saawutti hän täällä Golombon luona Puolalaisten parhaan sotapäällikön Ezarnezin. Kuninkaalla ei ollut kyllä enempää kuin 5,000 miestä luonansa; muu woina oli pitkästä wäkimarssista uupuneena jäännyt jäljelle pitkin tietä. Mutta yhtähywin hyökättiin pelkäämättä näiden nyt viimein seisahuneiden 8—12,000 wihollisen päälle. Erittäin suurena apuna witoon saamiseen oliwat tässä tilaisundesja Suomen ratsumiehet. Turun ja Uudenmaan rhymentit, jotka oikean kyljen äärimmäisenä joukkona seisoiwat, hakkasivat Puolalaisten riiveihin semmoisella wauhdilla, että

nämät, waan yhden laukausten ammuttuaan, kohta hajosivat.

Tämän jälkeen Czarnezki ei enää uskaltanut moneen aikaan hyrittääkään suurempaa tappelua. * Mutta hän ryhtyi nyt toiseen sotatapaan, joka oli tulokkaille paljon vaarallisempi. Hän wetähtyi waan aina ylöspäin, houkuttain Kaarle X:ttä yhä enemmän etelään. Sillä wälin hänen partioparwensa sääskien tavalla laakkaamatta liehuiwat Ruotsin armeijan ympärillä, yön, päivät häiriten marssia pienillä kahakoilla, ja talonpoikain avulla hakaten maahan pienempiä osastoja, jotka pääjoukosta erosivat muonan hankkimisen tähden taikka saaliin halusta. Näissä alin-omaisissa taisteluissa wäheni Kaarle X:n armeija pian sangen tuntuvasti. Vielä enemmän wäkeä surmasivat pakkanen ja nälkä sekä niiden tuottamat taudit täällä waiwaloisella talwisella retkellä. Paitti sitä luopuivat tähän asti vielä myötä seuranneet Puolalaiset wähä wäliä suurin joukoin. Wiikkokausi Golombon woiton jälkeen esim. jo katosi Koniezpolski suurimman qwartianien osan kanssa.

Keskipaifoilla Maaliskuuta oli näin Kaarle X joutunut Jaroslaw'in kaupunkiin Galiziasa, melkein Puolan eteläiselle rajalle asti. Pakko oli nyt ruweta ajattelemaan kääntymistä. Armeija oli huwennut 8,000:ksi mieheksi, ja niissäkin oli vielä 3,000 noita qwartianeja, joihin ei woitu luottaa. Mutta paluumatkakin täältä näytti kowin arwe-luttawalta. Warszowaan, lähimpään paikkaan, misä oli suurempi joukko omaa wäkeä ko'ossa, luettiin 80 peninkulmaa, ja kelirikko oli täällä etelässä jo tehnyt kaikki tiet pohjattomiksi. Suuremmat tykit ja enin osa sotatarwewaroja kyllä asetettiin lotjiin ja lähetettiin mukawasti alas Sanjokea pitkin. Mutta itse armeijan täytyi lähteä maitse kaalaamaan. Mitenkä se marssi joutui, sen woi arwata, kun saa tietää että hewokset joka askeleella upposiwat watsaa, waunut affelia myöten. Ensimmäisenä päiwänä, kun vielä woimat lewähdysten jälkeen oliwat wirkeät, kuljettiin näin

kakki peninkulmaa. Toisena päivänä poltettiin kaikki suinkin liikenewät kuormarattaat, monta sataa luvultansa, ja lisättiin hevoset tähteiksi jääneisin; mutta yhtähywin ei ollut illalla päästy enempää kuin yksi ainoa peninkulma eteenpäin.

Wiikon päästä oliwat tästä marssista niin ihmisten kuin hevosten voimat aivan lopussa, ja samassa myös viimeinenkin leipäpala syöty; tähtyi siis, kun tähtyikin, Maalisk. 18 p., seisahtua pieneen Niskow'in kaupunkiin. Enin osa ratsuväestä täältä lähetettiin ulos muonaa hankkimaan. Tämän seikan kääntti aina walpas Czarnezki kohta suurempaan hyökkäykseen. Hän tulla tuisahti illan suussa arvaamatta ulos läheisestä metsästä useampien tuhansien ratsumiesten kanssa, jotka melkein kaikki oliwat aatelisherroja. Etuvahdit hakattiin maahan tai hajotettiin niin äkkiä, että Puolalaiset melkein yhdesä pakenijain kanssa kerkesivät leiriin. Täällä nyt oli jo tuho tulemaijillaan. Mutta Kaarle X, neuvoilkaana kuin aina, omin käsin ampui kaksi tykinlaukausta, joka oli uloslähteneitten kanssa sowittu merkki. Samassa hän, niin kiireesti kuin mahdollista, koki leirisä olevan jalkaväkensä ja teki sillä vastarintaa viholliselle. Eipä aikaakaan, niin jo lähenei nopea hevostamioin kopina ja tuttu huuto: „Hakkaa päälle!” Turun ja Uudenmaan ratsumiehet Horn'in ja Kurck'in johdon alla, oliwat ensiksi hätämerkin kuulleet ja karauttiwat tähttä wauhtia awuksi. Heidän etupäähänsä käwi nyt itse kuningas ja hyökkäsi vihollisen päälle niin ankarasti, että sai hänet pakoön käännetyksi. Hetken päästä ilmantui muukin partiolle lähtenyt ratsuväki, joiden avulla lähdettiin pakenijoita takaa ajamaan. Mutta Czarnezki oli asettanut parituhatta pihyskylästä talonpoikaa metsään, jotka ampumisellansa estiwät Ruotsin väkeä. Näten pelastui Czarnezki ja enin osa hänen huonejansa; ainoasti muutamat lippufunnat saatiin wangiksi.

Nyt oli siis onnellisesti päästy siitä hädästä, mutta tämä tulinen tappelu samaten kuin myös edellinen waikea marssi

oliwat taas suuresti vähentäneet Kaarle X:n armeijan lukumäärän. Seuraavana yönä katosivat myös viimeisetkin kwartianit, Sapiehan johdon alla. Hän olihin waan fiksi pyssynyt tähän asti, että saisi tarkan tiedon kaikista kuninkaahan aikomuksista ja voisi ystävällisen opastuksen varjolla johtaa Ruotsin wäen umpisoppeen. Nyt oli Kaarle X miehineen siinä niemessä, jossa San- ja Weiksel-joki yhtyivät. Takaa heitä Ezarnežkin joukot seurasiwat; edessä oli kummankin joen takana suuri puolalainen armeija ylipäästöä estämässä.

Tänne tullessaan oli Ruotsin kuninkaalla ollut se tieto, että Sandomir'in linna molempien jokien yhtymäpaikassa vielä oli hänen wäkensä käsissä. Sen suojassa hän siis toivoi woimansa fillan rakentaa. Mutta par-aikaa Puolalaiset jo piirittiwät Sandomir'ia ja silminnähtävä oli, ett'ei se enää kauan voisi kestää yliwoimaa vastaan. Senwuoksi lähetti nyt Kaarle X parisataa walittua miestä weneillä joen poikki. Nämät urhoot raiwoisimat itsellensä tien wihollisen läpi ja toiwat linnawäen avulla enimmän osan Sandomir'issä tallella olevia sotatarpeita pois kuninkaan luokse. Itse linnan he jättiwät tyhjäksi. Mutta kun sitten Puolalaiset tähttiwät sen joukoillansa, kajahduttain ilmaa riemuhuudoillaan, kuului yht'-äkkiä hirmuinen räjähdys. Komendantti oli lähteisäänsä sytyttänyt tulikivilangan, joka meni kruutikellariin; koko linna lensi ilmaan ja sen kanssa runsaasti 2,000 Puolalaista.

Tämä wiholliselle tehty suuri wahinko ei ollut kuitenkaan Ruotsin armeijan tilaa parantanut; sillä nyt oli siltä rakennettava ilman mitään suojaa, Puolalaisten tulen alla. Se näytti mahdottomalta, ja ympäri Eurooppaa jo lewiji se sanoma, että Kaarle X:n sotajoukko oli hukassa, hän itse kaatunut. Mutta eipä olekaan onnen ohjat pahan-suowain käsissä. Kuninkaan neuwoikkaisuus ja hänen miestensä usjuus teki mahdottomatkin mahdollisiksi. Kaarle X rakennutti fillan yhteen keskellä San-jokea olewaan saareen, wei ar-

meijansa illalla Maalisk. 25 p. siihen hli ja pani sitten kauhean tykkitulen alkuun toista rantaa vastaan. Puolalaiset eivät voineet muuta arvata kuin että hän sillä tah-toi heitä rannalta pois karvoittaa ja sitten siltä jattaa. Mutta todenteolla oli kuningas laittanut 3—400 miestä weneillä hli toisesta kohdasta. Nämät rhyntäsiwät sitten toisella rannalla äkki=arwaamatta päälle niin ankaralla wauhdilla, että hämmästyneet Puolalaiset, jotka eivät hyök-kääjään pientä lukumäärää voineet aawistaakaan, pakeniwat hajallensa. Nyt saatiin yön seudulla siltä tähdessä rauhassa rakennetuksi ja seuraavana aamuna oli koko armeija pääs-syt toiselle rannalle. Huhtik. 5 p. marsi se onnellisesti sisään Warsfowan portista.

5. Arve Wittenberg Warsfowassa.

Kuningas nyt taas meni Preussiin, jättäen Warsfowan puolustuksen Arve Wittenberg'ille 3,000:n walitun miehen kanssa. Tämä tehtävä waatikin tawatonta miehen woimaa ja miehen neroa. Heidän tuli pitää kurissa suuren, kansak-kaan pääkaupungin asukkaat ja samassa pian myös tehdä vastarintaa ulkoa ahdistawalle monenvertaiselle wiholliselle. Itsesään jo olisi ollut waikaa asia näin vähällä joukolla puolustaa niin awaroita linnoituksia; mutta lisäksi vielä tuli että nämät linnoitukset olivat aiwan rappiolla; monessa paikassa oli rauenneet muurit ainoasti hät'=hätää paikattu puijella hakuli-aidalla.

Uusja Toukokuuta 1656 jo sulki Sapielha Piettualaisten kanssa kaupungin saarroksiin. Mutta rynnäköt eivät tah-toneet noilta säännölliseen taisteluun tottumattomilta piirit-täjiltä onnistua; Ruotsin wäen luodit kaasiwat heitä joukoit-tain, kun he sikisoki juoksivat wasten walleja. Wittenberg puolestaan rupefi nyt hyökkäämään ulos ja ahdistamaan piirittäjiä; yhdessä semmoisessa tilaisuudessa olisi Piettualaiss-

ten päällikkö, joka makasi humalassa, melkein joutunut wangiksi omassa teltissänsä. Viimein oli piirittäjöillä suurempi pelko piiritetystä kuin päinvastoin; Viettulaiset sallittivat leirinsä niin vahvaksi kuin osasivat ja pyysivät enimmiten sen sisästä.

Todella vaaralliseksi muuttui tämä leikki vasta silloin, kun itse kuningas Zuhana Kasimir Toukof. 19 p. tuli puolalaisen pää-armeijan kanssa. Noin 120,000 miestä makasi nyt Warsfowan ympärillä. Yhtähywin antoi Wittenberg antaumiskehoitukseen kieltävän vastauksen. Turhat olivatkin kauan aikaa kaikki Puolalaisten ponnistukset. Tietyksi olisi vastarinta, yksi neljääkymmentä vastaan, ollut aiwan mahdoton, jos piirittäjät olisivat ryhtyneet yleiseen rynnäköön. Mutta Puolan kuningas ei tahtonut semmoista jallia; sillä hän pelkäsi täydestä syystä, että hänen rakas, kaunis pääkaupunkinsa siinä tapauksessa tulisi peräti ryöstettyksi ja poltetuksi omain hurjain kansalaisten kautta.

Näin oli jo kulunut neljä viikkoa. Kesäk. 19 p. lähetti kuningas taas Wittenberg'ille käskyn antautua: jos ei nyt suostuttaisi, uhkasivat Puolalaiset etteivät osoittaisi linnawäelle mitään armoa. — „Armon osoituksesta ei tässä olekaan puhetta“, tuli heille vastaukseksi. „Osoittakaa waari miehuuttanne, sillä me aiomme henkeen ja wereen puolustaa tätä linnaa, jonka kuninkaamme on meidän käsiimme uskonut!“ — Nyt suuttui Zuhana Kasimir; hän sytytti kaikki kruutisuonet ja laittoi 40,000 miestä suurelle rynnäkölle. Tämän hirveän hiiwoiman onnistui viimein tunkeutua muuririnkkojen läpi muntamiin läheisiin taloihin. Mutta huone huoneelta, askel askeleelta tähtyi heidän runsaalla werenwoudatufsella ostaa, ja monesti tapahtui että sisäänpäässeet wiholliset kaikki hakattiin maahan tai wiskattiin jälleen ulos. Mutta mitäs siitä apua, kun yhä oli toisia tuhansia kaatuneitten takana!

Näin riehui tulinen taistelu kello 5:stä aamulla aina iltapuoleen tänä kuulusana päivänä Kesäk. 20 p. 1656.

Viimein oli Ruotsin wäki suurimmaksi osaksi kaatunut, kuka kuolleina, kuka haavoitettuihin. Harvat vielä pystyissä seisomatkin olivat aiwan uuvuississa, koska he näin monta tuntia, minuuttiaakaan lewähtämättä, olivat olleet tulesissa. Tähtyi siis Wittenberg'in viimein tarjota antautumista. Yhdeksi tunniksi keskeytettiin nyt tappelu ehtojen sormittelua warsten. Mutta kun sen ajan kuluttua ei vielä ollut antaumus tullut toimeen, ryhtäsi tottelematon puolalainen nostowäki, wasten kuninkaan kieltoa, uudestaan päälle. Wittenberg jäljellä olevan joukkonsa kanssa oli wetäynnyt erään luostariin. Sen muurien takana seisoivat he tihein, lujin riweihin, walmiina hengestänsä niin kallista hintaa kuin mahdollista ottamaan; sillä pelastuksesta ei woinut enään olla puhettakaan. Mutta juuri kun he olivat kufistumaisillaan, rieni sinne jalo Ezarnezi, heidän parhain wastustajansa, säännöllisen sotawoimansa kanssa ja sai, waikka suurella waiwalla, nostowäen hajotetuksi. Antaumis-sorminto walmistui nyt piiritetyille erittäin edullisilla ehdoilla. Heidän piti saada wapaasti marssia pois aseineen, omin tawaroineen; ainoasti Puolalaisilta ryöstetty saalis piti jätettämän. Ulosmarssissa ei heitä ollut enää enempää kuin 400 terwettä miestä; fairaita ja haavoitettuja oli sen lisäksi 1,400.

Tähdesti ei kuitenkaan pidetty noita piiritetyille annettuja lupauksia. Arve Wittenberg oli katkerasti wihattu koko Puolassa. Jo siinä julistuskirjeessä, jossa qwartianit selittivät ja puolustivat luopumuksensa Ruotsin kuninkaasta, oli erittäin ollut puhe Wittenberg'istä, tuosta „synthänsä Suomalaisesta“, joka oli muka Kaarle X:n ahneuden ja wälikowaltaisuuden „sowelias wälikappale“. Krakowassa oli, näet, porwaristo rukoillut häntä hankkimaan heille helpoitusta Kaarle X:n määräämästä suuresta polttowerosta (60,000 guldenia) ja siitä tarjonut hänelle lahjaksi 30,000. Wittenberg olikin lahjan ottanut itselleen, waan kuitenkin sitten armahtamatta myös ajanut kuninkaan koto vaatimuksen siinä. Päiti siinä oli hän, walitettiin, monessa paikassa ryöstä-

nyt ja hävittänyt kirkkoja sekä luostareita, vieläpä haudois-
takin riistänyt ruumisten koristukset. Nämät kaikki kanteet
toivat nyt Puolalaiset uudestaan esiin, hynä vielä lisäksi
sen perättömänkin syytöksen, että hän se muka oli Kaarle X:n
houkuttanut tähän sotaan. Näin huusi koko Puolan armeija
hetki hetkeltä yhä winnattummiin, uhaten itse kuningastansa,
jos hän semmoisen miehen päästäisi rankaisematta lähtemään.
Seuraus oli viimein se, että säikähtynyt Ruhana Kasimir
rirkoi sanansa. Arve Wittenberg muitten korkeampain up-
seeriensa kansa wiettiin wankeuteen Zamoiskin linnaan, jossa
hän seuraavana vuonna kuoli.

6. Arve Wittenberg. Карелъ Финскій

Tämä mainio, niin suuresti hainioitettu ja niin tuli-
festi wihattu herra oli, niinkuin jo sanottu, Suomesta ko-

toisiin. Hänen isänsä oli Savonlinnan läänin maaherra, sittemmin Turun hovioikeuden assessori Hannus Wittenberg l. Wirtemberg, alkuaan saksalaista sukua. Pojan syntymävuotta ei tiedetä, mutta luultavasti hän tuli maailmaan 1600-luvun alkuvuosina, koska hän jo 1622 meni sotapalvelukseen. Kustaa Adolfin puolalais-sotaan hän otti osaa kapteenina.

Korkeampaan armoon, suurempaan maineesen hän kohosi sitten kolmehymmenvuotisesä sodassa. Ensikertaa mainittiin hän tässä w. 1630 ennen kerrotusta Hameln'in tapelusssa, jossa hän eversti Stålhandtsken hlipäällikhyden alla johti erittäisin Suomalaisia. Turmiollisella Mördlingen'in tanterella joutui hän vangiksi, mutta pääsi vaihtokaupan kautta jälleen vapaaksi ja tuli Banér'in armeijaan. Näin sai hän tilaisuuden osoittaa miehuuttansa ja kostaa vangitsemistansa Wittstock'in voitolla. Hänen maineensa kasvoi täten vuosi vuodelta ja hänelle jo aljettiin antaa pieniä sotajoukkoja erinänsä johdettaviksi.

W. 1640, niinkuin tiedämme, kuoli Banér ja valittiin kolme alipääällikköä, yksi armeijan kustakin kansallisuudesta, väliaikaisiksi johtajiksi. Kullakin oli vuoronsa. Suomalaisen edusmiehen Wittenberg'in kädesä oli komento sinä päivänä, kun katolilainen sotavoima äkki-arvaamatta hyökkäsi päälle, waan hankkeissa ollut teloitus, Ruotsalaisten ja Suomalaisen urhouden kautta, muuttui loistavaksi voitoksi.

Torstensson'in hlipäällikhyden alla johti sitten Wittenberg oikean kyljen etumaisen riwin ratsuwäkeä toisessa Leipzig'in tappelusssa 1642 ja oli suomalaisten ratsumiestensä kanssa suurena apuna voiton saamiseen. Torstensson'in pitkillä, kuulsuilla retkillä Itävaltan sydänmaille saakka oli hywin usein Wittenberg edeltä rientävään etujoukkoin päällikkönä. Tanskan sodassa komeni hän yhtä noista kolmesta osastosta, joihin jaettuna Ruotsin armeija marsi maahan. Senjälkeen seurasi hän taas Torstensson'ia Böminmaalle. Suuresä Jankowitz'in tappelusssa johti hän ratsuwäen ken-

raalina koko oikeanpuolista kylkeä, hajotti vihollisen rakennat ja valmisti näin voiton. Wittenberg etujoukkonsa kanssa se sitten oli, joka eteni Donawan sillalle asti liikkele Wien'iä.

Koska Dorstensen alkoi tulla kowin kiuulloiseksi ja hänelle jälkeistä ajateltiin, tuli myös Wittenberg puheeksi. Mutta tuohon tärkeään ylipäällikön virkaan ei katsottu häntä kuitenkään kysenewäksi. Hänen näet kyllä myhönnettiin olewan „kelpo ratsumiehen“, waan ei katsottu olewan hänellä „alhä tarpeeksi hoitaa niin suurta asiaa“. Hän sai siis ylipomennon w. 1645 ainoasti wäli-aikaisesti, jiksi kun Wrangel joutui. Seuraawina vuosina hän nyt wälistä soti tämän herran wälittömän johdon alla, wälistä myös itsenäisesti erijoukon päällikkönä Slesiasja sekä Morawiasja. Vielä sodan viimeisissäkin leimauksissa Prag'in ympäristössä oli Wittenberg osallisena. Lopussa Elokuuta 1648 valloitti hän Tabor'in kaupungin, josta saatiin summattomat saaliit; sillä paikan wahwuuteen luottaen oli koko lääni wienyht sinne parhaat tawaranja talteen.

Rauhan tultua palkitti Kristiina, joka hänelle oli hywin suosiollinen, Wittenberg'iä monella tawalla. Hän sai 15,000 rikkiä Ruotsille rauhasowinnossa määrätystä korwaurahoista. Myöskin tehtiin hän waltio-tykistöpäälliköksi. W. 1650 koroitettiin hän wapaaherraksi, jommoisena sai 110 taloa Loimaan pitäjässä. Samana vuonna hänelle suotiin waltaneuwoksen arwo, ja vielä ennen kuin hän wapaaherrana oli astunutkaan sijaansa ritarihuoneessa, tuli hän jo w. 1652 freiwiksi. Kreiwikunnaksi määrättiin Parikkalan ja Uukuniemen pitäjät.

Näiden lahjoitusten niinkuin myös sodasta saatuiin summattomain saalisten kautta oli Wittenberg tullut hywin rikkaaksi mieheksi. Hywin kannatti hänen siis pitää semmoisia pitoja kuin esim. Kristiinan kruunauksen kunniaaksi, jolloin hän muun muassa poltatti koko kolme tuntia kestäwän leikkituslutuksen loistawan linnan muodossa.

Wielä suurempaa suosiota kuin Kristiina osoitti hänelle sitten Kaarle X. Tämä kuningas oli nuorena prinssinä jonkun aikaa opiskellut sotataitoa Wittenberg'in johdon alla. Sitten sodan jälkeen oli Wittenberg ollut avullisena niissä saalahankkeissa, joilla Kaarle walmisteli itsellensä tietä waltaisuimmelle. Hänen elämänsä loppuvuodet ja osanotto Puolan sotaan sotamarskin arwolla owat jo ferrotut. Siinä hän, niinkuin näimme, teki maineensa soturina vielä loistawammaksi, waikka hän walitettawasti taas ihmisenä tahrausien pahasti rahanhimollansa ja huolimattomuudellansa kaikesta pphästä. Hän oli tähdellinen kolmekymmenwuotisen sodan sankarein edusmies.

7. Warsfowan tappelu.

Näin oli nyt Ruotsin wäen tähtynyt wetähtyä pois mellein koko Puolasta. Jopa lähenei Zuhana Kasimir myös Preussia kohti, riistääksensä sitäkin maakuntaa jälleen pois kiistawellensa kädestä. Hänen sotajoukkonsa oli ylenmäärin suuri, niinkuin sanottiin, toista sataatuhatta. Hänen omien Puolalaistensa ja Viettualaistensa lisäksi oli näet vielä saapunut muutamia kymmeniätuhansia Tatarilaisia. Samassa alkoi toiseltakin haaralta sota uhata Ruotsin waltaa. Wenäläiset, jotka naapurinsa menestystä kadehtiwat, sopiwat nyt Puolalaisten kanssa ja warustiwat itseänsä ryntäämään Wiivin sekä Suomenmaahan. Muihin näin ollen tähtähi Kaarle X:n solmia uusi liitto Brandenburg'in waaliruhtinaan kanssa; hän lupasi useampia Puolan läänejä, siitä että saisi awukseen tämän herran kelmollisen armeijan.

Jhdistyneet sotajoukot, 22,000 miestä luvultansa, marsiwat sitten nopeasti Warsfowaa kohti. Täällä odotti heitä Zuhana Kasimir ylpeänä, luottaen summattomaan yliwoimaansa. „Ruotsalaiset“, lupasi hän, „syötän aamupalaksi Tatarilaisilleni, ja waaliruhtinaan panen semmoiseen pait-

faan, mihin ei päivä paista eikä kuu kumota!" — Puolalaiset aatelisherrat puolestaan huusivat huikeasti, uhaten paljaalla piiskallakin ajawansa muukalaiset karhuun.

Heinäk. 18 p. 1656 saapuivat liittolaiset Pragan, Warsšowan etukaupungin edustalle. He järjestivät sotarintansa sillä lailla, että Ruotsin ratsuwäki oli oikealla kyljellä, Brandenburg'in muutamien ruotsalaisten apujoukkojen kanssa wäsymmällä. Reskustana oli tavan mukaan jalkawäki. Sinä päivänä ei päässyt taistelu muuta kuin vähän alulle, ennen kuin iltahämärä jo teki kahakasta lopun. Yöllä koko Puolan pää-armeija, joka majaili itse kaupungissa, joen takana, tuli Pragaan Viettualaisten avuksi. Sen vuoksi epäsi waaliruhtinas niin kuin myös useammat sotapäälliköistä taisteluun ryhtymästä. Eihän, arvelivat he, ollut mahdollista tapella yksi wiittä vastaan. Mutta Rüstaa X ei ollut siitä milläänkään. „Soisimpa waan", sanoi hän, „että olisivat kaikki wihoilliseni nyt täällä, että saisin ne yhdellä hrittämällä perin tukistetuiksi".

Seuraawa päivä alkoi uskaliaalla asemannuotoksella. Kaarle X:s oli hawainnut että ensimmäinen asema ahtautensa tähden oli haitallinen: hän päätti siis wihoillisen silmien edessä muuttaa toiseen paikkaan. Hän marssi oman wäkensä kanssa waaliruhtinaanin kyljen taakse ja asetti itsensä sen wäsemmälle puolelle, jonka jälkeen koko sotarinta kääntyi, niin että se viimein seisoi suoran kulmin entisen aseman suhteen. Näten päästiin awarammalle tanterelle; sitä paitsi myös saatiin tuuli omalle puolelle, joka nyt ajoi tuulun ja sawun Puolalaisten silmiin. Mutta joskin edullinen, olisi tämä liikunto ollut yhtä waarallinen, jos Puolalaiset waan olisivat osanneet karata päälle, niin kauan kuin marsin tähden sotarinta oli rikottu. He pyysivät kuitenkin vielä alallaan; ainoasti 6,000 Tataria kiersi metsän kautta ja ryhtäsi armeijan selkään, mutta ajettiin kohta takaisin.

Ankarampia hyökkäyksiä tapahtui vasta silloin, kun jo asemannuutos oli tapahtunut. Tuhat husaaria, Puolan

kuningattaren henkivartija=rhkfmentti, sekä 4,000 qwartiania karkasi wajemman khljen päälle. Niin tulinen oli heidän rhynnäkönsä, että he muršivat ensimmäisen sotarinnan läpi. Mutta toinen riwi, jossa erittäin mainitaan Suomen rakennat Berndes'in johdon alla, ajoivat heidät vielä suuremmalla wauhdilla kotiinsa. Samalla aikaa piti 10,000:n Tatarin takaa käydä Ruotsin wäen kimppuun. Mutta he olivat myöhästyneet kiertomatksallaan, niin että wasta tulivat päälle, tuisutellen nuoliansa, koska edellinen rhynnäkö oli loppunut. Kuningas nyt käänsi kolmannen sotarintansa, johon myös Uudenmaan ratsumiehet kuuluiwat, heihin päin, eikä aikaakaan niin he olivat hajotetut ja ajetut sillä puolella olewiin suuriin joihin, joihin hywin suuri joukko heistä hukkui.

Kolmantena päivänä, Heinäk. 20:na, aamulla tuli wiimein liittolaisten wuoro käydä rhynnäkölle. Puolalaisilla oli etuwahTINGSa suuressa metksässä, johon he olivat kaataneet murroksia sekä laittaneet rintawarustuksia. Sinne lähetti nyt Kaarle X 1,200 walittua jalkasoturiam ynnä Uudenmaan ratsurhkfmentin. Heidän hköfkähksensä oli niin ankara, ett'ei Puolalaiset sitä kauan kestäneet. Sen nähtyään pani kuningas muunkin wäkensä liikkeelle, ja waaliruhtinas joukkoinsa kanssa walloitti edessään olewan puolalaisen patterin, joka oli ilman wartijoitam jäännyt. Nyt piti rhynnättämän Puolalaisten wallitettua leiriä wastaan; mutta kun sinne tultiin, ei näkynytkään enää wihollisia. Puolalaisten jalkawäki oli paksun tomun peitossa paennut toiselle puolelle Weikseliä ja polttanut sillan. Tälle puolen jäännyt ratsuwäki ajoi karautti par'-aikaa shryälle päin, etsien pääsjöpaikkaa, ja pelastuikin suurimmaksi osaksi hewostensa nopeuden avulla. Tästä tuli että ylimalkaan tämä Warszowan tappelu ei maksanut kowin paljon werta. Liittolaiset eivät kuulu menettäneen enempiä kuin waan muutamia satojam miehiä, woi-tetut noin 8,000.

Toiselta puolen ei ollut myöskään hyötykään voitosta kovan suuri. Baaliruhtinaalla ei ollut halua auttaa Kaarle X:ttä liian mahtavaksi; hän ei suostunut marssimaan edemmäksi. Puolalaiset, jotka olivat pikemmin hajoitettut kuin kivistetut, kokoontuivat siis pian jälleen yhtä suuriin joukkoihin.

Wielä kerran hyritti sitten Kaarle X valloittaa Puolaa uuden liittolaisen kanssa. Hän kutsui alusta vuotta 1657 maahan Transsilvanian ruhtinaan Rakoczyn, luvaten muutamia Puolan läänejä avusta. Tämä herra tulikin 24,000:n Unkarilaisen ja 38,000:n kasakan kanssa. Mutta hänen sotajoukkonsa, josko suuret ja komeasti varustetut, olivat kuitenkin vielä kelvottomammat ja harjaantumattomammat kuin Puolalaiset. He eivät uskaltaneet liikahtakaan minnekään, jos ei heillä ollut kumminkaan muutamia tuhansia Kaarle kuninkaan ratsumiehiä turvanansa. Paitti sitä myöskään oli suuri eripuraisuus Rakoczyn oman väen ja kasakkain välillä. Kasakat eivät paljon kärsineet Unkarilaisista, vaan Ruotsalaisista ja Suomalaisista he mainitsivat rakkaiksi veljiksensä, anteliaasti kestitellen heitä ruoalla sekä juomalla.

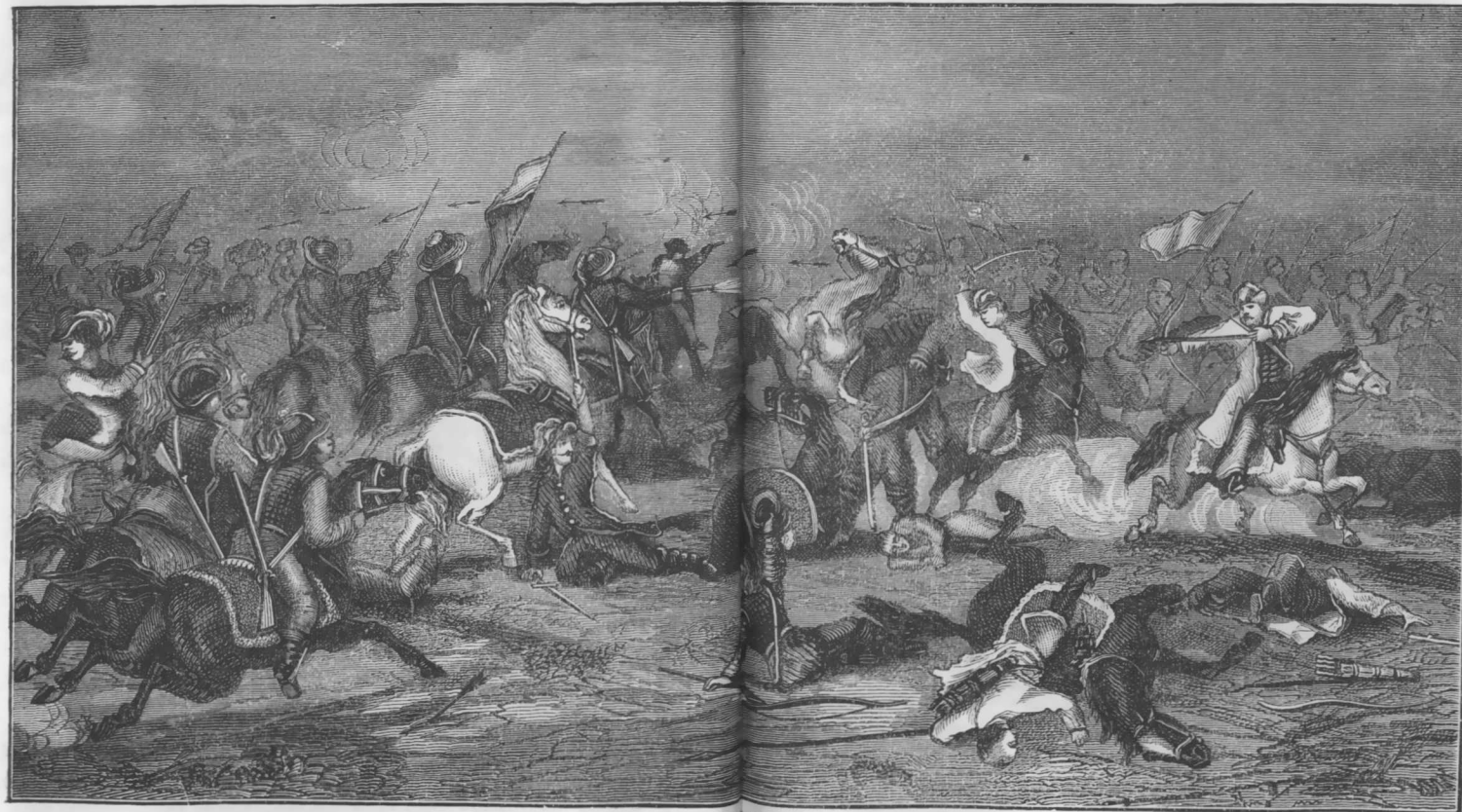
Koska viimein Kaarle X, niinkuin vasta saamme nähdä, läksi uuteen sotaan Tanskaa vastaan, valloittivat Puolalaiset, joille myöskään paitti sitä itävaltalainen armeija tuli avuksi, vähitellen kaikki menetetyt alusmaansa takaisin.

7. Suomen rakuunat Puolassa.

Noissa ylläkerrotuissa mainehikkaisissa retkisissä Kaarle X:n kanssa ei ollut juuri ollut aivan suuri Suomalaisjoukko osallisena. De la Gardien kanssa tullut väki lähetettiin sängen pian suurimmaksi osaksi takaisin Piivinsmaalle. Puolassa pysyivät ainoasti toinen puoli Porin ja Sawon jalkarhymenteistä, Turun ja Uudenmaan ratsumiehet sekä Suomen rakuunat. Alkuaankaan ei ollut siis Puolan sodassa meidän miesten luku enempi kuin 1000 jalkasoturia ja

3,000 ratsumiestä. Mutta tämä vähäinen joukko osasi kuitenkin melkoisesti kurtuttaa suomalaisille sotureille kolmenkymmenvuotisessa sodassa tullutta loistavaa mainetta.

Suomalaista jalkaväkeään ei Kaarle X pyhtään ker-

Parssowin taistelu.

taa wienyt kansansa pitemmille retkille. Se sai, oltuansa kohta alussa avullisina Preussin valloituksessa, jäädä paikoilleen sen maakunnan puolustukseksi. Ollen näin sodan päätapahtuksista syrjässä, ei meidän Porilaiset ja Savolaiset

tulleetkaan mainituiksi sen ajan historioissa. Ainoasti yksi ainoa pieni tapaus — se kuitenkin sangen omituinen — on säilynyt muistossa. *) Dantzig'in kaupungista, jota Ruotsin väki piti saarroksissa, ryhtäsi Tammik. 14 p. 1657 jommois-

nenkin partiojoukko ulos. He tahtoivat valloittaa takaisin pikkuisista Grebbin'in linnaa, josta heille muonan hankkimi-

*) Theatrum europaeum VII s. 1,059.

sesä oli suuri haitta. Grebbin'issä ei ollut enemmän sotawäkää kuin vaan 60 Suomalaista. Puolalaiset siis luulivat saavansa linnan ilman miekan lyönnittä, ainoasti osoit-

Suomen rakunnoita Scaale X:n aikana.

tamalla kuinka turha vastarinnan yritys heidän suurta yliwoimaansa vastaan olisi.

Mutta kas Suomalaisilla oli kova pää semmoisia epä-kunniallisia ehdoituksia hymmärtämään; he vastasivat kieltä-mällä. Puolalaiset tuosta panivat ankaran tykkitulen alkuun ja koettivat myös wäkirynnäköitä kerran toisensa perästä. Mutta kauan aikaa olivat heidän hyrityksensä aiwan turhat. Selwään näkhi, kertoo sen-aikainen taita-uskoinen historiioitsija, että nuot Suomalaiset kaikki olivat noidut-tuja miehiä (feste Leute), joihin ei luodit woineet pys-tyä. Lopulla pääsivät tietysti Puolalaiset yhtähywin wallin yli suuren lukunsa avulla. Mutta itsepäiset Suomalaiset eiwät nytkään huolineet heille uudestaan tarjatusta armosta. He taistelivat ilman menesthyksen toiwottakin yhä edelleen, siksi kun melkein viimeiseen asti olivat saaneet surmansa. Wangeiksi ei joutunut, paitsi upseereja, muuta kuin 4 miestä.

Uudenmaan ja Turun ratsuwäen osan-otosta melkein kaikkiin Kaarle X:n moniin retkiin Puolan halki on jo kyllin ferrottu *). Otamme siis nyt enää waan puheeksi Suomen rakuunat, jotka kenties kaikista enimminkin tässä sodassa tekivät kansamme nimen kuuluisiksi.

Toinen puolisko tätä rykmenttiä oli, niinkuin tiedämme, jo Wittenberg'in kanssa marssinut Puolan rajan yli. Nämät 500 miestä olivat sitten ainoat Suomalaiset, jotka seurasiwät kuningasta hänen ensimmäisellä loistawalla voitto-retkellänsä.

Koska sitten toinenkin puolisko De la Gardien armeijan kanssa oli lisää saapunut, auttoivat Suomen rakuunat uljaasti Preussin walloittamisessa. Dantzig'in saartamisen aikana esim. lähetettiin he ewerstinsä Fabian Behrends'in johdon alla Dirschau kaupunkia vastaan. Rakuunoita, jotka olivat harjoitetut tilaisuuden mukaan nuoroin ratsain, wuo-

*) Ihme kyllä ei ollut kuitenkaan tässä sodassa tuo 30-wuotisen sodan aikana saatu kunniaipaikka etumaisen sotarinnan oikeassa päässä enää suotu meidän ratsumiehillemme muualla kuin Golombon tappelusja. Tavallisesti, mikä siihen lieneekin ollut syynä, asetettiin he wasta toiseen sotarintaan, warawäeksi.

roin jalkaisin sotimaan, sopi näet myös piirityksiin käyttää. Etukaupungin he saivatkin kohta ensirynnäköllä waltahansa ja torjuivat sitten lujasti piiritettyin uloskarkaus-yrityksiä. Pian huomasivat Puolalaiset wiisaimmaksi rauhan hieromiseen ruweta. Komendantti itse tuli ulos antaumus-ehdoista keskustelemaan. Niistä ei kuitenkaan woitu sopia, jonkatähden hän jälleen palasi kotia. Mutta hänen tietämättänsä olikin kuitenkin tämän keskustelun kautta linnan kohtalo tullut päätetty. Yksi Ruotsin upseeri oli näet kiivaan puhelemisen aikana sukkelaasti onkinut kaupungin-awaimen komendantin taskusta. Sillä awasivat sitten Suomen rakuunat hiljaa portin samana iltana, jolloin Puolalaiset, mitään pahaa aawistamatta, par'-aikaa wiettivät joulu-aattoansa. Tietysti ei kestänyt aikaakaan, ennen kuin hämmästyneet wiholliset heittivät pois aseensa. — Kohta sen jälkeen hyökkäsi Behrends partion päälle, joka Dantzig'ista tuli Dirschauin awuksi, arwaamatta että se linna jo oli walloitettu. Puolalaiset joutuivat hämmästyksiin ja häiriöön, kun omaksi wäeksi luullut äkkiä ryntäsivät heidän päälleen. Suuri osa halettiin maahan; mutta sitten tuli myös Suomen miehille tuntuwa mieshukka, kun he kiihkoisjaan ajoivat pakenijoita kowin kauas perästä ja joutuivat Dantzig'in kanuunien tulen alle.

Jaroslaw'in retkessä ei olleet meidän rakuunat osallisina; heidät oli jätetty Warszowaan. Mutta kun sitten kuningas paluumatkallaan oli joutunut umpisoppeen Sandomir'in kohdalla, lähetettiin täältä 3—4,000 ratsumiestä, niissä myös Behrends'in joukko, sinne awuksi. Tämä retki päättyi sangen surkealla tavalla, mutta Suomalaisille se yhtähywin taas tuotti uutta loistawaa mainetta. Keskimatkalla näet saatiin se tieto, että kuningas jo oli päässyt sattimesta, waan että Szarnetzki, nähthään hankkeensa siellä thjäksi, nyt rienä tätä pienempää joukkoa vastaan 12,000:n miehen kansja. Ruotsin wäki nyt kääntyi jälleen Warszowaan päin; mutta paluumatka ei käynyt tarpeellisella nopeudella. Krit-

täin kuuluvat Suomen rakuunat witkastelleen, lieneekö siihen sitten ollut syynä kansamme luonnonperäinen hitaisuus, wai se tieto että oli ennenkin tultu toimeen yliwoiman kanssa. Näin sai Czarniecki Huhtik. 7 p. Warkan luona retkikunnan saawutetuksi ja kaksituntisen ankaran taistelun perästä oli tähdellinen voitto hänen käsissänsä. Ainoasti muutamat sadat noista 3,000:sta ratsumiehestä pääsi suoraan tietä Warszowaan. Suuri osa hakattiin maahan, ja tähteet hajosiwat, piillen metsissä ja kornissa, siksikun sitten myöhemmin saivat tilaisuuden hyljätä rykmentteinsä kanssa. Itse päällikkö, Babin markkfreiwi, Kaarle X:n lanko, wetiäyhi 100:n Suomen rakuunan kanssa läheiseen Gzieskowi'n aateliskartanoon, jonka he, niin hywin kuin kerkesiwät, wahwistiwat. Tässä he nyt pitiwät kaksi wuorokautta puoltansa kokonaista puolalaista armeijaa vastaan, jolla kuitenkin ei suinkaan ollut kanuunia muassansa. Useammat kerrat kehoitti Czarniecki Suomen poikia antaumaan, luvaten suuret pestit, jos tahtoisiwat ruweta Puolan kuninkaan palvelukseen. Mutta uskolliset Suomalaiset tuohon kullaan tarjoomiseen ainoasti wastasiwat lyhyhn tarjoomisella. Wiimein wihdoin, koska Kaarle X:n armeija lähestyi, tähtyi Puolalaisten thjiin toimin lähteä, ja Suomen urhot saiwat eheinä ja iloisina ratsastaa takaisin Warszowaan.

Eikä aikaakaan, niin tuli taas tilaisuus maksaa Puolalaisille Warassa jäänyt welka. Kuningas ajoi nyt Czarnieckia takaa ja sai hänestä Huhtik. 27 p. 1656 Gnesen'in seudulla loistawan voiton. Tämän walmistamisessa oli Suomen rakuunillakin ollut suuri osa. Heidät oli parin muun ratsurykmentin kanssa lähetetty edeltä leweän joen poikki menewälle sillalle, jossa he urhoollisesti taistellen wiiohyttiwät wihollista, siksi kun muu Ruotsin wäki saapui jäljestä.

Warszowan tappelun jälkeen, jossa he, niinkuin jo tiedämme, taas osoittiwat kuntoansa, saiwat Suomen rakuunat toisen päällikön. Behrends muutettiin Turun ratsurykmen-

tin komentajaksi ja hänen sijaansa määrättiin eversti Rosen. Tämän johdon alla majoitettiin meidän rakuunat nyt pie-
neen Dykoczyn'in linnaan Viettuan ja Puolan rajalla. Täällä he sitten Tammit. 27 p. 1657 tekivät vihoviimeis-
sen urhothönsä. Koko Viettuan armeija Sapiehan ja Go-
siewskin päälliköiden alla oli tullut heitä piirittämään.
Suomen rakuunain rivit olivat edellisissä monissa taiste-
luissa vähitellen harvenneet, niin ettei ollut enää enempää
kuin puolet, 500 miestä, tällä. Nämät eivät ajan pit-
kään riittäneet linnan puolustamiseen niin suurta hyökkäystä
vastaan. Viettualaiset pääsivät vihdoin väkivallalla wal-
linnukon läpi ja levisivät ympäri kaupunkia, tappaen kaik-
kea, mitä eteen sattui. Rosen viimeisten miestensä kanssa
vetäytyi erään torniin. Mutta jünäkin oli pitempi was-
tarinta mahdoton, se oli silminnähävä; antautuminen oli myös
hänen mielestään yhtä mahdoton, koska se olisi hänen jouk-
konsa loistavaa mainetta tahrannut. Hän räjähdetti sen-
vuoksi tornin ilmaan, wieden vihollisista enemmän kuin
400 kansansa kuolemaan.

Näin loppuu tämä sankarirunon kaltaisen kertomus
Suomen rakuunain toista Puolan sodassa. Rykmentti sit-
ten pantiin uudestaan kokoon Suomessa, waan ei sitä enää
lähetetty takaisin tälle sotatanterelle.

8. Marski Juutinmaalle.

Jääntuoli ei jo olisi ollut Ruotsilla yltäkyllin kolmes-
sja vihollisessa, tuli nyt vielä neljäskin lisä. Tanskan ku-
ningas ja kansa olivat jo kauan salavilla katseleet Ruots-
sia. He eivät voineet unohtaa kolmenkymmenvuotisen so-
dan aikana menetettyä maakuntiansa ja pelkäsivät että heidän
vanha kispawelsensä voittoinen kautta Puolasja tulisi vielä
mahtavammaksi, heille vielä vaarallisemmaksi. Koska he
sitten näkivät Kaarle X:n ahdingossa Wenäläisten, Puola-
laisten ja Itävaltalaisien välillä, katsoivat he nyt tilai-

suuden edulliseksi kostotuumilleen. He julistivat siis sotaa Kesäkuun alussa 1657.

Waara tästä päällekarauksesta ei ollut vähäinen, sillä kun kaikki sotaväki taisteli kaukaisissa sodissa, oli Ruotsi melkein suojatonna. Mutta Kaarle X:n lujuuksia ei voinut mikään waara masentaa. „Kyllä Jumala meitä auttaa“, wakuutti hän, „kunhan me itse autamme itseämme!“ Hän antoi waltioneuwoskunnalle käskynsä Ruotsin puolustuksesta, ja itse läksi Tanskaa vastaan Saksan puolelta, samaa tietä kuin Torstensson edellisessä sodassa.

Tämä retki kävi vielä nopeammin, vielä paljon voitollisemmin, kuin mikään edellinen. Kesäk. 20 p. oli Kaarle X saanut tiedon Tanskalaisen rauhanrirkomuksesta, 26 p. hän jo läksi liikkeelle Preussista, ja Heinäk. 18 p. hän seisoi armeijansa kanssa Holstein'in rajalla. Marsfi oli ollut niin kiireinen, että sadoittain hevosia oli uupunut ja kuollut tielle.

Hamburg'iin jouduttuansa katsasti kuningas sotawoimaan. Se ei ollut suinkaan loistawan näköinen. Waatteet olivat likaiset, rhyhijet, miehet kruutisawusta ja ilmanwaiheista mustuneet. Mutta jokaisessa repaleessansa oli heillä sifään-ommeltuja kultakolikoita runsain määrin, joilla he täällä sitten pian saivat komeammat pukimet. Ei myöskään näyttänyt tämä sotajoukko suinkaan peloittavalta suuruutensa nähden. Ainoasti 6—8,000 miestä oli Kaarle X tuonut kansansa Puolasta *). Ne olivat nyt melkein ainoat tähteet tuosta suuresta, kaksi vuotta takaperin sinne wiedystä armeijasta. Uplannin rykmentistä esim. seisoi enää waan 380 miestä alkuperäisistä 1,200:sta riviissä. Mutta nämä tähteet olivat joka mies kestäneet parissa hymmenessä tulissessa taistelussa. Kolla he nyt taas menivät uusiin werilöyhlihin, huolimatta wihollisen hliwimasta. „Min-omais-

*) Joukossa olivat myöskään taas Uudenmaan ja Turun ratsu-miehet.

ten voittoinsa kautta", kirjoitti yksi heidän päälliköistään, „ovat he kokonaan unohtaneet kuinka voi tulla voitettuksi". Eipä ole kummaa, jos Kaarle X, tällöisten urhoin kansja sotaan mennessä, ainoasti mietti sitä, kuinka paljon ja mitä maakuntia pitäisi rauhanpäätöksessä ottaa Ruotsin omaksi.

Hamburg'issa saatuaan vielä muutamia tuhansia pes-tattuja saksalaisia sotamiehiä lisää, marssi nyt kuningas Elof. 3 p. Holstein'iin. Hämmästyneet Tanskalaiset, vaikka miesluvuistaan voimallisemmat, eivät paljon hyttäneetkään vastarintaa. Linnoitettu Itzehoen kaupunki ammuttiin sy-tyksiin, ja Tanskan valtiomarski armeijansa kansja sitä waan katseli, formea nostamatta. Samoin valloitettiin muutkin Holstein'in suojaksi laitetut varustukset melkein ilman mie-kan-tyhennättä. Parin, kolmen viikon kuluttua oli koko Tans-kan mannermaa voittajain käsissä. Siellä oleva Tanskan armeija oli melkein hävitetty; ainoasti 6,000 miestä oli pe-lästynyt wahwaan Fredriksodden Itjen'in saaren vasta-päätä, Pienen Belt-rauman rannalla.

Tämäkin linna kohta saarrettiin, mutta ei kukaan voi-nut arvata sen valloittamisesta mahdolliseksi, koska piirittä-jäin luku ollut niinkään suuri kuin piiritettyjen. Sitä suu-rempi oli yleinen kummastus, kun yht'-äkkiä tuli se sanoma, että Ruotsin lippu liehui Fredriksodden walleilla.

Pimeinä sytytyksinä nelin ryhmin oli everstiluutnantti Dahlberg erään kumppalinsa kansja käynyt useammat kerrat tiedustamassa linnan varustuksia. Sen perästä kun niistä tällä tavoin oli saatu tarffa tieto, ja myös vielä oli saa-punut vähän lisäwäkeä, päätettiin yöllä Lokakuun 23:tta päi-wää wasten hyttää rhynnäköä. Koska piirittäjillä oli jalka-wäkeä ainoasti vähän yli puolen werran linnawäen suhteen, tähtyi nyt, wastoin tavallisuutta, ottaa ratsumiehetkin awuksi tähän heille outoon työhön. Rhynnäkö tehtiin kolmella eri joukolla. Eteläisimpään osastoon kuului pari ratsuryhment-tiä, jotka kaalasiwat walin jatkoksi mereen juntatun kahden hakuli-aidan ympäri. Kolmannen, viimeisen hakulin kohdalla

hawaittiin wesi liian shwäffi, jonkatähden he kirweillä kaasi-
wat aituuksen maahan ja näin tawoin pääsivät siltä puolelta
aiwan suojattoman kaupungin keskelle. Sillä wälin myös
tämän saman osaston jalkawäki sekä toinen osasto olivat
onnellisesti kiivenneet wallille. Pahin vastarinta tawattiin
pohjoisempana, missä nyt kenraaliksi koroitettu Behrends oli
johtajana. Hänen petardi-miehensä, jonka piti kruudilla rä-
jähdyttää portti auki, haavoitettiin. Täten sai vihollinen
aikaa tässä kohdassa paremmin järjestää puolustusta. Waan
Behrends'in wäki, jalkaisin taistelewia ratsumiehiä kaikkithyini,
yhtähywin ryntäsi uljaasti ja pääsi viimein wallille. Mo-
lemmat suomalaiset rykmentit olivat ensin seisoneet jouten
warawäkenä; waan kun portti oli saatu auki, ajoivat he rat-
sain kaupunkiin ja tekivät Tanskalaisten häiriön tähdelliseksi.
Namun koittaessa oli koko linna valloitettu, sen puolustajat suu-
reksi osaksi maahan hakatut tai hajoitetut. Vainoasti 2,000 miestä
seisoi vielä, ase kädessä, niemen äärimmäisessä päässä; mutta
niidenkin täytyi siellä antautua wangeiksi, koska ei ollut lai-
voja, millä saariin päästä. Saalis oli ääretön. Puhu-
matta kaikista sotataruwaroista, jotka tulivat kuninkaalle
osaksi, sai jokainen sotamieskin kantaa pois tähdet taakat;
sillä koko maakunta oli tänne tuoyut kallimmat tavaransa,
siinä warmassa toivossa että Fredriksodde olisi mahdoton
valloittaa.

9. Ketki Beltien yli ja Roeskilden rauhasowinto.

Waikka Tanskan sodan alku oli näin loistawasti me-
nestynyt, oli Ruotsin armeija kuitenkin sangen waarallises-
sa tilassa. Suuri shh oli pelätä, että yhteenliittähneet Puola-
laiset ja Itävaltalaiset, kenties myös lisäsi vielä Branden-
burgilaisetkin, jotka par'aikaa jo hieroivat sowingtoa edellis-
ten kansa, kaikki yhdesä tulisivat Juutin niemimaalle.
Silloin olisi tuo pienoinen, waikka kyllä walittu, joukko ollut

ikäänkuin sattimessa ja wihdoin olisi sen tähtynyt kufistua jemmaisen yliwoiman alle. Tästä waarasta pelasti Kaarle X:n kuitenkin harwinainen luonnon-ilmiö ja hänen oma rohkeutensa.

Wuoden alku 1658 toi mukanaan tawattoman kovan talwen. Tammik. 9 p. tuli hirmuinen lumituisku ja ankara pakkas, joita sitten lakkaamatta kesti kolme wiikkoa. Puhurin poika

Sopa suuresti sukentui,
Kovin kasvoi kauheaksi,
Kylmi silloin tähden kylmän,
Wäkipakkasen paleli.

Jääthipä itse Pieni Beltin, tuo leweä meren rauma Juustinmaan ja Jyensaaren välillä, jota ihmettä ei aina sadassa wuodesajakaan saada nähdä. Kuningas, äffineuwoisena kuin aina, kiireesti koki wäkensä salmen rannalle ja tutkitti jään wahwuuden. Sen hawaittiin hywin kannattawan Brandsönhön, pieneen, rauman keskellä olemaan saareen asti; mutta saaren takana, missä kova wirta käypi, ei ollut tuohon uuteen siltaan luottamista. Paitti sitä oli toisella rannalla 1,500 talonpoikaa ahkerassa työssä, jään sahaamisella leweätä juopaa aukipitämässä. Ja heidän takanaan seisoi melkein 4,000 miestä tanskalaista sotawäkeä, walmiina kuumalla löyhlyllä niitä vastaan-ottamaan, joiden onnistuiksi päästä kylmän kylwyn läpi. Belotonta Kaarle X:ttäkin epäilytti; hän lähetti Dahlberg'in Fredriksoddeen tutkimaan, olisiko kenties siellä parempi. Tammik. 30 p., aniwarhain aamulla palasi Dahlberg ja sanoi yllimenön Fredriksodden kohdalla mahdolliseksi. Mutta samassa myös tuli tieto, että edellisen yön ankara pakkas oli Brandsön takaisen jään tarpeeksi wahwistanut. Kaarle X tietysti waltisi mieluummin likemmän paikan, waikka siinä oli lukuisa wihollinen wastassa.

Päivän koitteessa meni kaikki ratsuwäki yli Brandsön saareen, josta Wrangel oikeanpuolisen kyljen kanssa oitis

marsxi edemmäksi. Wirtapaikalle tultua hajojivat rivit, niin että rinnakkain kulkewien välille jäi leweänlainen loma. Paitxi sitä hyppäsiwät ratsumiehet alas hevosien selästä ja jatkoivat tietänsä jalan, talutellen ratsujansa jäljestään, ettei kahdenkertainen paino kohtaisi yhtä paikkaa. Yhtähywin painui ja keikkui jää peloittawalla tavalla koko ajan heidän allansa. Oli päästiin kuitenkin onnellisesti, ja pian oltiin tähdessä kahakassa Tanskalaisten kanssa. Nyt toi kuningas wasemmanfin kyljen yli ja hyökkäsi wihollisen siwuun. Wrangel'ille hän lähetti käskyn taas mennä ulos jäälle ja kiertämällä karata Tanskalaisten toisen siwun päälle. Mutta lewoton meri ei woinut nyt kauemmin olla näyttämättä oikeata luonnetansa. Rynnäkölle tuimasti hyökkäävien hevosien alta rikkui jää ja koko katxi lippukuntaa, parisataa miestä, katosi aaltoihin. Muu wäki hämmästy ja seisahtui kesken rynnäkönsä. Silloin kuningas itse wei muutamia osastonsa lippukuntia takaisin ulos jäälle, liki tuota turmiollista awantoa, näyttääkseen ettei ollutkaan waara niin hlen suuri. Siitä saiwat Wrangel'in miehet taas uuden rohkeuden; he meniwät tähttä wauhtia eteenpäin ja pääsiwät ilman sen enempää wahinkoa heikon paikan yli. Itse tappelu sitten ei kauan festännyt; yks, kaks oli Tanskan woima maahan hakattu tai wangittu, ja sillä koko Fyen-saari valloitettu. Jalkawäki ja tykistö eiwät olleet ollenkaan ottaneet osaa tähän kahakkaan; ne tuliwat wasta sen loputtua rauman yli. Eipä ollut edes kaikkea ratsuwäkeäkään tarwittu; niin paljon suurempi oli Ruotsin armeija tässä wastassa ollutta Tanskan joukkoa. Jouten jääneissä oliwat myhös Suomalaiset; mutta luultawasti oliwat he sitten ne katxi ratsurykmenttiä, jotka Behrends'in johdon alla lähetettiin ennalta Fyen'in toiseen päähän, Seelannista awuksi rientämää toista Tanskalais-osastoa vastaan-ottamaan.

Täällä Fyen-saaressa oltiin kuitenkin wasta puolitiesä, tuskin sitäkään. Yhden yön paffanen oli tehnyt menön pienen Beltin yli mahdolliseksi; mutta iso Belt-rauma Fyen'in

ja Seelannin välillä oli monta vertaa leweämpi; sen yli ei ollut mahdollista päästä yhden ainoan yön marssilla. Mitä jos keskimatkalla oltaessa ilma lauhtui ja tuuli repäisi jääsiilan auki — silloin oli Ruotsin kuninkaalle ja hänen armeijallensa käyvä niinkuin muinoin Pharaolle Punaisessa-meressä — silloin oli koko Ruotsin valta aseetonna vihollisille alttiina! Kaikki päälliköt waroittivat niin hurjasta yri-tyksestä, kehoittaen odottamaan huikan aikaa, siksi kun laivoilla päästäisiin salmen poikki. Kuningasta itseäänkin arwelutti. Mutta samassa tuli taas tutkimusretkelle lähetetty Dahlberg takaisin ja ilmoitti jään hywin kannattawan. „Ohoh“, huudahti Kaarle X iloissaan, „nytpä saa Fredrik-weiffoni heti paikalla kuulla suoraa Ruotsin puhetta!“ Muiden kenraalien wastapuheet kuitenkin saattoivat kuninkaan jälleen epäilyksiin. Hän meni levolle. Mutta ei aikaakaan, niin hän undestaankin käski Dahlberg'in eteensä. „Voitko“, kysyi hän, „oikein omantuntojasi mukaan wakuuttaa, että jää kannattaa?“ — „Kuninkaallinen majesteetti“, wastasi Dahlberg, „minä woin siitä panna waitka pääniikin pantiksi“. — „Ol-foon sitten menneeksi!“ huudahti nyt kuningas. „Yritämpä siis Herran nimeen. Tämä tilaisuus on liian kallis, että sitä woisi päästää käsistänsä“.

Yöllä Helmik. 6:ttä päivää vasten 1658 alkoi ratsu-wäki marssinsa, Dahlberg etupäässä oppaana. Se oli kolkko, peloittawa retki. Hewosten kawioin alla muuttui jään päällä olewa lumi weteläksi hyyhmäksi, niin että tie nähtyi leweältä mustalta wirralta. Rhyvärän shwäلتä siinä kaalattiin, eikä ollut mitään warmuutta, ei ollut mitään takeita, eikä jossain kohdassa woisi olla joku jääthymättä jäänyt sulaa, pohja-ton paikka edessä. Kaikki käwi kuitenkin aiwan onnellisesti. Namun koittaessa oltiin Langeland-saaressa, jossa lewähdettiin ja suurus shötiin. Tämäkään viimeinmainittu toimi ei ollut waiwaa waiilla, sillä pakkaneen oli kaikki mukaan wiedzht ruoat ja juomat muuttanut jääkimppaleiksi, joita ensin piti hakata palasiksi ja sulattaa. Pian lähdettiin sitten jälleen jat-

kamaan marssia. Kello 3 päivällä jouduttiin Saaland-saareen, josta lähetettiin käsky Wrangel'ille tulla Tjen'iin jääneen jalkaväen kanssa jäljestä. Seuraavassa saareessa, Falster'issa lewättiin kokonainen päivä, waan Helmik. 11 p. seisoi kuitenkkin koko armeija Seelannin rannalla.

Sanoma Ruotfin wäen hlipääfööstä Tjen'iin oli jo nostanut suuren hämmästyksen ja säikähdyksen Köpenhaminassa. Wiipymättä oli lähetetty muutamia Tanskan herroja Ruotfin kuninkaahan luo, rauhaa tarjoamaan. Näille tuli, likellä Wordingborg'ia Seelannissa, vastaan korkea sotaherra, joka ajoi reessä, paristataa suomalaista ratsumiestä ympäristään. Se olikin itse Kaarle X, joka näin heiltä matkan lyhyen. Hän terwehti iloisesti. „Oletteko tekin täällä?“ kysyi hän sitten jollakin kummastuksella Englannin lähettiläältä, joka oli seurannut Tanskalaisten kanssa, ollakseen rauhasowittelusssa välittäjänä. — „Olen“, wastasi tämä, „waan enemmän onkin minun syhy kummastella, että te, kuninkaallinen majesteetti, täällä olette“.

Rauhasowinto ei nyt wiipynyt enää kowin kauan. Tanskalaiset syhyistä pelkäsiwät, että myös heidän pääkaupunkinsa, joka maapuolelta oli warfin huonosti warustettu, woisi joutua woittajain käsiin ja näin kenties koko heidän itsenäisyhtensä tulla kufistetuksi. Kaarle X puolestaan tahtoi kiireesti lopettaa tämän sodan, woidakseen sitten taas kääntyä muita wihollisiansa vastaan. Tämä Koeskilden rauhanpäättös oli edullisin kaikista vielä Tanskan kanssa solmituista. Ruotfi siinä sai Skånen, Hallannin ja Blekingen, siis kaikki, mitä vielä oli Tanskalla alusmaata itäpuolella Juntinraumaa. Ja tulipa siihen paitti sitä myös lisäksi Bornholman saari sekä Bohusläänin ja Trondhjem'in maakunnat, jotka Norjasta irti lohkaistiin.

10. Olot Räkifalmen läänissä.

Waiikka tähän aikaan sekä Wenäjä että Ruotsi erihaa-roilta ahdistivat Puolaa, ei ollut heidän keskinäinen välinsä kuitenkään ystävällinen. Wenäläisten sydämissä kyti wanha wiha Ruotsalaisia vastaan. Wenäjän kansa ei woinut unohtaa, että Kustaa Aadolf heiltä oli valloittanut Räkifalmen läänin sekä Zükerinmaan. Tämä wiha näytti itseensä joka tilaisuudessa. Ruotsalaiset ja Suomalaiset, jos kauppa-asioilla Wenäjällä käydessään tarwitsevat wirtakuntien apua, saivat aina waan pilkkaa ja haukkumasanonoja wastaukseksi. Ja jos joku heistä sattui tappamaan Wenäläisen, niin lausuttiin mestauspaikalla tuomio julkisesti niillä sanoilla, että: nyt wäärä-uskolainen ja pakana, joka kristityn miehen on tappanut, saapi ansaitun rangaistuksensa. Näihin yksityisiin kuusantekoihin liitti myös puolilla sanoilla ilmautuvia waltiollisia uhkauksia. Nykyinen tsaari Aleksei Mihailowitsch oli arwonimeensä liittännyt sanat: „esi-isiensä perillinen“ ja aluskuntiensa luettelon loppuun lisännyt: „hyvä monta muuta idässä, pohjoisessa sekä lännessä“. Molemmat lauseet näkyivät tarfoittawan, että hän sydämessään yhä vielä katsoi Ruotsille pois-annetut maakunnat omihsensa. Wanhaan wihaan oli nyt tullut uuttakin wihaa lisäksi. Syynä oli Puola, jota kumpainenkin hallitsija jo katsoivat omihsensa ja josta eiwät olisi suoneet pienintä palastakaan naapurilleen. Wihdoin, koska Kaarle X w. 1656 vuoden alussa oli joutunut ahdinkoon, puhkesi Wenäläisten wiha ilmisotaan; he luulivat nyt sopiwan tilaisuuden tulleen koston sekä oman sa-
laisinvalloittamiseen.

Tämä Wenäläis-sota uhkasi monen syyn tähden meidän maallemme suurta waaraa. Suomen sotawäki oli, niinkuin tiedämme, melkein kaikki kaukana Puolassa taikka Riiminmaalla. Nekin wähet sotamiehet, jotka oliwat kotiin jääneet, käwiwät paljain jaloin, melkein alastonna, sillä yhdeksän kuukauden aikaan eiwät he olleet saaneet enempiä kuin yhden kuukau-

tauden palkan käsiinsä. Samoin olivat rajalinnatkin aivan rappiolla. „Monella miehellä, joka maalla asuu“, kirjoitti Räkisälmen läänin ja Inferin pääkuvernööri Rustaa Ewertinpoika Horn, „on kartanossaan portit paremmat kuin kruunun linnoissa“.

Bahempi tätä kaikkea vielä oli kuitenkin että alku-

Venäläisiä sotureita Kaarle X:n aikana.

asukkaat Venäjältä otetuissa voittomaisissa olivat Ruotsin valtakunnalle perin viholliset. Syynä siihen etupäässä oli heidän painava uskonnollinen ahdistus. Rustaa Adolf, vaikkei hän suoraan pakotusta sallinut, oli kuitenkin hänkin sen verran aikansa lapsi, että hän kaikilla keinoin, usein vähemmän hyödyllä, pyysi saada uusia alamaisiansa Luther'in

uskoon kääntymään. Samaa menetystä jatkettiin sitten myös seuraavienkin molempain hallitusten aikana.

Siinä ei tietysti ollut mitään moitittavaa, että suomalainen Luther'in kirkkumus hynnä muita meidän uskonnollisia kirjojamme painettiin venäläisillä kirjaimilla, jotka olivat paremmin tutut Karjalaisille. Luovallistahan on vapaan opetuksen kautta wakuuttaa toiselle oppinsa totuutta. Samoin myös ei voi muuta kuin kiittää hallituksen kehoitusta kreikan-uskoisille papeille jumalanpalveluksessa käyttämään Suomea eikä Slawonian kieltä, niinkuin siihen asti oli ollut tapana. Mutta eipä näihin keinoihin tyydyttykään. Kuivettiin lupaamaan kreikan-uskoisille papeille ja luffareille 4, 6 jopa 8 tynnyriä wihjaa wuotuista saatavien lisää, taikkapa toisin paikoin pitäjänsä oleswat kirkkonsa tilukset omihsensa, jos suostuishiwat oppimaan Luther'in kirkkumusta ja opettamaan sitä seurakuntalaisillensa. Eikä ollut siinäkään wielä kaikki. Sodan kautta autioihsi jääneille tiloille oli asetettu joukoittain muusta Suomesta tuotettuja lutherilaisia talonpoikia ja näitä warten, niin pian kun suinkin pieni seura-kunta oli karrttunut, asetettu lutherilainen pappi. Tämän palkkaamiseen pakoitettiin nyht kreikan-uskolaisettin osaa otta-maan ja welwoitettiin kuulemaan kumminkin yhtä hänen saarnaansa joka pyhä. Tarkoituksena oli, Rustaa Nadolfin omilla sanoilla puhuen: „että he meikäläisiin tottuwat, ja wenäläisen papin kuoltua suomalainen sitten woi astua hänen sijaansa“.

Tätä puoliwäkinäistä käännhystointia kreikan-uskolaiset itsepintaisesti wastustiwat. Heidän poikiansa karfaeli aika ajoin rajan yli Nowgorod'iin, josta he sitten tähsi-oppisina pappeina palasiwat kuolewien wirlaweljiensä sijaan tähttämään. Harwa pappi waan taipui myömmään uskonsa hallituksen lupaamiin etuihin. Pietari Brahén aikana mainitaan koko Räkisalmen läänissä pappeja, tiakkoja (luffareita) hynnä heidän poikiansa ainoasti olleen wiisitoista, jotka olivat tämän palkan edestä oppineet Luther'in kirkkumuksen ul-

koa. Ja näiden vaikutus oli melkein mitätön, sillä kansa heitä halveksi ja vihasi uskonheittöinä. Silminnähtävä todistus siitä on se maino, joka juuri tähän aikaan kohtasi yhtä näistä papeista, Rurkijoen kirkkoherraa Jaakkima Terentiova, jos kohta oikea vihan syh peitettiin noitunden kanteella. Useimmat freikan-uskoiset papit pshyivät lujina ja wahwistiwat myös sanankuulijoitansa heidän wastahakoisuudessaansa. Suurta apua ei myöskään ollut maahan lähetetystä lutherilaisista papeista. Tiedämmehän me minkälainen Suomen papiston siwistyhksen ja siwehden tila oli ennen yliopiston perustusta. Eipä kummaa siis, jos näidenkin uuden uskon apostolien mainitaan waan istuneen kapaikoissa, oluthaarikka edessään pöydällä, piippu kädessä, siellä harjoitellen käännhysthötänjää wieraan uskonnon haukkumijella, josta tiethsti taas tuli freikkalaisilta haukkumajanoja takaisin *). Seurausena laikesta tästä oli, että käännhysthoimi ei paljon ollenkaan menestynyt. Päinwastoin tapahtui joskus, että joku lutherilainen tulokas, keskellä freikan-uskolaisia asuen, itsekin taipui naapuriansa oppiin, jotka uskon muutokset kuitenkin hallitus kohta kielsi kuoleman uhalla.

Asiain näin ollessa ajatteli Ruotsin hallitus yhteen aikaan wälikeinoa, saadaikseen kumminkin freikan-uskoisien kirkon Suomessa ja Inkerisjää erilleen yhteydestään Wenäjän kansa, josta aina wuoti wihollisuutta uutta waltaa vastaan. Luwattiin näet matkarahaa yhdelle papille, joka lähettäisiin Konstantinopeliin patriarkalta wihkiä saamaan ja joka sitten olisi tullut Ruotsin freikan-uskolaisten alamaisten piispaksi. Sama ehdoitus uudistettiin myöhemmin myöskin sillä muutoksella, että Karjalan piispa saisi hakea wihkinsää Kiemiistä. Mutta freikan-uskoiset Karjalaiset eiwät siitä tarjomuksesta huolineet; he tahtoivat edelleenkin saada papinsa Wenäjällä wihithiksi. Hallitus puoleltaan ei myöskään ollut tuumaansa kowin harras; sillä aina vielä

*) Tengström Finl. o. finska lagöfwerfätt. Suomi IV s. 124.

toivoi se saavansa wieras-uskolaiset tavalla tai toisella waltion uskoon käännhdytetyiksi. Samassa Kristiinan kirjeessä vuodelta 1650, jossa annettiin lupa piispan wihkimiseen Riew'issä, oli näet kuitenkin lisätty, ettei hän takaisin tultuansa saisi asettaa pappeja muuten kuin „juuri tarpeen mukaan ja missä niitä wälttämättömästi tarwitaan“. Ja Kaarle X Raprion läänin asukkaille, jotka pyhysivät saada muutamia oma-uskoisiansa pappeja (luultawasti kuolleitten sijaan), antoi Joulufl. 15 p. 1654 jyrkästi kieltämän wastauksen. „Kunink. Majesteettiä“, kuuluwat sanat, „tähän nyhkyseen aikaan arweluttaa siihen suostua, waan näkisi hän paljon mieluunmin että he lutherilaiseen, oikeaan uskontoon ja jumalanpalvelukseen kääntyisivät“.

Olisi woinut luulla, että kenties Ruotsin wapaampi hallitusmuoto ja kansan etua walwowa laki olisiwat kuitenkin taitaneet suostuttaa Saatonan ja Newan Karjalaiset uuteen waltaan. Mutta ensiksiin oli silloin juuri se aikakausi, jolloin uskonto oli woimallisimmin yhdistäjä tai erottaja ihmisillä, jolloin saman-uskoiset, waikka erikansallisuuksiin kuuluwat, katsoiwat toisiansa weliksi, waan eri-uskoiset, waikka yhtä kansaa, toisiansa werisesti wihasiwat. Ja toiseksi ei olleetkaan Ruotsin hallitusmuodon ja lain edut tulleet Räkifalmen läänin ja Inkerin asukkaille osaksi. Niinkuin jo tiedämme, ei heidän sallittu waltiopäiwille lähettää edusmiehiä. Ruotsin laista ei myöskään ollut suurta suojaa. Wolemmat maakunnat oliwat pitäjittäin annetut lahjoitusmaiksi korkeille Ruotsin herroille, joita kruunun kaikki wirkamiehet nöyryästi kumarteliwat. Rinnojen ja sotawäen huonoon tilaan sanoi Horn pääshyn olleen siinä, että „maaherra enemmin katsao suurten herrain suosiota kuin kruunun etua“. Jos niin jo käwi, missä kruunun hyödyistä oli puhe, mitä turwaa woi rahwas toiwoa kuninkaan käskynhaltijoilta! Se olisiin aiwan ilman suojaa jätetty alttiiksi aatelisherrain, woutien ja kruunun alempain wirkamiesten täyhtymättömälle ahneudelle. Winkälainen talonpoikais-rauffain tila oli Räkifalmen lää-

nissä, sen olemme jo nähneet näiden kertomusten edellisessä osassa, luvussa Samuli Ervöll'istä.

Eipä ole siis ollenkaan kummeksettava, että niin Inferin kuin Räkisalmen läänin kreikan-uskoinen kansa tuskin hillityllä vihollisuudella katseli uusia hallitsijoitansa ja hartaalla ikävällä toivotteli Wenäläisiä awukseen.

11. Wenäläisten hyökkäys maahan.

Suomen suureksi onneksi Wenäläisten päähyökkäys tarkoitti Viiviniemaa, jossa tsaari toivoi Riiassa saavansa hyvän kauppasataman Itämeren rannalla. Hän toi tätä kaupunkia vastaan armeijan, jonka luku arvattiin 90,000:ksi mieheksi. Mutta riittipä tuosta avarasta valtakunnasta myös muuallekin väkeä. Rakki sotajoukkoa lähetettiin Inferiin ja Räkisalmen lääniin, näitä kaimatuista maakuntia taikaisin valloittamaan.

Kesäkuun 4 p. 1656 ilmautui Newajokeen, Pähkinälinnan edustalle 130 lotjaa, täynnä Wenäläisiä, jotka laittoi piirityksellejä kumpaisellekin rannalle. Wähäinen partio parvi söuti jokea alas vieläkin edemmäksi ja saapui seuraavana iltana Newansinnalle. Kello 9, juuri kun asukkaat, mitään pahaa aavistamatta, olivat menneet levolle, karkasi vihollinen äkkiä päälle hirmuisella huudolla. Koko kaupunki poltettiin tuhaksi, irtain tavara ryöstettiin, asukkaat murhattiin suurimmaiksi osaksi. Saaliin seasja oli noin 70,000 tynnyriä viljaa, jotka olivat Inferin aateliskartanoista sinne tuodut ulkomaille laivattavaksi; myös oli kaupungissa suuria suolawaroja. Näistä jakoivat Wenäläiset seudun kreikan-uskoisille talonpojille, niin paljon kuin nämä tahtoivat, ja tähteet poltettiin yhdessä aittojensa kanssa. Maaseudulla fin sytytettiin kaikki aateliskartanot sekä lutherilais-kirkot palamaan; mutta talonpoikaisten talot sitä vastoin enimmäkseen säästettiin, sillä niiden asukkaathan olivat melkein kaikki poltattain omia uskolaisia ja liittolaisia. Tämän summattoman

wahingon olisi kuitenkin luultawasti suurimmaksi osaksi saanut estethäki, jos waan vähänkin olisi oltu warusteilla, sillä tuhoa tekewän partion miesluku oli sangen vähäinen. Senähdään pienestä tapauksesta tässä tilaisuudessa. Yksi Rewanlinnan porwareista, nimeltä Matti, joka oli muita rohkeampi, ei antanutkaan teurastaa itseänsä niinkuin turwaton karitsa, waan sieppasi, melun kuultuansa, miekkansa seinältä, hyppäsi hewosensa selkään ja raiwasi itselleen näin, paitafiliaan ratsastaen ja oikealle sekä wasemmalle siwaltaen, tien wihollisten läpi.

Toinen partioparwi, noin 300 miestä, oli taas Pähkinälinnan edustalta mennyt Taipaleen kauppalaan Suwannonjärwen suussa Kätkälmen läänissä. Sieltä he lewittivät lähipitäjiin tsaarin ja julistuksen: niiden, jotka wapaachtoisesti antautuiksi hänen waltansa alle, piti saada säilyttää henkensä ja tawaransa wahingoittamatta; mutta wastahakoiset piti ilman armotta surmattaman. Laumoittain wirtasivat nyt seudun kreikan-uskoiset talonpojat leiriin uskollisuuswalaan wannomaan ja suojeluskirjoja lunastamaan; toipa suuri osa heistä aseensakin mukaansa ja jäi uskolaistensa luokse näiden woiman lisäksi. Lutherilaisista sangen moni, turwan saamihekki, antoi kastaa itsensä Kreikan uskoon. Ne, joiden omatunto siihen oli liian herkkä, pakeniwalat forpiin ja jättiwät talonsa autioiksi, wihollisen poltettawiksi.

Sillä wälin oli toinen wenäläinen osasto, enimmäkksi osaksi ratsuwäkeä, samonnut maahan Nunuksen puolelta Laatokan pohjois-rantaa myöten. Sielläkin talonpojat jokapaisessa terwehtiwät tulijoita wapauttajikseen, toiwat runsaasti ruokaa ja neuwoiwalat awuliasasti tietä. Ruotsalaisten aatelisherrain woudit samoin kuin myös lutherilaiset papit ja kruunun wirtkamiehet tapettiin tai kuljetettiin pois wankeuteen Wenäjälle. Yksi partiojoukko tästä osastosta ulkoni Sawoonkin asti. Sawonlinnan kaupunki ja Kerimäen kirkko poltettiin, linna piiritettiin. Koko sentu oli häwityksen wallasessa. Ihmiset surmattiin usein hirmuisilla kidutuksilla, esim. elä-

wältä nylkemällä. Talot poltettiin, samoin kuin kaikki irtain tavara, jota ei voitu poiskuljettaa, hyönpä viljakin, joka vielä kasvoi pelloilla. Karja tapettiin, nyljettiin ja jätettiin sitten suotta märkänemään. — Yöllä Heinäk. 2:n ja 3:n päivän välillä tuli viimein vihollis-lainvasto Räkifalmen rantaan ja sulki myös läänin pääkaupungin saarroksiin.

Beloittawa waara näin uhkasi sekä Itämeren maakuntia että myös Suomenmaata. Ja pahin oli se ettei siihen waaraan ollut paljon mitään apuaakaan muualta toivossa tällä ensihetkellä. Kaarle X par'-aikaa warusti ja sitten aloitti yhdessä liitossa Brandenburg'in waaliruhtinaan kansa tuota retkeänsä, jolla luuli saawansa Puolalaisten woiman lopullisesti kufistetuksi. „En woi täällä umpimähkään jättää kaikkia kesken, sentähden että muka Moskowlainen on meidän maahamme karannut!“ kirjoitti hän äreästi De la Gardielle, joka Viiminmaan puolustukseksi pyhyi lisämäkeä. Samoin myös Tukholmassa, kun asia tuli puheeksi waltioneuwoskunnassa, päätettiin hyönnielisesti: että uusi tärkeä woittomaa Preussi etupäässä oli suojeltawa, waikkapa sen kautta Suomen ja Viiminmaa joksikufi aikaa jäisiwätkin vihollisen waltaan. Tulişihan sitten taas aika kääntä Wenäläistä vastaan. Lähetettiin siis waan Suomalaisille kehoitus omin woimin torjumaan päällekarfausta takaisin, jonka lisäksi Pietari Brahe, wanha uskollinen ystäwämme, tarjoutui menemään päälliköksi. Hänen lähdöstänsä ei kuitenkaan tullut mitään, koska kuningatso oli sen wiran uskonut toiselle miehelle. Ensimmästä tynnythä oli näet Kaarle X yhtähywin sen werran pitänyt huolta melkein kokonaan turwattomasta Suomesta, että oli sinne kätkenyt sotamarski Reijonhufiwub'in Karjalan ratsurukmentin kansa Viiminmaalta. Samoin hän myöhemmin lähetti Preussista pienen armeijan piiritethn Riian awuksi. Rumpikin apu tuli waan joksienkin myöhään, silloin kun pahin waara jo oli ohitse; sillä Karjalan ratsumiehiäkin pidätettiin vielä wasten kuninkaan kätşy Viiminmaalla kofa pari kuukautta.

Omin voimin tuli siis sekä Viivin että Suomenmaan nyt pitää puoltansa, ja tämä vaikea tehtävä toimitettiin verrattomalla alttiiksi-antavaisuudella, urhoudella sekä menestyksellä. Riian vähälukuinen linnawäki (porwarein kansa) ainoasti 5,000 miestä, joissa 16 komppaniaa Suomalaisia) teki miehuullista vastarintaa. Turhaan makasivat Venäläiset seitsemän viikkoa kaupungin ympärillä, ahdistuen sitä piirityksillään niin paljon kuin heidän puuttuva taitonsa niissä asioissa myöden-antoi. Loppupäättös oli kuitenkin, että heidän, menetettyhänsä 14,000 miestä, täytyi tyhjin käsin lähteä.

Suomesa olivat sillä aikaa maaherrat nostaneet talouspojat aseisiin, ja tätä käskyä oli jokapaikassa toteltu suurella hartaudella. Mies joka talosta oli lähtenyt sotaan; niin innokkaita oltiin, koska oma maa oli puolustettava. Zaloimman uhraavaisuuden ja urhouden esimerkin antoi Wiipurin kaupunki. Sielläkin olivat vallit rappiolla; tyhjejä ei ollut muuta kuin 14 pienenläistä; sotamiehiä puuttui melkein kokonaan; eikä ollut edes päällikköäkään, koska maaherra Stålarin juuri äskettäin oli kuollut. Nytähän ei kukaan nostanut puheeksikaan antaumista, jos vihollinen sinne asti tulisi. Kaupunkilaiset pyhysivät komentajakseen eversti Burmeister'in, joka asui Wiipurissa. Kanuunien luku lisättiin vielä kymmenellä, jotka otettiin satamasta seisovasta suuresta kauppalaimasta. Walleja rintavarustuksineen ruvettiin forjaamaan kätten mahtain. Usein tarttui joka mies, ken vaan suinkin kykeni. Yksinpä kymnaasin ja koulun nuorisostakin tehtiin kaffi komppaniaa. Tätä sotaista menoa kesti koko kuukauden. Silloin nähtiin, ettei vihollinen uskaltanutkaan niin kauas maahan tunkeutua. Nyt vapautettiin siis porwarit waimaloisesta forjaustyöstänsä ja wähdinpidostansa. Koulu- nuorisokin antoi pois kiiväärintänsä ja kutsuttiin sitten linnaan, missä heidän waimannäkönsä palkittiin ulkomaan oluella sekä muutenkin komeilla pidoilla. Sotaisessa innossaan ottivat silloin kolmetoista heistä pestin warjinaiseen sotawäkeen.

Opettajat olivat tosin kowasti pahoilla mielin, että heidän „alamaisensa“ näin hylkäsiwät pois kirjansa, waan kufas tässä hetkellä kuulteli rauhan miesten walituksia!

Burmeister nyt läksi 150:n ratsumiehen, 200:n rakun-
nan sekä 800:n talonpojan kansa Käkisalmea auttamaan.
Eräälle salmelle, luultawasti Riwiniemen kohdalla, tultuansa
hawaitti hän kuitenkin, että Wenäläiset olivat sillan poltta-
misella hänen tiensä katkaisseet. Hän wetäysi sentähden Rau-
dulle, käyden leiriin lielle kirkkoa. Tässä karkasi 7—800
Wenäläistä äkki-armaamatta hänen päällensä höllä Heinäk.
14:ttä päivää wasten. He torjuttiin takaisin, jonka jälkeen
Suomalaiset myös wuorostansa läksiwät rynnäkölle ulos leiristä.
Wenäläiset eiwät ensin siitä olleet milläänkään, waan seisoi-
wat aukealla tanterella tähdessä sotarinnassa, walmiina was-
taan-ottamaan. Näin alkoi Raudun kahakka, jossa wihol-
linen neljä tuntia teki lujaa wastarintaa, kunnes hänen wi-
mein tähyti paeta metsäin turwiin. Kentälle oli häneltä jää-
nyt 200 kuollutta. Suomen puolelta ei kuulu kaatuneen
enempää kuin 40 miestä, haawoitettutkin siihen luettuna.
Kuolleissa mainitaan Bartholdus Simonis (Pärtyysi Si-
monpoika), yksi noista pestin ottaneista hymnaasilaisista, joka
oli ollut lipunkantajana tappelusssa. Myös talonpoikainen
nostowäki oli taistellut niin uljaasti ja niin tähdellä toi-
mella, että heitä upseerit suuresti kehuiwat.

12. Käkisalmen piiritys.

Käkisalmen rantaan oli, niinkuin jo ennen kerrottu,
saapunut wenäläinen lotjalawasto höllä Heinäk. 3:ttä päi-
vää wasten. Seuraawana päivänä tuli tormenjoittaja an-
taumukseen kehoittamaan. Jos siihen suostuttiin, piti sota-
wäen hynnä niiden kaupungin asukasten, jotka niin halusiwat,
estämättä lähteä matkaansa; niille taas, jotka tsaarille us-
kollisuuswaliaa wannoisiwat, luvattiin suuria etuja. Mutta
uljas komentantti Olawi Pentinpoika wastasi jyrkällä

kiellolla. Hän sanoi saaneensa kuninkaaltaan käskyn taistella kruudilla ja lyhyillä, niin kauan kuin yksikin mies vielä oli pystyssä. Sitäpuolella mainittua päivää siis alkoi piiritys. Venäläiset jakoivat voimansa kahteen leiriin, joista toinen oli kaupungin pohjoisella, toinen eteläisellä puolella. He rakensivat matalia rintavarustuksia, joiden takaa paukuttelivat pyssyillensä; waan ei siitä tullut suurta wahinkoa. Melkein yhtä mitätön oli yhden pienen tykin vaikutus, jolla he sitten rupešivat ammuskelemaan. Yöllä Heinäk. 10:ttä päivää vasten he ryhtyivät puisen varustuksen rakentamiseen Rälsofaareen, jonka korkealle kuffulalle näkyi kaupungin ja linnan sijusta. Mutta kohta seuraavana päivänä jo pujahhti pieni parwi sotureita, porwareita sekä aatelisherrain palvelijoita salaa ulos linnan takaportista. He söutiwat Venäläisten huomaamatta saarelle, karjasiwat äkkiä päälle ja tappoivat siellä olevat viholliset melkein viimeiseen mieheen asti. Muutamia wankkeja waan otettiin, joista useimmat tunnettiin seudun kreikan-uskoisiksi talonpojiksi. Venäläiset nyt rakensivat muutamia toisia pattereita lisää ja lähettivät linnaan taas uuden antaumiskehoituksen; mutta heille wastattiin, että se, joka kolmanneksi kerraksi semmoisen sanan tuopi, saapi lyhyhluodin waiwan sa palkaksi.

Tuosta hyrittivät piirittäjät lähteä wäkirynnäkölle. Elof. 15 p. aamupuolella ruvettiin heidän molemmista leireistään kiiwaasti lennättämään tulisia kuulia. Myös työnnettiin palavia terwathunhyri-lauttoja wirran wiedä kaupungin puista hakulia vastaan. Samassa lähenivät ryntähsjoukot, aikoen käyttää häiriötä, joka tulipaloista oli syntywä. Mutta linnalaisten walppauden kautta saatiin walkea aina kohta ensidussaan sammuksiin. Senwuoksi wetähsivät ryntähsjoukot molemminpuolisen ankaran pyssytulen jälkeen takaisin warustustensa taakse. Koska sitten uudestaan laitettu rauhanhieroja lupauksen mukaan oli saanut luodin päähänsä, luopuivat Venäläiset kokonaan kaikista wäkinäisistä walloitus-tuumista. He päättivät tästä lähtien waan maata jouten

wallitussissaan, odottaen siksi kun nälkä olisi pehmentänyt linnalaisten lujouden.

Sillä wälin oli wihdoinkin Heinäkuun lopulla Reijonhufwud saapunut Suomeen Karjalan ratsumiesten kanssa. Nämät oliwat jo siellä Viivissä kowasti nurisheet, siitä että heidän täytyi täällä palwella „wieraalla maalla“, sillä aikaa kun heidän oma maansa oli alttiina armottoman wihollisen häwityksille *). Helppo on siis arvata, millä innolla he nyt Wenäläistä vastaan läksiwät. Uusi ylipäällikkö oli saanut kuninkaalta luvan käyttää kaikki kruunulle Suomesta tulewat werot sen puolustukseksi. Hän nyt kaikkein ensiksi järjesti ja warusti käsillä olewat woimat ja kiirehdytti vielä uusien lisäjoukkojen kuntoon panemista. Sitten marssi hän 1,600:n miehen kanssa Käkösalmen auki. Elof. 30 p. nähtiin, piiritetthiin suureksi riemuksi, sinikeltaisten lippujen lähenemän eteläiseltä puolelta. Rynnäkö piirittäjiin wallitusta vastaan ei onnistunut; mutta kun Reijonhufwud sitten pani tulikitsansa ammoomaan, pelästhiwät Wenäläiset ja jättiwät yöllä senpuolisen leirinsä autioiksi. Nyt wiettiin Käkösalmeen melkoinen joukko apuwäkeä sekä runsaat warat kaikelaaisia tarpeita, jonka perästä Reijonhufwud jälleen läksi matkaansa. Turwattuaan linnan, ei hän huolinut turhaan kulluttaa wähää sotawoimaansa rynnäköihin Wenäläisten muita wallituksia vastaan. Vielä kolme wiikkoa jatkoivat sitten piirittäjät työtänsä, waikkei heillä woinut enään olla kowin suurta menestystyksen toivoa. Wiimein wihdoinpa lopettiwat piiritettyt ahdistuksensa jukkelalla kepposella. Syysk. 25 p. marsjitti Olawi Pentinpoika pienen linnawäkensä kowalla rumpuin pärähtyksellä edestakaisin linnassa. Marsjiesjaan kantoiwat sotamiehet suurta lippuin joukkoa. Tätä kesti näin pari tuntia. Wenäläiset, jotka melun kuuliwat ja tuon lippuin paljouden näkiwät, ei woineet luulla muuta, kuin että apu-armeija, jonka lähenemisestä taas käwi huhu, tawalla

*) Pusendorff'in hist. Kaarle X:stä, saksal. painos s. 200.

tai toisella heidän huomaamattansa oli päässyt linnaan. He läksivät siis seuraavana yönä kokonaan tiehensä. Mutta ennen lähtönsä he vielä elävästä polttivat kaikki suomalaiset sotamiehet, kuusi luvultansa, jotka piirityksen aikana olivat heille käsiinsä joutuneet. Samoin oli Leijonhufwudkin kaikilta häneltä tuoduilta wangeilta haffauttanut pään poikki. Niin julmat olivat siihen aikaan näillä mailla sotatawat.

Kätijälmesta oli Leijonhufwud sillä wälin mennyt Pähkinälinnalle awufsi. Siihen asti ei ollut Inkerin pääkvernöri Kustaa Ewertinpoika Horn woinut saada paljon mitään aikaan muutamilla sadoilla miehillensä. Mutta koska nyt molemmat suomalaiset sotawoimat yhdistyivät, karttuen täten 2,500:ksi mieheksi, masentui kerrassaan Wenäläisten rohkeus, waikka heidän lukunsa oli hywin kolme kertaa suurempi. Pähkinälinnaa olivat piirittäjät Lokakuussa kehoittaneet antaumiseen, mutta saaneet vastaukseksi tuon wanhan sanaleikin: „Omenoita ja päärynöitä voisitte saada, waan ette tällöistä pähkinää!“ Joku aika myöhemmin kuoli Frans Grawe, linnan uljas komentantti. Kuolinvuoteellaan hän kuitenkin oli wannoittanut alapäällikköitään, etteivät suinkaan antaumisella häpäisisi Kuotsin soturein loistawaa mainetta. Keskipaikeilla Marraskuuta nyt Wenäläiset pakenivat Leijonhufwud'in pelosta. Pähkinälinnan 120:sta urhollisesta puolustajasta oli silloin enää waan 72 miestä elossa.

Piirityksessä myös ollutta Sawonlinnaa ei ollutkaan Leijonhufwud'in tarwinnut mennä auttamaan. Se oli jo aikaa sitten itse wapauttanut itsensä ahdistajoistaan. Linna-
wäki näet oli yhtenä päivänä äkki-arwaamattomalla uloshyökkäyksellä walloittanut Wenäläisten leirin, tappanut heiltä 100 miestä, ajanut muut hajalleen, ja päästännyt siteistä 500 omaa kansalaista, joita aiottiin wiedä Wenäjälle orjuuteen.

Samoin olivat Brahen wapaaherrakunnan alustalaiset hänen asettamansa pienen sotajoukon avulla itse torjuneet

pois vihollisen, tappaneet häneltä 1,100 miestä ja valloittaneet kaksi lippua, jotka sitten hylpehdeillä lähettivät kuninkaalle.

Alkomus oli nyt Keijonhufwud'illa, kun oma maa oli puhdistettu, siirtää jota rajan yli vihollisen alueelle. Tätä hanketta ei ollut hänelle kuitenkaan sallittu johtaa, sillä hän kuoli Raudulla kuumetautiin. Olimmän komennon otti nyt kenraalimajuri Kruse kätchensä. Hän wei melkein koko sotavoimansa uuden (1657) vuoden alkupäivinä Nunukseen. Heidän tähtyi tosin thhjin toimin kääntyä pois Nunuksen kaupungin edustalta, jonka Wenäläiset olivat liian vahvaksi varustaneet. Mutta koko maaseutu hävitettiin laajalta. Kaikki tawatut ihmiset ilman eroitusta tapettiin, ja karjakin, jota rehun puutteen tähden ei voitu poiskuljettaa, poltettiin. Tulen omaksi joutui niin-ikään 11 firrkoa, lukemattomat kylät, sekä suuri joukko pitkin Laatokan rantaa kiinnijääthneitä aluksia. „Siitä kaikesta“, kehui Kruse, „on noille raakalaisille tullut suuri pelko!“ Mutta raakalaisnimenpä meidän omatkin soturimme tähdesti ansaittiivat, sillä he olivat sodankäynnissään melkein samallaisia petoja kuin heidän itäiset naapurinsa. Ainoa jostikufsi helpoitukseksi heidän shyllensä luettava eroitus oli se, että he tofi eivät tappaesjaan näh harjoittaneen luonnotonta, fiduttavaa julmuutta.

13. Kustaa Ewertinpoika Horn Suomen pääkuvernörinä.

Keijonhufwud'in kuoltua siirsi kuningas Kustaa Ewertinpoika Horn'in Suomen pääkuvernöriksi. Tämä päätti voimallisesti panna toimeen edeltäjänsä keskenjääneen tuuman, saattaa jota Wenäläisten omaan maahan. Ensiksi hän lähetti 300:n miehisen ratsuniesparwen hävittämään suurta Tulomajärven kylää, vähän matkaa Salmin rajalta. Tällä hän tahtoi ennen lähtöänsä turvata Käkisalmen läänin, sillä mainitusja kylässä oli aina ollut Wenäläisillä päämajansa, Suomen Karjalaan hhyfätesään. Partiokunta sowitzi mars-

sinä niin, että se joutui perille juuri Pääsiäisyöpyhäksi, jolloin kreikan-uskolaisten tiedettiin palkitsevan pitkät paastoomisensa ylenmääräisellä syömällä ja juomisella. Suopuneet, mitään vaaraa aavistamattomat Karjalaiset surmattiinkin enimmäksi osaksi, ja kaikki kylän 100 taloa poltettiin.

Suurelle retkellensä etelään päin aikoi Horn lähteä, niin pian kun kewäällä ruohoa ilmaantui; sillä nyt talvella oli suuremman sotavoiman ihan mahdollon kulkea tuon perinjuurin ryöstetyn ja hävitetyn Inkerin läpitse. Wäli-ajalla piti hän joka läänissä maakuntais-päivät, joilla sai tarpeelliset warat myönnettäviksi *). Mutta kesän tultua täytyi hänen kuitenkin luopua tuosta lauan warustetusta hankkeestaan. Runingas näet käski suuren osan Suomessa olevia sotajoukkoja Viiviniemelle. Eikä aikaakaan, niin tuli jo toinenkin käsky, että Horn'in piti kaikkein tähteittenkin kanssa marssia pois entisten jäljestä. Hän totteli ja oli jo ehtinyt Newajoen toiselle puolelle, koska paha hätäsanoma hänet saavutti. Useampia tuhansia vihollisia oli hyökännyt maahan Laatokan pohjoisrantaa myöten ja uudestaan ruvenneet Käkisalmea piirittämään. Senvuoksi Horn ei nyt lähettänyt Viiviniemempää kuin 600 miestä; itse hän kiiruusti wei päävoimansa jälleen Suomenmaalle. Hämmästyneet Venäläiset, jotka luulivat hänen olevan kaukamailla, pakenivat suurella wauhdilla takaisin rajan taakse. Mutta aika olisin ollut, että apu joutui. „Jos olisin“, kirjoitti Horn, „waan wiiikon päivät kauemmin wiipynyt, niin olisi koko se maan-ääri ollut vihollisen wallassa Wiipurinkin kanssa, jossa porwarein ja talonpoikain awuksi ei olisi löytnyt 70:tään sotamiestä“.

Tämä hänen synnyinmaatansa uhkaawa waara teki tästä lähtien Horn'in aivan wastahakoiseksi Suomen wähistä puolustusvoimista sen enempää pois-antamaan. Runingas pian

*) Turun maakuntais-päivillä nähtiin se omituisuus, että oli kaksi talonpoikaissäädyhän puhemiestä, suomalainen ja ruotsalainen.

taas waati 800 jalkamiestä Riikaan, jonka linnawäestön enin osa oli ruttoon kuollut. Mutta Horn waan wastasi, sen olewan mahdottoman, koska Suomi muuten jäisi ilman turwatta. Kaarle X uudisti käskynsä lokakuussa vielä ankarammin. „Tätä“, kirjoitti hän, „teidän tulee wiipymättä totella, antamatta minikään muun syyn tulla esteeksi“. Ja loppuun hän vielä, nähtävästi siinä pelossa, että tuo itsepäinen Suomalainen nytkin oli jättävä käskyn tähttämättä, pani tään lisähksen: „800 miestä, taikka kumminkin niin monta kuin voitte saada aikaan“. Waan eipä Horn sen paremmin suostunut antamaan pois yhtään ainoata miehistänsä. Hän selitti: jalkawäen Suomesjakin pahasti vähentyneen ruton kautta. Nähtävästi oli kuninkaalle luuloiteltu, Suomesja olewan väkeä yltäkyllin, joka olisiikin sangen suotawa asia. Mutta todenteolla tulisi hänen pakko, jos piti tuota käskyä totella, jättää Wiipuri sekä koko se maan-ääri alttiiksi. „Sillä“, jatkoi hän, „eihän tässä metsäisessä maassa voi tehdä wiittä wertaa voimallisemmalle viholliselle wastarintaa ainoasti näillä wähillä ratsumiehillä. Ja koska en tiedä, enkä voi arvata, teidän aikomuksenne, kuninkaallinen majesteetti, olewan luopua Suomesta sekä niin tärkeästä linnasta kuin Wiipurista, koetan niitä viimeiseen asti puolustaa“. Kaarlen ikuiseksi kunniaksi on mainittawa, ettei hän tästä suoraasta wastauksesta suuttunut, waan edelleenkin osoitti Horn'ille suurta suosiota.

Ilman väkeä pois-antamattakin tuli muuten Horn'in ja Suomen tila tähän aikaan yhä arweluttawammaksi. Rutto oli kewäällä ja kesällä 1657 raiwonnut Liwinmaalla sekä Inferissä aivan hirmuisesti. Loppu-kesällä se jo meidänkin maahamme lewisi. Wiipurin kaupungissa kuoli siihen Elokuusta 1657 Maaliskuuhun 1658 yfistään 50 henkeä korkeammista säädhyistä, alhaista kansaa lukuunkaan ottamatta. Myöskin sotajoukot sen kautta peloittawasti wähenivät. Vuoden 1657 lopussa ei ollut jalkawäkeä kaifissa Suomenmaan linnoissa yhteenjä enään enempää kuin 601 miestä

jälkeellä. Noin 200 oli kuollut ja 302 par'-aikaa makasi sairasmauteella. Ratsuväki, vaikka tietysti sen hupennut, oli verrattavasti lukuisampi. Wähäisen sotajoukkonsa kanssa majaili Horn koko syksyn 1657 Mägrässä (luultavasti Raudalla), joka päivä odotellen ylivoimaisen vihollisen päälle-
 karkausta. Hyväksi onneksi peloitti kuitenkin sanoma rutosta Venäläisiä maahan tulemasta.

Roeskilten rauhajoukon jälkeen toivoi koko Suomi, kuninkaan itse voittoisan armeijansa kanssa tulewan Venäläisiä kufistamaan. Horn myös lausui sen toivon ilmi eräässä kirjesssä. Yhteen aikaan kuuluu olleen sellaisia tuumia Kaarle X:n päässä. Hän olisi silloin luultavasti hirttänyt laajentaa valtakuntaansa itänpäin niillä suomalaisilla alueilla, jotka Stolbowan joukonnoissa olivat jääneet Venäläisten vallan alle. Kohta Venäläisjodan alussa tehty ehdotus ainakin mainitsee rauhan-ehtoina muun muassa Turjan Lapin sekä Karjalan itäpuoliskon Schwäriin ja Äänisjärveen saakka. Tarkemmin aprikoittuaan luopui kuitenkin Kaarle X näistä tuumista. Sota tuossa rämeisessä, metsäisessä maassa oli olewa sängen vaikea, ja sakslaiset palkkasoturit suoraan ilmoittivat, etteivät he sinne lähde. Venäläisetkin puolestaan teli Ruotsalaisten ihmeellinen menestys Tanskassa taipuvaisemmiksi. Mutta yhtähyvin kului vielä jommoinkin aika, ennen kuin joukko saatiin toimeen. Suomessa ponnistettiin siis vielä viimeisiä voimia armeijan kuntoonsaamiseksi; sillä sen kautta toivottiin saada rauha kiirehdytetyksi. Horn'in kehoituksesta suostuivat Suomen säädyt jo nyt w. 1658 antamaan sekä 1659:n että 1660:n vuoden rekryytit. Vuoden oma warfinainen sotawäen-otto oli näet jo edellisenä vuonna tullut ennalta toimitetuksi. Näitä uusia joukkoja ei kuitenkaan enää tarvittu meidän maamme omaksi suojeleksi; ne wiettiin taas Inkeriin ja Riwinmaalle, missä sota vielä melkein vuoden loppuun saakka jatkui. Wihdoin lopetti välirauha Wallisaressa Jouluk.

20 p., joka kolme vuotta myöhemmin muutettiin vakinaiseksi rauhassuostukseksi Karidisissa, kaiken pelon tältä puolelta.

Rajat jäivät entiselleen; mutta yhtähyvin sai tämä sota aikaan Suomelle erittäin tärkeän muutoksen, joka vasta oikein vahvisti Stolbowan rauhassuoston voitot. Sodan aikana ja rauhan jälkeen näet ensin osa kreikan-uskoisista Karjalaisista, jotka pelkäsivät rangaistusta eivätkä tahtoneet uskonnollista sortoa kauemmin kärsiä, muutti pois Venäjälle. Jo w. 1656 läksi ystävistään Kärisalmen läänistä 4,107 perhekuntaa *), joiden jälkeisiä epäilemättä ovat nuo vieläkin Nowgorod'in, Twer'in ja Wladimir'in-läänissä asuvat Karjalaiset. Niinasti Salmin kihlakuntaan jäi kreikan-uskoisia kosommalta. Pois muuttaneitten sijaan tuli lutherilaisia Suomalaisia lännemmistä lääneistä, joiden kautta kumminkin Kärisalmen lääni kasvoi eroamattomasti kiinni muuhun Suomeen.

14. Rustaa Ewertinpoika Horn **).

Edellisessä luvussa mainittu Suomen ylimmäinen hoitaja tällä vaarallisella ajalla, Rustaa Horn, oli kuuluisan sotapäällikömme Ewert Horn'in poika. Hän syntyi Helatorstaina 1614 Nuhtisten l. Nuhtisten kartanossa Askaisten kappelissa, joka oli hänen äitinsä Margareta Fincken perintöä. Näännä ei hän saanut paljon nähdäkään, sillä tämä kaatui jo seuraavana vuonna Augdowan edustalle. Pojan kasvatusta jäi siis ystävistään äidin haltuun. Miten se tuli hoide-

*) Huomattava on, että Horn saman vuoden alussa oli ehdoittanut näiden Karjalaisten pois-ajamista ja maan asuttamista lutherilaisilla Suomalaisilla sekä Ruotsalaisilla. Kenties muutto siis oli pakon-asainen.

**) Useampia tässä käytettyjä nusia tietoja olen saanut niistä Horn'in kirjeistä, jotka toht. Ignatius on Skokloster'issa kopioinut, ja hyväntahtoisesti minulle lähetettäväksi suonut.

tukki, siitä ei ole meille säilynyt varsinaista tietoa; mutta mitä wieraita kielii koskee, oppi hän kumminkin Saksan jokseenkin hyvin, niinkuin nähtyy muutamista hänen kirjeistään ja kuniinkaalle sekä sedälleen, wanhalle sotamarski Rustaa Horn'ille.

Ensimmäisen wirkanja, kammariherrana Kristiinan hovi-
wissa, sai hän w. 1634. Seuraavana vuonna jätti hän
kuitenkin tämän rauhallisen toimen ja rupesti aikansa nuorten
aatelisherrain tawan mukaan soturiksi, saaden kapteenina yh-
den lippukunnan Uplannin jalkarhementissä johtonsa alle.
Epätietoista on, läpsikö hän silloin kohta sotatantoreelle;
mutta w. 1637 ainakin jo tapaaamme hänet Saksassa. Hän
komeni silloin majuurina yhdistettyjä osia Uplannin sekä
Itägotin rhimenteistä. W. 1638 hän muutettiin ewerstluut-
nantiksi Leslien pestattuun rhimenttiin; pian sen jälkeen us-
kottiin hänelle ewerstin arwonimellä Wittenberg'in rhimentin
itsenäinen johto. W. 1647 koroitettiin hän hewoswäen ken-
raalimajuuriksi, w. 1652 kenraaliluutnantiksi. Mitään eri-
näistä mainetta hänen sotatöistään ei kuitenkaan sen ajan
historioissa tawata; nähtävästi ei hänen sotataitonsa siis
hlyennyt tawallisuuden rajain hlytse.

Hornkaan ei jäännyt osattomaksi Kristiinan tuhlaawai-
sista suosion-osoituksista. W. 1651 sai hän, kuitenkin yh-
desjä orpanansa Henrik Horn'in kanssa, Marienburg'in wa-
paaherrakunnan Viinimaalla.

Tultuansa waltioneuwoksiksi w. 1653, lähetettiin hän
sitten pääkuvernörinä Inferiä sekä Räkisalmen läänii hallit-
semaan. Tämä oli, niinkuin tiedämme, melkein yhtä waikea
tehtävä kuin ennen muinoin Augiaan tallin puhdistus.
„Sanalla sanoen“, kirjoitti Horn tänne tultuansa, „kaiikki on
rappiolla; laki ja oikeus owat peräti unohdusissa, niin että
tähdellä syhllä woi sanoa täällä olewan confusum chaos
(mullinmallinen sekasorto). Jos ei tätä muuteta, saawat
nuot herrain palwelijat ja woudit, joiden käsissä nyt kaiikki
on, pian koko maan nurin käännetyksi“. Näistä sanoista

näkyh, ettei uudelta pääkvernöriltä puuttunut rehellistä tahtoa alustansa tilaa parantamaan. Näiden sanojen mukaiset olivat myös hänen tekonsa. Tosin ei tiedetä, hänkö kehoitti kuningasta jyrkkään kieltoon, koska Räkisalmen läänin lahjoitusmaan-isännät tähän aikaan tahtoivat poistaa rahvaan ainoata suojaa oikeudessa, ja talonpoikaisen lautakunnan sijaan asettaa kaksi aatelista assessoria. Mutta hywin luultava on, että hänellä oli osaa tämän hankkeen tyhjäksi tekemisessä; sillä kohta sen jälkeen näemme hänen pitävän huolta rahvaan turvaamisesta toisellakin tavalla. Hän näet käskee, että siitä lähtien kruununwoutein piti olla läsnä keräillä, walmomassa ettei aatelien asettamat tuomarit tekisi wäärhyhtä. Itse kuninkaankin vaatimuksia vastaan hän joskus puolusti lääniläisiensä. Kaarle X oli päättänyt heittää ruweta ottamaan Ruotsissa ja Suomessa tavallista henkiveroa, josta he tähän asti olivat olleet wapaina. Mutta Horn ilmoitti Räkisalmen rahvaan olewan muutenkin yhtähyllin weroilla rasitetun, ja sanoi pelkäävänsä, että he, jos vielä lisää päälle pantaisiin, karkaisivat Wenäjän puolelle. Runingas murisi hiukan vastaan; waan henkivero se jäi, kun jäi, kun Karjalaisilta ottamatta.

Kummekiaa woisi, että Horn, waikka tällainen rahvaan mies, kuitenkin, niinkuin olemme nähneet, oli vihainen Eröell'in kanteista ja walituksesta, jotka myös talonpojan etua tarkoittivat. Mutta syhy siihen nähtävästi oli sama, joka teki Brahenkin wastahakoiseksi tuolle rohkealle kansantribunille. Horn oli täysi ylimys aikansa tawan mukaan; hän ei suwainnut alhaisen kansan sekaantumista hallituksen teokihin. Sama mieliala näkyh myös yhdestä hänen kirjeestään*), jonka hän w. 1652 kirjoitti sedäl lensä, wanhalle Rustaa Horn'ille. Hän walittaa näet, että silloisten waltio-päiwäin loppu oli tullut wiivytetyksi talonpoikain wastahakoisuuden tähden. „Näyttää siltä“, lopettaa hän, „että

*) Carlsson. Swer:s hist. und. pfaltz. huf. I s. 54.

nuot miehet heille kaffi vuotta takaperin annettuina liikojen vapauksien kautta ovat kowinkin paisuneet". Mutta jos hän olisin ylimyswallan harrastaja, niin hän oli kuitenkin, samoin kuin Brahe, jalomielinen aristokraatti; hän tahtoi käyttää waltansa kansan hywäksi. Myöskin yleiseen isänmaan eduksi oli hän aina altis antamaan runsaita uhreja aatelin suurista rikkauksista. Lopusssa 1656 esim. oli Narwassa paljon sairaita sotamiehiä, joista hywin monta kuoli senkin wuoksi, kun ei heille ollut linnan waroista antaa muuta kuin leipää ja wettä rawinnoiksi. Silloin rupefi Horn ruokkimaan suurta joukkoa heistä omasta työkistänsä ja sai muutamia wirkamiehiä sekä porwareita samaten armahtamaan toisia. W. 1658 taas, koska Turun läänin aatelisto nähtti wasta-hakoisuutta sotaan muonawaroja myöntämään, kuljetutti hän kumminkin omista kartanoistaan wiljaa kruunun makasiiniin sen määrän mukaan, johon Uudenmaan-Hämeen läänissä oli suostuttu.

Tämmöisen hallitusmiehen alla olisi kenties freikan-uskoisten Karjalaisten wihollisuus wähitellen saattanut lauhtua, wiihthä, jos ei Wenäjän sota niin kowin pian olisi keskeyttänyt kaikkia uuden pääkuvernörin rauhallisia toimia. Nyt hän taas samalla innolla rupefi walwomaan lääninsä etua sen puolustamisella ulkowihollista vastaan. Siksi olisi hän tarwinnut enempiä wäkeä, ja joutui pahaan riitaan De la Gardien kanssa, kun ei tämä totellut kuninkaan käskyä Karjalan rakuunien kotiinlähettämisestä. „Suokoon Jumala, että minulla olisi 1,000 kunnan ratsumiestä!" walitti hän kuninkaalle; „mutta nyt tähtyy minun surukseni ja harmikseni antaa Wenäläisten tehdä mitä tahtowat". Ja Leijonhufwud'ille Wiwinmaalle hän kirjoitti uhkaawasti: „Se, joka on syhnä, etten hywisä ajoin saanut awukseni wäheisen ratsuwäkeä, on saawa siitä kerran ankaran edeswastauksen". Leijonhufwud toimitti nuhdefirjeen ylipäällikölleen De la Gardielle, ja tämäkö nyt wasta oikein suuttui! Hän kirjoitti kohta wihaisen ja pilkallisen firjeen Horn'ille, luwaten was-

tata asiasta kuninkaan ja waltioneuwoskunnan, jopa koko waltakunnanfin edessä. Popukki hän puolilla sanoilla wiittasi, että muka Horn pelkurimaisuudesta oli vaaraa liiaksunut. Tästä taas tuli Horn'in puolelta tulinen vastaus, milt'ei vaatimus kahdentaisteluun. „Jos joku luulee“, lausui hän, „että minä Wenäläisten päällehyökkäyksen kautta olen joutunut hämmästyksiin tahi pelästyksiin, niin olen aina valmis sitä wäitöstä jokaisella rehellisellä tavalla wastustamaan!“ — Sattumus oli niin sallinut, että samoilla rajoilla, missä sankarit Jaakko De la Gardie ja Ewert Horn noin puoli vuosisataa takaperin retkeilivät, nyt heidän poikansa taas seisoiwat rinnakkain samaa wihollista vastaan. Mutta eiwätpä olleetkaan he perineet isien keskinäistä ystäwyhtä ja sopua *). Walitettawasti oli kaikki muukin toisin nyt tällä sotatanterella. Pojilta myös puuttui isiensä woihallinen nero. Kustaa Horn, waikka luonteeltansa jalo, ei nähnyt olleen etewämpi sotataidossa. Maunu Raapriel De la Gardie oli sodan johdossa aiwan taitamaton, wetelhs ja tyhjääntoimittaja. Popukki vielä ei ollut pojilla niitä sotawoimialaan, mitä isillä. Ei ole kummaa siis, jos entisten woittoin ja walloitusten sijasta ei nyt kyetty edes omiakaan maita kunnolla suojelemaan.

Me olemme jo nähneet, kuinka Horn kesken sotaa muutettiin Suomen pääkumvernöriksi, kuinka hän wähillä woihmissaan mahdollisuutta myöten warjeli maatamme, ja kuinka hän kuningastakin vastaan piti sen etujen puolta.

Wälirauhan tultua toimeen, meni sitten Horn Suomesa taas koonsonsaadun melkoisen armeijan kanssa Ruotsiin, tämän maan länsirannikko uudessa Tanskan sodassa puolustamaan. Sitä ennen oli hän jo taas nousnut arwossa ja w. 1658 saanut waltio-tyhdistöpäällikön wiran. W. 1663 hän wiimein koroitettiin sotamarskiksi, ja lähetettiin samana vuonna Saksaan Ruotsin waltan alla olewien Bremen'in ja

*) Pää-asiallisesti oli syhy De la Gardiessa.

Werden'in herttuakuntien pääkuvernöriksi. Siellä hän kuoliin Helmik. 27 p. 1666 Staden kaupungissa, josta ruumis tuitenkin tuotiin kotimaalle ja haudattiin tuomiokirkkoon Turussa. Hänellä oli sukunsa suhteen sama kohtalo kuin melkein kaikilla muillakin mainioilla Suomen sotureilla tähän aikaan. Se loppui jo hänen poikaansa, joka lapsetonna kuoli.

Mainittava on viimein vielä, että Kaarle X:n sodissa taisteli kolme muutaikin Horn'ia, kaikki semmoisella urhoudella, että korvoitettiin sotamarskeiksi. Henrik Horn, Rustaan orpana, Runkaisten haarasta, oli Puolasissa Uudenmaan ratsujoukkon johtajana ja otti sitten Tanskan sotiin osaa suuremman osaston johtajana. Jonsuun haaraan taas kuuluvat Kristian Horn, joka Inferin ja Rätälän pääkuvernörinä Rustaa Horn'in jälkeen teki useampia ulkaita urhotöitä Wenäläisiä vastaan, ja Pentti Horn, hänen veljensä.

15. Suomen waltiollinen asema ja suomalaisuus 17:llä vuosifadalla.

Edellisissäkin kertomuksissa on joskus siwumennen ollut puhetta Suomen waltiollisesta ja suomalaisuuden tilasta; mutta tässä koetamme panna sen puolen kansamme historiaa kokoon tarkemmaksi, yhtenäisemmäksi kuvaksi. Nyt on semmoiseen juuri soveliaain tilaisuus, sillä 17:n vuosifadan keskipaikka on tärkeä käännöskohta siinä suhteessa.

Suomi oli aseina walloitettu maa; mutta tämä walloitus ei ollut saattanut meidän kansaamme Ruotsin alle, waan yhteyteen. „Emme ole tulleet orjuuteen, waan liittoon ja waltiolliseen toweriuteen“, lausui w. 1657 tähdellä shyllä Wiipurin hymnaasin lehtori Bartholdus Lachmannus, „siinä onnen päivänä, jona tämä Karjalan herttuakunta yhdistettiin Ruotsin waltaan“. Tämä seikka astuu kaikkein selvimmin silmään, jos wertaamme Suomea Ruotsin muihin, myöhemmin lisään tullesin, merentakaisiin woittomai-

hin. Räkisalmen Rarjala, Inkeri, Wiro, Viwinmaa, Pommeri ja Bremen'in sekä Werden'in herttuaakunnat pyyhivät alusmaina (subjectæ provinciæ, niinkuin silloin sanottiin), joilla ei ollut mitään sanansijaa waltakunnan yhteisiä asioita määrättäessä. Suomella yksin oli samat oikeudet kuin Ruotsilla; se sai waltiopäiwillä edusmiestensä kautta ottaa osaa hallitukseen. Ruot wittomaat katsottiin molempain kansain yhteiksi alamaiksi, niinkuin ne olivat myös yhteisellä hieillä ja werellä maksetut. Wirallifestikin, asetuksissa y. m. oli tavallijena lausepartena: „Ruotsissa, Suomessa sekä niiden alle kuuluwissa maakunnissa“.

Tämä molempien maiden rinnakkain asettaminen näyttää samassa, ettei tätä yhteyttä kuitenkaan hallituspiireissäkään katsottu niin tähdelliseksi, että se olisi erinäisyyden pois sulattanut ja molemmista niin erisukuisista kansoista tehnyt yhden kansan. Saman käsitystawan todisteeksi woipi myös tuoda esiin monta yksittyisten miesten lausuntoa. Niin esim. Wexionius, Turkuun professoriksi tullessaan, sanoi itsensä muukalaiseksi tulokkaaksi, ja lupasi tulla Suomalaiseksi. Niin Turun maaherra Falkenberg, josta kertomuksissa Kustaa Aadolfin ajasta samaten on ollut puhe, sanoi wiransa sängen hymäksi, „warinkin minulle muukalaiselle“. Niin Stjernman vielä 1719, esipuheessa luetteloonsa Turun oppineitten teoksista, nimittää ne „wieraksi ja toisen maan töiksi“. Oleisen käsityksen mukaan, jonka Wexioniuskin lausuu maantieteellisessä teoksessaan, olivat Ruotsin ja Suomen kansat itsenäisinä jäseninä yhteisessä liitossa. Tarwinneko ollenkaan tuoda esiin todistuksia, että Suomenkin miehet asiaa samalta kannalta katsoivat? Tarkoin nähdään heidän lausunnoissaan eroitettuna Ruotsin waltakunta ja oma maa, Suomi. Joskus harvoin waan ennen 17:n vuosijadan loppua ilmaantuu toisellainen mieli-ala, ja se näkyy olleen Suomalaiusten enemmistölle wastahakoinen. Niinpä esim. Lachmannuskin, kun ylistys-innossaan kerran puhuu „yhteisen isänmaan“ kiitollisuudesta Kaarle X:ttä kohtaan,

katsoo tarpeelliseksi lisätä: „yhtheisen isänmaan, sanon minä, waikkapa wasten pahanwuowain tahtoa“.

Tämmöinen pää-asiallisesti oli vanhastaan ollut Suomen asema Ruotsin waltakunnassa, ja 17:llä wuosijadalla kohosi kansamme arwo jossikuksi aikaa wielä entistäkin korkeammalle. Sen teki likempi tutustuminen maamme luonnollisiin etuihin. Suomi tuli yhä enemmän Tukholman ruoka-aitaksi, ja sen kruununtuloista riitti, paitti omiin tarpeisiin, joka wuosi myös suuria summia Wiron ja Liwinmaan hallintoa warten. Wieläkin enemmän waikutti samaan suuntaan Suomen miesten osoittama soturi-lyhy ja urhous. Sitä kansaa ei ollut mahdollista mitätönnä pitää, joka piti kunnossa $\frac{2}{5}$ Ruotsin waltakunnan omamaisesta armeijasta, ja wieläpä semmoisia satureita, joiden edessä ei muun Euroopan mainioinmatkaan urhot kestäneet. Olemme jo edellisissä kertomuksissa nähneet, kuinka 30-wuotisesä sodassa Suomalaisille useammissa tilaisuuksissa myönnettiin täysiwertainen arwo eri kansana Ruotsalaisten ja Saksalaisten rinnalla. Myöskin kotimaalla astuu satureittemme ansaitsema kunnioitus esiin monella tavalla. Jhan toisilla sanoilla puhuvat keskipaikoilla wuosijataa Suomen kansasta Pietari Brahe, professori Wexionius ynnä kaikki muut ennen mainitut juhlapuhujat, kuin wielä muutamia wuosikymmeniä ennen kuulimme maaherra Falkenberg'in, pääkuwernööri Bjelken, ja piispa Rothowius'en puhuvan *). Wonessa Suomen omista pojista heräsi samoin noiden urhotöitten kautta entistä woihallisempi kansallistunto. „Ken woisi kieltää“, huudahti Paulinus runoelmassaan Suomen kunniaksi w. 1679, „että Suomalaiset owat awaran maailman etewimpiä kansoja!“ Tulisella isänmaallisella innolla kehuu Juslenius n. w. 1700 tämän wuosijadan suomalaisia sankareita. Ja wielä w. 1732 sanoo Mattias Hallenius wäitöksessään: „nähtyäni noiden sotien

*) Katso edellistä osaa kertomuksia Suomen historiasta.

historian, rupefin suuresti hlpeilemään siitä, että olen Suomalainen".

Mutta nuot suuret voitot ja niiden tuottama ääretön waltakunnan laajennus waukuttiwat kuitenkin samassa taas Suomen waltiollisen arwon alenemista entistäkin alemmaksi. Muinaisessa pikkuisessa Ruotsin waltakunnassa oli maamme awaruutensa sekä kansanpaljoutensa suhteen ollut warsin tärkeä jäsen; mutta tuossa nyt niin suureksi paisuneessa „ruotsalaisessa maailmassa" (orbis svecicus), joka oli kohonnut arwossa Euroopan suurtenwaltain werralle, oli Snomi ainostaan vähäinen, syrjäinen maakunta. Erittäinkin muuttui „siittolaisten" keskinäinen wäli suuresti noiden monien tanskalaisten maakuntien walloittamisen kautta. Jemtlandi ja Herjedali, Gottlandi, Bohuslääni, Skåne, Hallanti ja Blekingi olivat katkeamattomassa maantieteellisessä yhteydessä Ruotsin kanssa ja siihen luonnollisesti kuuluiwat. Niiden wäestö, alkuaankin jo liikeistä sukua, sulsi helposti yhteen Ruotsalaisten kanssa ja enenksi näin muodoin wahwasti heidän kansallisuutensa lukumäärää sekä woimaa. Toiselta puolen oli tosin myös Stolbowan rauhawoimnon kautta karttunut waltakunnalle lisään kaksi suomalaista maakuntaa, Räkisälmen lääni ja Inkeri. Mutta niitä ei ollutkaan yhdistetty Suomen suuriruhtinaskunnan kanssa, ja paitti sitä oli niiden asukkaissa, niinkuin näimme, uskonnolliset siteet lujemmat heimolaisuuden wetowoimaa. Tämä walloitus ei siis tullut, ainakaan silloin vielä, suomalaiselle kansallisuudelle wahwistukseksi.

Toinen seuraus Ruotsin suurista sodista, awaroista walloituksista sekä niiden kautta paisuneesta mahtawuudesta oli, että, niinkuin tiedämme, melkein kaikki wanhat, rikkaat ja kuuluisat Suomen aatelis-suvut muuttiwat asuntonsa länsipuolelle Ahwenanmerta. Meidän herrojen tähtyi sota-päälliikköinä, waltiomiehinä, korkeina wirkamiehinä wietää paraat elämänwuotensa kaukana synnyinmaastansa. Howin loisto, suuremman wiljelyksen ja siwistyksen edut sekä lauhkeampi ilman-ala wiefioittiwat heidät samassa ottamaan Ruot-

sin asuinpaikaksensa. Siellä heidän jälkeisensä vähitellen sekaantuiwat kokonaan ruotsalaisten aatelisten sekaan. Pari miespolwea, 18:n vuosijadan alkuun, säilyi suvussa tosin joku yhä heikkenewä muisto siitä, mihin he oikeastaan kuuluiwat; mutta jo heidän muuttonsa kautta tullut suurten aatelis-sukuin puutos Suomessa epäilemättä vaikutti Suomen kansan arwon alenemista tällä aateli swallan loisto-aikana.

Aatelis-sukujemme poismuuttamiseen ei ollut muuten Ruotsin uusi mahtawuus yhästään syynä; osaksi oli se luonnollinen seuraus tällä vuosijadalla tapahtuneesta hallituswoiman keskellisentymisestä. Waltaneuwoiset, jotka ennen eliwät kuninkaana kähyläisinä kukin siinä maakunnassa, missä hänellä oli tiluksensa ja asuntonsa, koottiin nyt kaikki Tukholmaan. Samaan paikkaan perustettiin myös nuot monet uudet ylihallituskunnat, jotka kaikki wetiwät Suomenkin herroja palvelukseensa.

Tämä keskellisentäminen samassa myös pani Suomen erinäisyyden paljon ahtaampiin rajoihin. Kaarle IX oli wereen tufahduttanut Suomen aateliston yriityksen ajaa eripoliitiikka; Kustaa Adolfin hallitessa Suomen kirkko, joka siihen asti oli itsenäisesti käynyt tietänsä, järjestettiin tarkasti Ruotsin mallin mukaan; Kaarle XI:n aikana häwitettiin kuitenkin rahallista syistä, Suomen pääkuvernörin wirka, joka oli koko maamme yhden erinäisen hallituksen alle yhdistännyt.

Seuraukset tästä kaikesta alkoiwatkin jo tällä vuosijadalla näkyä. Tähttä tasa-arwoisuutta ei ollut tosin Ruotsin ja Suomen välillä koskaan ennenkään ollut, waan luonnollisista syistä oli, jos ei warat riittäneet kummankin maan tarpeitten tyydyttämiseen, pidetty etupäässä huolta „liiton“ suuremman jäsenen edusta. Waikka näet sotawäkeä otettiin meidän maastamme $\frac{2}{5}$ Ruotsin ja Suomen yhteisestä määrästä, ei ollut esim. Kustaa Adolfin ja Kristtiinan aikoina perustettujen koulujen suhde juuri sama; Ruotsi sai osaksensa 10 hymnaasia, Suomi 2 (jos lukee toiseksi Turun hymnaasin, joka sitten yliopistoksi muutettiin). Monien noissa alinomaisissa sodissa waiwaisiksi tulleet sotatein hoitoa warten

oli aikomus perustaa kaksi sotawanhushuonetta, toinen Ruotsiin, toinen Suomeen; mutta ei tullut toimeen muuta kuin yksi, Wadstenan. Niin-ikään nostettiin puheeksi järvien yhdistäminen kaimannoilla niin hywin Ruotsissa kuin Suomessa; mutta ainoasti Hjelmar'in kanawa ja yksi Östajoen sulku todella kaimettiin. Huomaamatta ei saa kuitenkaan jättää että maamme juuri tällä vuosifadalla sai kaksi uutta laitosta lisään, jotka olivat sille yhtä suureksi hyödyksi ja siunaukseksi kuin puutteen-alaiselle waltiokasalle rasitukseksi, nimittäin howioikeuden ja yliopiston. Wäärhyttä siis olisi, jos sanoisi, että Ruotsin hallitus tahallansa laiminlöi huolenpitoa Suomesta. Mutta luonnollista oli, että maamme etu aina waan toisessa sijassa tuli puheeksi. Ja tämä seikka astui 17:nen vuosifadan loppupuoliskolla enemmän kuin ennen silmään. Ositus siitä oli tuo ennen mainittu päätös waltioneuvoskunnassa, koska Wenäläiset olivat sotaan ryhtyneet: että uusi woittomaa Preussi etupäässä oli kaikin voimin puolustettava, waikka Suomi (ja Liwinmaa) jossikukki aikaa joutuisiwatkin Wenäläisten waltaan. Ositus siitä oli myös Kaarle X:n ja sittemmin Kaarle XII:n koko waltioellinen menetys, joka ajoi takaa turhia, waikka loistawia mahtawuuden unelmia, ja jätti Suomen oman onnensa nojalle.

Seikka, joka myöskin paljon suomalaisuuteen vaikutti, oli tällä vuosifadalla Suomeen tulwaawa suuri ruotsalaisten wirtamiesten määrä. Tosin oli vanhastaan ainoasti pappeissäädhyssä annettu wirat joksienkin yksin-omaisesti oman hiippakunnan lapsille; siwiili-wirkoihin Suomesa oli ennenkin aina päässyt Ruotsalaisia sekä muita muukalaisia. Mutta nyt niiden luku eneni summattomassa määrässä. Piispoina Turussa Cerik Sorolaisen jälkeen ei ollut Suomen miestä ennen kuin 18:lla vuosifadalla; niin melkein myös käwi Wiipurissa. Howioikeuden presidenttein laita oli joksienkin sama, ja howioikeuden assestoreistakin oli kauan aikaa suurin osa Ruotsista. Yliopiston ensimmäisissä prowesforeissa oli waan

kasfi Suomalaista, samoin alussa waan vähäisempi osa hli-
oppilaista. Noihin moniin uusiin wirkoihin, jotka täällä vuosi-
sadalla lisään laitettiin, tuli suureksi osaksi Ruotsalaisia.
Oliko tässä joku tarkoitus? Eiwinmaan suhteen tehtiin
valtioneuvostunnassa nimen=omaan se päätös, joka sitten
myös toimeen pantiin *), että maan ruotsalaistuttamiseksi piti
niin paljon kuin mahdollista antaa siellä olevia wirkoja ja
läänihyksiä Ruotsin miehille. Suomen suhteen ei ole sem-
moista päätöstä tietämissä eikä myös ole vähintäkään syhtä
luulla sellaisen tarkoituksen olleen salaisena waikuttimena.
Sillä ensiksim Suomalaisen tunnettu uskollisuus ei tehnyt
sitä ollenkaan tarpeelliseksi, ja toiseksi on meillä edellisissä
kertomuksissa ollut monta esimerkkiä **), joita vielä monilla
toisilla voisi lisätä, että wirkoja Suomessa pois=annettaessa
mieluummin muistettiin maan omia miehiä. Sattuipa useasti
niinkin, että hallitus puolusti Suomalaisen oikeutta maas-
samme asuvia muukalaisia vastaan. B. 1660 esim. Tu-
run porwarit walittivat, ett'ei ketään heistä päästetty wal-
tiopäiwämieheksi, koska niiden määrääminen oli majistraatin
käsisä, jonka jäsenet melkein kaikki oliwat Ruotsalaisia tai
Saksalaisia. Hallitus silloin määräsi, että waalit piti toi-
mitettaman kansallisuudesta huolimatta, ja ylimalkain kat-
sottaman, ettei nostettaisi toisen kansallisuuden wihaa toista
vastaan. Niin=ikään piti hallitus suomalaisen miehen
Eröell'in puolta, koska vähää ennen Wiipurin ruotsalai-
set ja saksalaiset pohatat eivät olisi sallineet hänen tulla
neljänneksi pormestariksi. Samoin käwi mainituksa kaupun-
gisissa myös kirkkoherranwaalisissa 1657. Yhdistyneet Ruot-
salaiset ja Saksalaiset woittivat huudossa suurilla wero=

*) Odhner, Swer. inre hist. und. Krist. förmynd. s. 345. B.
1641 oli Eiwinmaalla $\frac{1}{3}$ osa tiluksista ruotsalaisten (ja suomalais-
ten) herrain hallussa.

*) Katso edellistä osaa näitä kertomuksia.

ähyrisuwiillansa. Mutta kenraalikubernöri Horn puolusti suomalaisen porwariston walitsemaa pappia, kirjoittaen kunninkaalle, että „muuten sille kansafunnalle ja oman maan miehille woi tulla kummia ajatuksia päähän, jos näkewät että heidän omat kansalaisensa jääwät unohduksiin ja auttamatta“. Kuningas antoihin wiran Suomalaiselle Thesleffille.

Näistä kaikista näemme selwästi, että hallituksella ei ollut suinkaan wastahakoisuutta suomalaisia wirkamiehiä vastaan. Syy muunkalaisten lähettämiseen tänne oli nähtävästi siinä, ettei ollut tarpeeksi wirkoihin kykenewiä oman maan miehiä. Se ei ollutkaan yhtään kummaa, koska koko maassa waan oli yksi kynnäsi ja juuri äsken perustettu yliopisto.

Yhtähywin ei woineet hyläkerrotut seikat ajan pitkään olla suomalaisuuteen wahingollisesti waikeuttamatta. Wähitellen sekaantui kansallistunto, niin että seuraawalla vuosijadalla jo yleisemmin ruwettiin katsomaan ja sanomaan Ruotsia isänmaaksi. Ja paljon ennen jo aleni mainittuin syhtten voimasta Suomen kielen arwo ja tila. Wirallisella alalla oli se tosin wanhoista ajoista asti ollut sängen halpa; Ruotsia oli wiljelty kaikissa asiaf kirjoissa sekä wirastoin kirjoituksissa. Kuinka mahdottomaksi itse kansain katsoi oman kielsensä wiljelemistä femmoisiin asioihin, todistaa se, että Ruujamiehet kirjoittuivat kaikki julistuksensa sekä suojeluskirjansa Ruotsiksi. Tällä vuosijadalla oli kuitenkin, niinkuin ennen on kerrottu, yritetty saada suomenkielistä lakikirjaa sekä aljettu osaksi wiljellä Suomea oikeustoin pöytäkirjoissa. Mutta edelliset yritykset jäiwät keski-eräisiksi ja jälkimmäinen tapa lopulla vuosijataa kiellettiin. Sen lisäksi sai Ruotsin kieli kouluissa vuosijadan keskipaikoilta ja kirkonhallituksessa jo ennenkin suuremman wallan. Kouluissa piti, niinkuin tiedämme, Kristiinan koulu-asetuksen mukaan, opettaman sisäluku ja katkismus tällä kielellä. Ja piispojen kiertokirjeissä, joita suomensukuiset piispat siihen saaffa oliwat Latinaksi kirjoittaneet, astui Ruotsi sen sijaan Rothowius'esta asti. Yhtähywin näemme tällä alalla taas päin wastoin melkois-

sen ja pshyväisen edistykseen, siinä että kreivi Brahen ajoista asti enemmän kuin ennen painettiin esivallan asetuksia Suomen kielessä. Pahemmin kävi toisessa suhteessa, nimittäin mitä koskee wirkamiesten Suomenkielen taitoa. Useammissa paikoissa on jo ollut puhe siitä, kuinka 17:nen vuosisadan alkupuolella, erittäinkin Brahen aikana, tämä taito katsoittiin hyvin tärkeäksi ehdoksi. Myöskin jos muunkalaisia asetettiin wirkamiehiksi meidän maahan, annettiin etusija niille, jotka jo jonkun aikaa olivat asuneet maassa ja oppineet kansan kielen. Luonnollista oli, että kun tarve waati niin monien wirkamiesten tuottamista ulkoa, ei tästä ehdosta likimainkaan aina voitu kiinnipitää; mutta se pshyi kuitenkin johtawana periajatukseksi. Loppupuolella vuosisataa sitä vastaan on tosin myös, erittäinkin Turun hovioikeuden wirka-ehdoituksissa esimerkkejä Suomenkielen taidon tärkeänä pitämisestä. Mutta niitä ei ole niin tiheässä kuin edelliseltä ajalta, ja näyttääpä itse periajatuskin jo heikontuneen voimastansa. W. 1689 näet oli Hollolan molempien kihlakuntien kansa pyhtänyt saadaakseen Suomen rykmenteihin ainoasti maan omia miehiä upseereiksi, koska nuot muunkalaiset, kieltä taitamattomat tekivät heille paljon wäkiwaltaa. Runingas wastauksessaan kyllä lupasi sorron estää ja myös taitawille Suomen miehille antaa upseerinwirkoja; mutta arweli kuitenkin: „että ystistään Suomen kielen tähden ei saa kukaan wirkaa waatia eikä myös sen wuoksi jowi jättää syrjään muita ansiollisia upseereja“. Ainoasti kirjollisella alalla pshyi Suomen kielen taidon vaatimus entisessä ankaruudessaan. Niin esim. Kaarle XII w. 1698 ei antanut wirkawastuutta professori Ruden'ille, jota Turun konsistorio oli linnapapiksi ehdoittanut, sillä hän oli wasta maahan tulleena umpi-Ruotsalainen.

Wielä waarallisempi Suomen kansallisuudelle oli tällä ajalla alkawa Ruotsin kielen tunkeuminen seura- ja perheoloihin. Ennenkin oli jo, niinkuin eräs ruotsalainen kirjailija Rustaa Adolfin aikana kertoo, ollut Suomessa aatelilla,

papeilla, kauppiailta sekä waraffaammilla talonpojillakin tapa pitää huolta, että heidän poikansa kättyestä asti myös oppi-
sivat Ruotsia; sillä Suomen kieleen yhäistään tottuneen suu-
ei sittemmin muka tahtonut muiden kielten ääntämislaatuun
taipua. Mutta näin tasa-arvoon pääsnyt vieras kieli
tunkeutui sittemmin tällä vuosijadalla sangen monessa per-
heessä waltakieleksi. Se oli seuraus alin-omaisesta seurus-
telemisestä noiden maahan tulleet monien Ruotsalaisten
kanssa, niinkuin myös tiheistä avioliitoista näiden ja Suoma-
laisten välillä. Tämminen näkyy jo 17:n vuosijadan lop-
pupuoliskolla olleen laita maamme suurimmissa kaupungeissa;
pienemmissä niinkuin myös maapitäjissäkin sitä vastaan
herras-säätykin vielä suurinmaksi osaksi pyysi suomalaisena
seuraawan vuosijadan alkupuoleen asti. Mutta nyt jo ru-
peji ylhäisempien wirtamiesten ja sukujen ruotsalaisuus wai-
kuttamaan ylenkatsettakin omaa kieltä vastaan. Keskipaikoilla
17:tä vuosijataa katoowat jo papistostakin suomalaiset su-
kunimet melkein sukupuuttoon; niiden sijaan muodostettiin
uusia latinalaisia ja kreikkalaisia. Huomattawa on kuitenkin,
että entiset nimet vielä ensi-alkuksi, Suomea kirjoittaessa ja
arwattawasti puhuttaessakin, myös pyysiwät käytännössä.
Ennen mainittu promessori Justander esim. semmoisissa ti-
laisuukksissa nimitti itseänsä Juustiksi. Samaa Suomen kie-
len halwefimista sekin todistaa, että useimmat painon kautta
säilyneet ruumis-saarnat ylhäisemmille henkilöille owat ruot-
sinkieliset; ainoasti harwempi, jollekulle papille tai papin-
rouwalle pidetty on Suomeksi. Mutta vielä pahempi on
seuraawa todistus. Turun seurakunta jaettiin liian suuruu-
tensa tähden 1694 kahtia, kieliä myöten, ja piispa määräsi
yliopiston ylimmäisen uskon-opin promessorin suomalaisen
seurakunnan kirkkoherraksi. Waan tämä katsoi sen arwonja
alennukseksi ja waati itselleen ruotsalaista seurakuntaa. Sa-
moilla ajoilla mahtoi myös se seikka tapahtua, josta Juslenius
meille kertoo. Kun hän näet oli piispa Gezelius'en luona
kotiopettajana, käwi siellä yhtenä päivänä joku Ruotsalainen,

(arwattawasti korkeampi wirkamies), joka arweli tarpeelliseksi, että Suomen kieli perinjuurin häwitettäisiin. Gezelius, waikka itsekkin ruotsalaista sukuperää, oli silloin ankarasti puolustanut Suomen kansan oikeutta saada kummiinkin kirkoissaan ja perheissään wiljellä omaa kieltä. Ja tuo wäkiwaltainen hyökkäys kansan kalliimman tawaran päälle sytytti läsnä olewan nuoren ylioppilaan sydämeen kipinän, joka aikoja myöten oli leimahtawa fiksi mahtawakki tuleksi, mikä nyt polttaa pois wieraan kielen ruostetta. Juslenius sittemmin tuli ensimmäiseksi niistä, jotka tähdellä innolla rupestiwat tutkimaan, wiljelemään ja koroittamaan Suomen kieltä.

Neljänneksen-peruutus.

Kaarle X tapasi waltakuntansa raha-asiat, Kristiinan hurjain tuhlausten tähden, hirweimmässä sekasorrossa. Ei siinä kyllin, että lahjoitusten kautta kruunun suoranaiset rahatulot oliwat peloittawasti vähentyneet; waan myös suuri osa niistä tiluksista, jotka Ruotsin tawan mukaan oliwat nimien-omaan määrättyt wuorikawaintoin, laiwaston ja sotawäen woimassa-pitämiseen, jopa itse howinkin elättämiseen, oliwat nyt yksityisten käsissä ja niin muodoin niistä riippuwat laitokset pahassa puutteessa.

Eipä kumma siis, jos hänessä kohta hawaittiin aikomus panna se lahjoitusmaitten peruutus eli reduktioni toimeen, jota aatelittomat säädhyt jo useammilla waltiopäiwillä oliwat niin kiiwaasti waatineet. Ensimmäinen osoitus kuninkaan mielipiteestä oli se, että hän kohta waltaan-nousunsa jälkeen käski laittaa luettelon kaikista kruunun tiluksista, saatawista sekä tuloista, johon olisi merkitty, mikä niistä oli pois-tullut ja joutunut yksityisten käsiin. Tähän toimeen walittu mies, suomalainen wapaaherra Herman Fleming, olikin siihen työhön kaikin puolin omanha. Hän oli kammari-kollegion presidentti ja siis wirkatoimiensa kautta tarwoin tustunut waltakunnan raha-asioihin. Päitö sitä oli hän ol-

lut niitä harvoja korkeita aatelismiehiä, jotka oliwat hywäshyneeet aatelittomain sääthn vaatimukset 1650:n vuoden myrskyisillä waltiopäiwillä, ja monta kertaa, waikka turhaan, huomauttanut Kristiina kuningattarelle lahjoituksia anoesa tehthjä petoksia.

Kruunaus-waltiopäiwillä w. 1655 esitti sitten kuningas jäädhille Krister Bonden koonpaneman ehdoituksen. Peruutettawiksi piti tulla kaikkein lahjoitusmaitten „kiellethissä paikkakunnissa“, s. o. niissä, jotka vanhastaan oliwat määhty hlempänä lueteltuja laitoksia warten; samoin kaikki jonkun walheellisen ja petollisen tiedon-annon perustuksella saadut. Vielä piti kaikkein lahjoituslupausten (jotka oli tähtettävät, niin pian kuin se tai se tilus tuli takaisin kruunulle) menettämän woimansa. Ja viimein piti kaikkein ikuisiksi ajoiksi annettuina lahjoitusten wasta tulla „Norrköping’in päätöksen ehdoilla“ suotuina kaltaisiksi s. o. kruunun perittäviksi, niin pian kuin lahjoituksen-saajan suku loppui miehijeltä kannalta.

Ehdotus tuotiin aluksi esiin aatelis-sääthyn, jota se erittäin koski, ja oli ensin salaisen waliofunnan aatelisten jäsenten käsiteltävänä. Tällä kertaa ei noussut samallaista wimman myrskyä kuin edellisillä waltiopäiwillä; sen waiutti se, että asia nyt oli itse hallitsijasta lähtenyt. Mutta tyytymättömyys ilmoitti itsensä kuitenkin useammissa lyhyissä äkäisissä lauseissa. Ainoasti ewersti Pentti Horn, hänkin Suomalainen kansallisuudeltaan, puhui ilmi suostuwaisuutensa. „Kohtuullista on“, arweli hän, „että me katsoimme yhteistä hyöthä. Eihän kuninkaalla enään ole edes, mistä saada heiniä hewosillensa. Kaikki on pois“. Muutkin yhtähywin taipuiwat wälttämättömyyden alle. Kaikki päiwää myöhemmin sai aatelis-sääth kokonaisuudessaan kunlla kuninkaalle ehdoituksen. Waltiokansleri esitti asian wälttämättömän tarpeellisuuden ja waroitti wastahakoisuudesta. „Sillä“, lopetti hän profeetallisilla sanoilla, „jos ei tätä wammaa hywisä ajoin lääkitä, woipi joskus wasta werkko

arvaamatta tulla wedetyksi meidän kaikkein yli". Sääty myönnytti ilman vastarinnatta, siinä toivossa että sillä uhrauksella oli päästy uhkaavasta hädästä.

Mutta seppä ei ollutkaan vielä kuninkaan lopputuuma. Riittäessään myönnytyksestä huomautti hän kuitenkin samassa, että siitä suureksi osaksi vasta kaukaisessa tulevaisuudessa tulisi apua. Mutta valtiowarain rappiotila waati semmoista heti paikalla. Siksi pitäisi aatelin lisäksi luopua neljänneestä osasta kaikista muista lahjoituksestaan. Tämä vaatimus tietyksi maistui aatelisherroista vielä karvaammalta kuin edellinen ja nosti siis myös kovemman vastarinnan. Niissä, jotka kiivaimmin puolustivat ehdotusta, mainitaan nyt vielä kaksi Suomalaista, Lauri Creutz, Sarwilahden herra, ja Erik Fleming, Rajusten wapaaherra. Viimeinmainittu, kuuluu oikein väärin käyttäneen hänellä maamarjalkkana käsisjää olevaa suurta valtaa asian hyväksi. Niin kumminkin vastuspuolue wäitti*). Loppupäätös viimein oli se, että aatelis=sääty taaskin antoi suostumuksensa, sillä ehdolla, että tätä asiaa koskewa asetus tulisi olemaan iän=ikäinen. Näin tawoin he toivoivat kummin=kin saawansa omistusoikeuden jäljelle jääwiin lahjoitusmaihin perustuslaillisesti wahvistetuksi.

Mutta se taas ei ollut ollenkaan aatelittomien sääthän mieleen, jotka nyt vuorostaan saivat ehdotuksen eteenpäin. Erittäinkin huusi talonpoikais=sääty vastaan, joka pelkäsi „Wiron tawan“, s. o. orjuuden, sen kautta woivan päästä valtaan. Wihdoin ilmoittivat aatelittomat säädhyt yksimielisesti, etteivät he voi peruutus=asetusta allekirjoittaa, ennen=

*) Tässä Suomen historiassa on etupäässä tuotu esiin lahjoitusmaitten peruutusta harrastawain Suomalaisen lauseita ja toimia, josta ei kuitenkaan saa päättää, ettei Ruotsalaisissakin olisi ollut samantyyppisiä. Mutta totena pysyy kuitenkin, että asian kiivaimmat ja mahtavimmat puolustajat melkein kaikki olivat meidän maastamme. Syytä siihen mahtoi olla, että lahjoituslaitoksen haitat täällä pahimmin tuntuivat.

kuin tuo ehto sen iankaikkisuudesta olisi poispyyhkitty. Vähellä oli, että waltiopäivät, Puolan tawan mukaan, olisivat kesken hajonneet tämän riidan tähden; niin suuri oli molemmin puolin vihastus. Waltioneuvoskunta nyt turvasi kuninkaasen ja pyysi häntä pakoittamaan aatelittomia sääthjä taipumiseen; mutta hän kielsi jyrkästi. Hän ehdoitti että lopullinen päätös neljännemmän peruutuksesta jätettäisiin seurawiin waltiopäiviin asti. Sillä piti asia kaikin puolin tutkittaman ja tuota lahjoitusmaitten osaa vastaawa wuotuisen summa suoritettaman. Nyt ei aatelin wastahakoisuus enää auttanut; asetus siinä muodossa, jonka Herman Fleming, kuninkaan ojoitusten mukaan, oli sille antanut, tuli sääthyn yhteiseksi päätökseksi, ja aatelin yritys, saada omi wastaisilta suuremmilta peruutuksilta suljetuksi, raukesi tyhjiä.

Nyt asian lopullista tutkimista sekä jo päätettyin peruutusten toimeenpanemista warten asetti nyt kuningas komitean, jonka päämieheksi walitsi Herman Fleming'in. Soweliaampaa ei olisikaan ketään woiu löhtää. „Ranskan etu on hlin laki“, oli hänen peruslauseensa, niinkuin hän komiteassa juhlassisesti lausui ilmi. „Uupumattomalla ahkeruudella walmisti ja toi hän esiin kaikki komiteassa puheeksi tulewat ehdotukset. Taipumattomalla kiivaudella walwoi hän peruutuspäätöksen toimeenpanoa sanasta sanaan, pitämättä mitään lufua kohdattujen korkeasta arvosta taikkapa myös mitättömyydestä ja puutteen-alaisuudesta. Waltiomarski, waltiodrotsi, kuninkaan oma welikin saivat häneltä yhtä wähdän armahdusta kuin halwin kruunun warkamiehistä“. Näillä sanoilla kuwaa hänen tointansa ne ajat shwimmin tutkinut ruotsalainen historioitsija *).

Tämmöistä isänmaanraffautta, tämmöistä wäshmättömyyttä, tämmöistä pelottomuutta olisin tähdesti tarwis, jos piti päästä toimesta tekohon. Sillä komitean tehtävä oli

*) Carlsson.

mitä vaikeinta laatua ja waati monien apua. Ennenkuin päätöksiin ryhdyttiin, piti ensin ko'ota laveja ja tarffoja tietoja, ja toimeenpannessa oli kaikellaisten wirtamiesten työtä walmominen. Ensi-alussa käwi kuitenkin kaikki hywin. Komiteassa oli Fleming kaikfiwaltiaana: mitä hän ehdoitti, se tuli aina yhteiseksi päätösekse. Vuoden lopussa saattoi hän ilmoittaa kuninkaalle, että kielletyissä paikkakunnissa oli peruutettu 2,403 taloa, joista karttui kruunulle weroa 66,781 hopeatalaria. Yhtähywin oli se Fleming'istä vielä wähän; hän katsoi tarpeelliseksi pyytää kuninkaalta anteeksi, että työ niin hitaasti edistyi. Helpo on siis arwata hänen mielialaansa seuraavana vuonna, jolloin wastukset wasta oikein alkoivat. Olinhysten puolta pitäwän Rustaa Bonden tulo komiteaan muutti muutamissa jäsenissä jo ennen yhteneen wastahakoisuuden julkiseksi wastarinnaaksi. Jos peruutus koski korkeita herroja, tahdottiin sitä kiertää jos jollakin tawalla. Myös oli usein erimieli siitä, mitkä paikkakunnat olivat kiellettyjä, mitkä ei. „Monta paikkakuntaa“, lausui Fleming, „on viimeinkuluneina aikoina pidetty luvallisina, waikka kuitenkin kruunun on mahdoton ilman niitä tulla toimeen. Zumala armahdakoon niitä, jotka owat saattaneet asian sille kannalle“. Vielä pahempi wistarinta kuin itse komiteassa ilmaantui nyt sen ulkopuolella. Kammarikollegio ei selwittänyt sille lähetettyjä luvunlaskeja; wuorikollegio ei laittanut walmiiksi wuori-maakirjaa, jota ilman ei voitukaan yhtään wuorikawantoihin kuuluwaa taloa peruuttaa; maaherrat wenyttiwät paikallistutkimuksia, niin ettei niistä tullut koskaan päätöstä. Itse lahjoitusmaitten isännät, jotka jo ensimmäisenä vuonna olivat olleet wallan hitaat asiapapereitaan esiintuomaan, eiwät nyt huolineet mistään muistutuksista, mistään nuhteista. Kaikkein tähän oli syynä sota-onnen kääntyminen nurjaksi, joka teki luultawaksi, että kuningas ei niin pikaa tulisi takaisin itse walmomaan asiain käyntiä.

Vielä kesti kuitenkin Fleming'in lujuus. Bertta, kun waltiodrotsi Pietari Brahe oli häntä koko waltioneuwo-

kunnan kuullen katkerasti moittinut, lausui hän sitten komiteassa: „waan en minä sittenkään rupea väistämään enkä horjumaan Wirkatoimesani!“ Mutta pahempi tuli, kun myöskin hänen tähän-astinen ainoa tukensa, kuningaskin, rupeesi pettämään. Kaarle X:n ei sopinut pahoittaa taitavia sotapäälliköitä, joiden apua hän silloisessa vaarallisessa tilassansa enemmän kuin koskaan tarvitsi. Hän kirjoitti siis Syykskuussa 1657 Fleming'ille ja käski hänen menetellä vähemmin ankaraasti. Afian näin ollessa, ei voi kummeksi, jos 1656 vuoden waiwan tulos ei ollut suurempi kuin 91 taloa, 5,815 hopeataria weroa.

Wielä surkeammaksi tuli vuosi 1657. Tapahuipa silloin kaiken muun lisäksi, että kuninkaan tähtti taas panna panttiin ja näin tawoin luowuttaa kruunusta useampia satoja taloja. Saman vuoden alkupuolella oli paitsi sitä Fleming'illä kowain aikain tähden niin runsaasti työtä kamarikollegiossa sekä waltioneuwoiskunnassa, että hän komiteatoimeen ei paljon ollenkaan joutanut. Sitten taas tuli rutto suureksi esteeksi. Täten oli koko sen vuoden saalis ainoasti 1,936 hopeataria weroa. Siihen sitten komitean toimi Kaarle X:n aikana melkein kokonaan loppuikin. Fleming'in suomalainen itsepintaisuus oli liikain wastusten kautta murtunut. W. 1658 pidettiin ainoasti muutamia harvoja istuntoja, w. 1659 yksi ainoa.

Näin raukeji suurten herrain silmittömän wastarinnan tähden työ, joka, jos se olisi tullut rehellisesti tähtetyksi, kenties olisi woinut säästää heidät tuosta seuraawan kuninkaan aikana heitä tapaawasta rajattomasta, armottomasta ryöstöstä. Suomen lahjoitusmaihiin oli Kaarle X:n peruutus tuskin wielä päässyt koskemaankaan. Alusta vuotta 1657 oli Fleming kysynyt, mitä piti tehtämän Pohjanmaan suhteiden, jonka katsoi kruunulle wälttämättömän tarpeelliseksi laiwaston tähden. Mutta kuningasta arwelutti noihin siellä olewiin moniin freiwis- ja wapaaherrafuntiin ryhtyä; hän lykkäsi päätöksen siitä toistaiseksi. Eipä myöskin nähä enempää

kuin pari kappaletta Suomen kuninkaankartanoista tulleen peruutetuksi, vaikka ne olivat valtiopäivä-päätöksessä nimien-omaan mainitut. Pahja rutto Suomessa w. 1656 oli näet pelottanut tutkimusherroja, etteivät he olleet uskaltaneet tullaakaan sinne asiasta selvää ottamaan.

17. Herman Fleming.

Lahjoitusmaiden peruutuksen innollinen ajaja Kaarle X:n aikana, Herman Fleming, oli syntynyt Louhisaaren kartanossa Naantalin seudulla Syysk. 17 p. 1619. Isänsä oli tuo edellisissä kertomuksissa mainittu ansiollinen Tukholman ylimaaherra ja valtio-amiraali Klaus Fleming; äiti oli Ruotsalainen. Nuori Fleming, luultavasti ensin koti-opettajan kautta päästyhensä opin alkuun, meni w. 1637 Ulfalan yliopistoon. Kolme vuotta myöhemmin hän läksi pitkille ulkomaan matkoille. Nähtävästi haluten astua isänsä jälkiä, kävi hän kaikkein ensiksi Hollannissa. Täällä, Amsterdam'issa tutki hän ahkerasti laivanrakennus-taitoa. Sen jälkeen myös oppiafensa merenkulkua ja merisotaa, seurasi hän wapaehtoisena Hollannin laivastoa retkelle Espanjalaisia vastaan ja otti osaa useampiin merisiin taisteluihin mainioin amiraalien Tromp'in ja Witten komennon alla, joille hän oli tuonut suosituskirjeen isältään. W. 1642 hän sitten jatkoi matkansa käynnillä Pariisissa. Sieltä hän juuri oli menössä Italiaan, koska isänsä kutsui hänet kotiin alkavan Tanskan sodan tähden. Regina-laiwan kapteenina seurasi Herman Fleming nyt isäänsä, siksi kun tämä, niinkuin olemme nähneet, sai surmansa. Sodan loputtua hän sai saaren-amiraalin (luultavasti kotona Tukholmassa olewan laivaston) komentantinpaikan.

Täällä rauhallisessa laivasaaressa olisi hänet kerran melkein surma saavuttanut, joka sodassa oli säästänyt hänen henkensä. W. 1652 alkukesällä piti hänen näyttää Kristiina kuningattarelle yhtä juuri valmiiksi varustettua uutta lai-

maa. Mutta heidän astuesansa sinne lautaporrasta myh-
ten, kiepsahsti irtonainen lauta weteen ja kuningatar sekä
Fleming sen kanssa. Hädisään ja hämmästyksisään tarttui
silloin Fleming Kristiinan hameesen ja weti häntä sillä ta-
wain pohjaan. Yhtähywin saatiin kuningatar plöswedethyksi
ja hänen kanssansa myöskin Fleming, joka ei loppuun asti
ollut hellittänyt irti hametta. Kristiina ei kuitenkaan suut-
tunut amiraalin itsepintaisuudesta, waikka se helposti olisi
woinut hänelle tuhon tuottaa. Hän waan nauroi: „minä
en siitä suuresti wälitä, koska muulloinkin aina juon wetä
janohoni. Mutta pahempi oli tuon amiraali-paran laita,
joka on wiiniin ja oluesen tottunut ja jonka nyt täytyi thy-
thä niin halpaan juomaan“.

Ennen tätä tapausta oli jo Fleming toisillakin aloilla
kuin meri-asioissa saanut perää isänsä entisiä wirkoja. Hän
oli w. 1650 tullut Tukholman ylimaaherraksi, jossa pai-
kassa oli kaksi vuotta. W. 1652 hän sitten määrättiin
waltio-kammarineuwoiseksi ja seuraavana vuonna kammaris-
kollegion presidentiksi.

Kristiinan suosion oli Fleming saanut kokonaan puo-
llessa. Osoituksina siitä oliwat, että hän w. 1650 tehtiin
waltioneuwoiseksi ja w. 1651 sai wapaaherran arvon siihen
kuuluvan awaran Piperin lahjoitusmaan kanssa. Ja wi-
mein, kruunusta luopuessaan, näytti hänelle kuningatar
luottamustansa, sillä että wälitti hänet elatusmaittensa pää-
kuvernöriksi.

Wielä suurempi suosio tuli hänelle sitten Kaarle X:ltä
osaksi. Alkusehynä siihen oli ollut se, että Fleming monessa
armeluttawassa tilaisuudessa oli taimuttanut oikullisen, epä-
luuloisen Kristiinan mielen takaisin nuoren pfaltzfreiwin puo-
leen. Siihen tulivat sitten lisäksi hänen ansionsa lahjoi-
tusmaitten peruutuksessa. Fleming oli nyt sängen mahtawa
herra. Waltioneuwoskunnassa oli hänen sanansa woima
suuri, sillä hän saattoi usein mielipiteittensä tueksi tuoda esiin
yksityisen tietonsa kuninkaan tahdosta. W. 1657 soi Kaarle

X:s tälle luotettawalle palvelijalleen Etelä-Suomen lasikunnan palkinnoksi, ja testamentissään määräsi hän Fleming'in waltiorahaston hoitajaksi sekä holhoushallituksen jäseneksi prinsfi Raarlen ala-ikäisyyden aikana.

Mutta yhtä suuri kuin kuninkaan suosio ja luottamus, oli aatelin, erittäin freibein ja wapaaherrain wiha Fleming'ia vastaan. Osaksi oli siihen syynä hänen karkea, jörömainen, synkeä ja umpimielinen luonteensa ja hänen jyrkkä kähtöfensä, jotka tekivät ett'ei hän kanssakäymisessä ollut hauska. Mutta kaikkein enimmin oli hänelle tuottanut wihostisuutta hänen ankaruutensa ja kiwautesa lahjoitusmaitten peruutuksessa. Kuninkaan kuoltua wiritti Fleming tämän wihan vieläkin tulisemmaksi kähtöfessään waltioneuwoşkunnassa. Tuli siinä näet puheeksi uutten lahjoitusmaitten suomisen palkinnoksi muutamille herroille. Fleming wastusti ja sen sijaan ehdoitti rahapalkintoja. Toiset tahtoivat hänen wastarintaansa wäkiäin waientaa; mutta hän wakuutti waan, ett'ei ikinä suostu mitään lahjoituskirjaa allekirjoittamaan. Usein pyysi hän kokonaan pois waltioneuwoşkunnan kokouksista, joissa nyt enemmistö oli hänen mielipiteitänsä vastaan. Siitä pois-olosta moittivat häntä eräässä kokouksessa muutamat wirakumppalit. Fleming ensin syhytti kiwuloişuuttansa, mutta lopulla sanoi rohkeasti: „ei omatuntoni sallii minun allekirjoittaa kaikkea, mitä te päätätte!“

Asiain näin ollessa ei woinut tietysti Fleming'in osallisuus hallituksessa olla pitkälinen. Jo ensimmäisillä waltio-päiwillä, Tukholmassa syyskylä 1660, waati aatelisto kuninkaan määräystä holhoushallituksen jäsenistä päätöfensä alle. Waalissa sai sitten Fleming aatelis-jäädhyä ainoasti 23 ääntä puolelensa, waan 165 oli vastaan. Useat eivät olleet edes tawalliseen ei:hen tyyhtyneet, waan lisänneet siihen mikä mitäkin. Yhdessä lipussa nähtiin kolminertainen: ei! ei! ei!“ — toisessa: „pois waan!“ — kolmannessa: „ristiin-naulitse!“ — neljännessä: „päästä meitä pahasta!“ j. n. e. Muut jäädhyt tahtoivat tietää syhtä tähän winmaan.

Silloin ruvettiin puhumaan Fleming'in kiwulloisuudesta, kuuroudesta y. m. — sillä todellista syhtä ei toki sopinut julkisesti tuoda esiin. Waan kun ei näihin selityksiin tyydytty, puhkesi yksi aatelisherra viimein suoraan sanoihin: „meidän mielestämme on hän siihen wirkaan aiwan kelwoton!“ — Aatelittomat jäädyt eivät kuitenkaan jättäneet asiaa vielä sillensä; mutta silloin huusi koko aateli yhtä suutaansa: „jos German Fleming'ia wäkiin tungetaan waltionholshoojaksi, niin me ratkastamme kotiin ja katkaisemme waltiopäivät kesken!“ Waltioneuwoskunta nyt lähetti kaksi jäsentänsä Fleming'in puheille, pyytämään että hän pahennuksen wälttämiseksi itse luopuisi paikastansa. Mutta jäykkä Suomen mies wastasi: „jos minun tähtyy jättää wirkani, niin tapahtukoon se laillisen erottamisen kautta!“ Ja niin hän sitten erotettiin.

Fleming nyt wetäytyi kokonaan pois waltio-asioista ja istui waan kotona, katkerassa mielessjäänsä miettien koston uutten reduktioni-tuumien muodossa, joita antoi perinnöksi pojallensa sekä muille sitten Suuressa Lahjoitusmaitten-peruutuksessa toimiville miehille.

Wielä kerran pääsi hän kuitenkin taas korkeaan wirkaan muutamien vuosien kuluttua. Waltio-amiraali oli silloin kuollut, ja holhoushallituksen esimiehelle De la Gardielle wiollinen puolue waltioneuwoskunnassa ehdoitti awonaiseen wirkaan tuota syryjään syjätthä, waan näissä asioissa taitawaa herraa. Näin olisi hän jälleen päässyt hallituksen jäseneksi. Sen estämiseksi sai De la Gardie toimeen, että Fleming w. 1664 lähetettiin pääkuvernöriksi Suomenmaalle. Myös Pohjanmaa, joka muuten tällä wuosijadalla ajoittain oli ollut Länsi-Pohjan kanssa yhden maaherran alla, laskettiin nyt hänen aluskuntansa lisäksi ja yhdistettiin pshywäisesti muuhun Suomeen. Wiisi vuotta hallitsi hän näin synnyinmaatansa, siksi kun w. 1669, niinkuin tiedämme, Suomen pääkuvernörin wirka kokonaan poistettiin rahawarain rappiotilan tähden. Fleming'in toimista hallinto-ajalansa ei ole paljon tietoa; sen me waan näemme, että hän

oli avullisna muutamissa silloisen Turun piispan Gezelius'en töissä kansansivistämisen hyväksi.

Wirkä-eronsa jälkeen ei elänyt Fleming enää monta vuotta. Monivuotinen kivulloisuutensa katkaisi hänen elämänsä loppu Heinäk. 28 p. 1673, kun hän vasta oli 54 vuotta vanha. Hän kuoli Tukholmassa ja haudattiin siellä Jaakon kirkkoon, missä Fleming'eillä nyt oli sukuhautansa. Sekin seikka näyttää Suomen korkeamman aateliston wie-raantumista kotimaastansa. Herman Fleming oli kuitenkin vielä pitänyt synnyinmaansa paljon muistossa. Hän oli esim. Rauhisaareen rakentanut tuon komean kolmenkertaisen kartanon, jonka kuva on ennen ollut nähtävänä näissä kertomuksissa. Niin myös auttoi hän Ahlaisten kappelin kirkon rakentamista (Rauhisaari on siinä seurakunnassa) suurilla rahajumilla. Hänen puolisonsa waakuna niinkuin myös oman sa nähdään vieläkin siinä kirkossa.

Fleming'in pääperusteena waltio-asioissa oli, niinkuin näimme, säästäväisyys. Senwuoksi hän myös, niin paljon kuin mahdollista, wastusti Puolan sotaa, alkua Kaarle X:n kaikiin muihin sotiin. Fleming siinäkin erosi melkein kaikista sääty- ja wirtaweljistänsä, jotka katsoivat alin-omaiset sodat Ruotsin suurimmaksi eduksi. Mutta sitten kun sota kerran oli tullut, osoitti hän suurta toimeliaisuutta ja jaloa uhraus-waisuutta waaran torjumisessa. Wenäläis-sodan alkaessa oli hän Tukholmassa puolustus-walmistusten johtawa sielu ja henki. Ja kun w. 1657, Tanskan sodan sytyttyä, ei woi tu saada mitään lainaa krunnulle, pani hän omat tiluksensa panttiin ja hankki täten noin 120,000 hopeatalaria.

Wihamiehet, joiden käsissä silloin walta oli, owat myös monin tawoin käyttäneet sitä hänen muistonsa tahraamiseksi. Niinpä esim. on syhtä hänen intoonsa lahjoitusmaitten peruutuksessa tahdottu hyfistään etsiä hyfithyisessä kostonhimossa. Hän oli, ennen kuin wapaaherraksi koroitettiin, tullut pari kertaa loukatuksi ja häwäisthyksi suurten ylimys-sukuin röyhkehden kautta. Mahtoi sekin waikutin olla hänessä liikkeellä

— harvoinhan ihmisen sydän paraisfain aifeisfaan ja töisfään on vapaa hleifin liitthwistä hffitthifistä mielihaluista — mutta edellisestä tofi nähtäneen, että ifänmaan raffaus kuitenkin oli pääliikuttimena hänen sielusfansa.

Ufcammasfa fuhteessa — niinkuin luonteen jörömäifhyhdesfä ja jyrkkyhdesfä, aatelisweljeinfä wihan alaifuundesfa, ja harrastuffessa kuninkaan hywäkfä — oli German Fleming, niinkuin lufijakin jo on warmaan huomannut, kuulufan heimolaienfä fotamarski Klaus Fleming'in kaltainen. Tähän wertailuun faattaa, paha kyllä, lifätä vielä yhden ikävän kohdan. German Fleming'isfäkin kuuluu näet olleen fufunfa wanha perifhnti, fowuus alustalaiifia wastaan. Se oli erifummallinen ristinriitaisuus talonpoikais-fäädyn oikeuffien innoffaan puolustajan luonteesfa! Myhös kulkee vielä Louhifaaren tienoolla fe tarina, että hän muka oli waimolleenkin thly ja piti hänet jofkus lufon tafana fannariifä. Vie-neekö täsfä tarinassa perää wai ei, fiitä ei anna luotetta-wammat tiedon lähteet mitään warmuutta.

18. Toinen fota Tanskaa wastaan.

Koefkilden rauhanpäättöfken jälleen oli Kaarle X:llä aifomus taas palata Preusfiin, Puolalaiifia lufistamaan ja Brandenburg'in waaliruhtinasta hänen luopumuffeftaan ranskaifemaan. Woidakfensa tätä täyhdesfä turwassa tehdä, piti hänen olla warma, ett'ei Hollannin laiwasto pääfifi Preusfin awufki, niinkuin fe uhkaili. Sikfi oli Koefkilden rauhanpäättöfkeen pantu hffi pylvälä, joka welwoitti Tanskalaiifia hffitfä neuwoin Ruotfalaiften kansfa fulkemaan Tanskan falmia kaikilta wierailta fotalaiwoilta. Tätä ehtoa oliwat kuitenkin Tanskalaiifet pian ruwenneet katumaan, ja wiivhyttiwät fen lopullifta päättämistä kaikellaiifilla weruffeilla. Silloin lenfi hht'-äkfä rohkea ajatus Kaarle X:n päähän: fofka ei Tanskan hftäwyyhteen ollut luottamista, piti fe fofonaan lufistettaman ja faatettaman Ruotfin alusmaakfi! Täsfä

tarfoituffessa käski hän sotamarski Wrangel'in wiivhyttää Ruotsin sotawäen poisvientä Tanskan alueelta; toinen kirje Ruotsin lähettiläille Tanskassa kielsi näitä enää mitään sotaintoa allekirjoittamasta, jos Tanskalaiset nyt suostuivatkin waadittuihin ehtoihin. Elof. 5 p. 1658 purjehti Kaarle X:s ulos Kiel'in satamasta 4,000:n jalkamiehen, 1,200:n huowin kanssa. Näin alkoi siis jo sota uudestaan, kun ei vielä puolivuosiakaan rauhasowinnon jälkeen ollut tähteen kulunut. Kaksi päivää myöhemmin tultiin Seelantiin, ja Elof. 11 p. ilmutui Ruotsin sotawoima toistamiseen Köpenhaminan edustalle.

Ensimmäisen sanoman tultua Kaarle X:n maallennoususta Seelantiin, oli Köpenhaminassa ollut perinjuurinen epätoivo wallassa. Vinnoituffet oliwat näet mitä kurjimmasa tilassa; monessa paikassa olisi woitu ratsainkin päästä wailin yli; rintawarustus oli tuskin khyvärän korkuinen. Sotamiehiä ei ollut enempää kuin 400 kaupungissa. Siksi kehoitettiinkin kuningas Fredrik III:tta pakenemaan, ja useat rikkaat porwaritkin jo weiwät paraat tawaransa laivoihin. Mutta pian heräsi Tanskan kansan lauan torukfissa ollut isänmaanraffaus. Kuningas itse wastasi kieltävästi noihin pakokehoituffiin ja lausui: „ennen tahdon kuolla tänne, niin kuin lintu pesäänsä!“ Tämä lujuus teki muutkin lujiksi. Elof. 9 p. kokountuivat kuningaan käskystä majistraatti, pappisto sekä yliopiston promessorit linnaan. Siellä Fredrik III kysyi: tahtoiwatko panna henkensä ja werensä alttiiksi isänmaan hywäksi. Ja he wastasivat yksimielisesti, juhlailliseksi: „tahdomme!“ Nyt wirtasi porwareita upseerien luo itseänsä satureiksi ilmoittamaan; myöskin 600 ylioppilasta tarttui aseihin. Walleilla ruwettiin kilwan tekemään työtä. Siellä nähtiin itse waltioneuwoissetkin, kuokka tai lapio kädesä; siellä naisetkin, käsilärrhyillä multaa wetämässä. Elof. 11 p. sytytettiin etukaupungit palamaan, ettei niissä olisi piirittäjöille mitään suojaa.

Waikka näin isänmaallinen into oli tuon ennen turwat-

toman Köpenhaminan jommoiseenkin puolustusuntoon saat-
tanut, ei olisi se kuitenkaan luultavasti kestänyt harjaantu-
neitten soturein rhynnäköä, jos siihen waan olisi kohta käyty.
Minä uljas Dahlberg kehoittikin kuningasta innokkaasti, waan
muut warowaisemmat päälliköt epäsiwät. Kaarle X tällä
kertaa kallistui jälkimmäisten puoleen. Oliko se kenties
tuosta kavalasta rauhaurikkomisesta rauhaton omatunto, joka
hänen rohkeutensa näin masensi? Ruvettiin siis piiritykseen.
Waan sekä kävi hitaasti; Köpenhaminalaiset pitivät puol-
tansa urhoudella ja taidolla. Erittäinkin olivat norjalaiset
merimiehet sekä „musta joukko“, nimittäin ylioppilaat, pii-
rittäjöille vaaralliset. Ujan pitkään olisi kuitenkin Ruotsin
soturein suurempi taito epäilemättä saattanut voitolle; mutta
ennen sitä jo kerkesikin tulla ulkoa apua. Hollantilaiset pel-
käsiwät kaupallensa Itämeressä waaraa, jos Juutinrauman
molemmat rannat joutuisiwat Ruotsin käsiin. Siksi he lä-
hettiwät suuren laiwaston Köpenhaminan awuksi. Ruotsin
laiwasto tosin taisteli lokak. 29 p. Juutinraumassa urhoolli-
sesti tätä vastaan, waan ei woinut estää Hollantilaisten
pääköä perille. Näin oli siis Tanskan pääkaupunki pelas-
tettu; seuraavana päivänä lakkasi piiritys ja Ruotsin sota-
voima siirsi leirinsä puoltatoista peninkulmaa lännemmäksi.

Tähän samaan aikaan alkoi jo muualtakin kuulua Ruot-
sille pahoja sanomia. Itävaltalaisia, Brandenburgilaisia
ja Puolalaisia, 30,000 miestä, oli etelästä tullut Holstein'iin
ja Sleswig'iin; Ruotsin pienten sotajoukkojen täytyi wetäytyä
Juutinmaalle. Kahdesa äsken valloitetuista maakunnista,
Trondhjem'in läänissä ja Bornholman saaresa, nousi kansa
kapinaan ja surmasi tai tarfoitti Ruotsalaiset. Kaarle X
tahtoi nyt saada wastaisen onnen kääntymään rohkealla hri-
tyksellä; hän koetti wäkirynnäkön Köpenhaminaa vastaan
hyllä Helmik. 10:n ja 11:n välillä w. 1659. Se, mikä
Elokuussa olisi ollut helppoa, oli nyt melkein hullun työtä,
sillä ryntääjään luku ei ollut suurempi kuin $\frac{1}{3}$ piiritettyin
suhteen. Tämän epäsuhtan lisäksi tuli vielä se, että hanke

pettuuden kautta ennaltaan joutui kaupunkilaisten tietoon, niin että he olivat varusteilla. Lähelle wallia tultua sai Ruotsin wäki vastaan sa niin hirmuisen luoti- ja kivituisen Røpenhaminan miesten, niin kiehuvan weden sateen naisten käfistä, että he viimein hajosivat ja pakenivat. Turun ja Uudenmaan ratsurhymetit olivat tässä rynnäkössä myöskin mukana, mutta ainoasti warawäkenä, taisteluun osaa ottamatta.

Yhä vaarallisemmaksi muuttui nyt Ruotsin valtakunnan tila. Tähti syhy oli Tammelan kirkkoherralla, Lauri Pietaripojalla Ajantiedossaan huudahtaa:

„Ah tät' aikaa! aika kamal,
 Waiwat monet monel tawal;
 Puolat puskiat wäijhit meitä,
 Keijar, mond muut auttoi heitä,
 Wenäläinen wiesä fitten
 Läpikäy maita läpimiten,
 Miehiet, waimot monel murhal;
 Suretti surmaan surkjal surmal;
 Juutti juonikas wiel soti,
 Wälist fopi, wälist oti,
 Hollandikin hoilaa wedel
 Olleeko waraa mennä merel j. n. e.

Englanti, joka tähän asti oli Juutinraumaan lähetetyn laiwaston sa kautta estännyt hollantilaista laiwastoa Tanskalaisia enempiä auttamasta, solmi nyt, Heinäk. 14 p., liiton Haag'issa Hollannin kanssa, pakoittaaksensa Skandinawilaisia riitaweljeksiä sowingtoon. Perustuksena piti olla Roeskiliden rauhanpäättös, sillä muutoksella kuitenkin, että Trondhjem'in lääni oli Tanskalle takaisin=annettava. Kaarle X oli kowin hylpeä, taipuakseen tällöiseen nöyryytykseen. „Te kirjoittelette sowingtoja“, wastasi hän, „mutta minä ne miekallani hakkaan palasiksi!“ Silloin Englannin laiwasto kutsuttiin kotiin ja hollantilainen wei itäwaltalais-, brandenburgilais-puolalaisen armeijan Kiel'istä Thyen=saareen. Siellä seisowa ruotsalainen sotajoukko, 5,000 ratsumiestä, sortui yliwoiman alle ja kaa-

tui taikka vangittiin. Tämä kadotetun väen kelmollisuuden suhteen verraton vahinko tapahtui keskiajoilla Marras-kuuta.

Kuukautta myöhemmin rienzi kuningas Göteporiin, mihin oli Ruotsin säädyt kokoontuneet, joda jatkamiseen tarpeellisia varoja hankkimaan. Mutta ennen kuin oli mihinkään päätökseen päästy, sairastui Kaarle X kovaan tautiin ja kuoli Helmik. 13 p. 1660.

Tanskalaiset nyt toivoivat saavansa kaikki viime rauhasowinnossa menetetyt maakuntansa takaisin, sillä Ruotilla ei nähtynyt enään olevan voimia vastarintaan. Mutta Franska ja Englanti voimallisesti pitivät Ruotsin puolta, eikä Hollantiaan, kauppa-etujensa tähden, suonut Suutirauhan itäistä rantaa takaisin Tanskalle. Roskiliden rauhanpäättös vahvistettiin siis uudestaan, ennen jo määrättyä muutoksella Trondhjem'in läänin suhteen. Samalla aikaa lopetettiin myös sota Itävalan, Puolan ja Brandenburg'in kansa Oliwan rauhasowinnolla.

19. Kaarle X:s Rustaa.

Kaarle X:s Rustaa syntyi Nyköping'in linnassa Marrask. 8 p. 1622. Äitinsä oli Rustaa Adolfin sisar Katarina; isänsä saksalainen ruhtinas, Zweibrücken'in pfaltz-kreivi. Kasvatus oli huolellinen ja tarjoi nuoren pfaltz-kreivin valmistamista Ruotsin kansalaiseksi, vaikka kyllä isä oli ulkomaalta tullut. Ruotsalaisessa Upsalan yliopistossa oppilassitten jatkoi opinharjoituksensa. Myöhemmin vasta hän läksi ulkomaille, tietojansa vielä täydellisentämään. Näiltä matkoilta hän palasi synnyinmaahansa w. 1640.

Täällä ei hän kuitenkaan kauan malttanut viipyä. Pieneestä asti oli sotamaine, sankaritehtävät olleet nuoren pfaltz-kreivin rakkain ajatuksen ja puheen aine. Nyt hän w. 1642 pyysi ja sai luvan mennä vapaaehtoisena Ruotsin sotajoukkoon Saksassa. Waatimatta mitään etua korkeasta sukuperäs-

tänsä, aloitti hän palveluksen aiwan alhaalta asti, „sillä“, sanoi hän, „tulee kokemuksen kautta taitavaksi kaikissa sotasioihin kuuluvissa“. Vasta 1643 kesällä suostui hän ottamaan ratsumestarin paikan Torstensson'in rykmentissä. Syksyllä samana vuonna koroitettiin hän sitten Kurlantilais-rykmentin everstiksi. Näin otti Kaarle Rüstaa osaa kaikkiin Torstensson'in retkiin, jotka monessa suhteessa jo olivat ennustuksia hänen omistaan. Nytkin käytiin yhteen aikaan sotaa liitossa Transilvanian ruhtinaan kanssa; nytkin pakoitettiin Tanska etelästäpäin maahan tunkeumalla Ruotsille edulliseen rauhaan. W. 1645 palasi Kaarle Rüstaa Ruotsiin, mutta läksi w. 1648 jälleen ulos sotaan, tällä kertaa kaikkiin Saksassa seisowain Ruotsin sotajoukkoin ylipääsilikkönä. Hänen toimensa ja toiwonsa tällä tanterella eivät waan olleet pitkälliset; sillä Westphalin rauhanpäättös teki niistä pian lopun. Yhtähywin wiipyi nuori ruhtinas vielä kaksi vuotta Saksassa, ollen rauhajowinnon lopullisessa toimeenpanemisessa osallisena.

Suurempia toimeita oli sillä wälin näiden ulkomaisten ja sotaisten rinnalla jo monta vuotta kotimaassa häilynyt Kaarle Rüstaaan silmien edessä. Hänelle oli jo wanhastaan ollut orpanansa Kristiinan käsi luwattuna, johonka Ruotsin kruunu oli yhdistetty. Tästä lupauksesta, sen verran kuin se naimiskauppaan koski, rupefi tosin Kristiina, hallitukseen päästyhänsä, yhä enemmän perähtymään. Mutta sen sijaan hän määräfi Kaarle Rüstaaan kruununperilliseksi ja viimein, niinkuin tiedämme, luopui kruunusta hänen edukseensa.

Tätä miespuolisen kuninkaan valtaansaapääsöä oli kansa jo viime ajoilla lewottomalla halulla ikävöinyt; sillä hänen kauttansa he toiwoiwat pelastusta heitä sortawasta rajattomasta aateliowallasta. Tarffa, säästämäinen, jumalinen, rehellinen ja lujamielinen Kaarle Rüstaa olifin oikea mies siihen pelastukseen. Hän wähenfi kohta suuresti howin menoja ja häwitti kaikellaisia tarpeettomia wirkoja. Kuinka hän kumminkin osaksi yritti lahjoitusmaitten peruuttamista, olemme

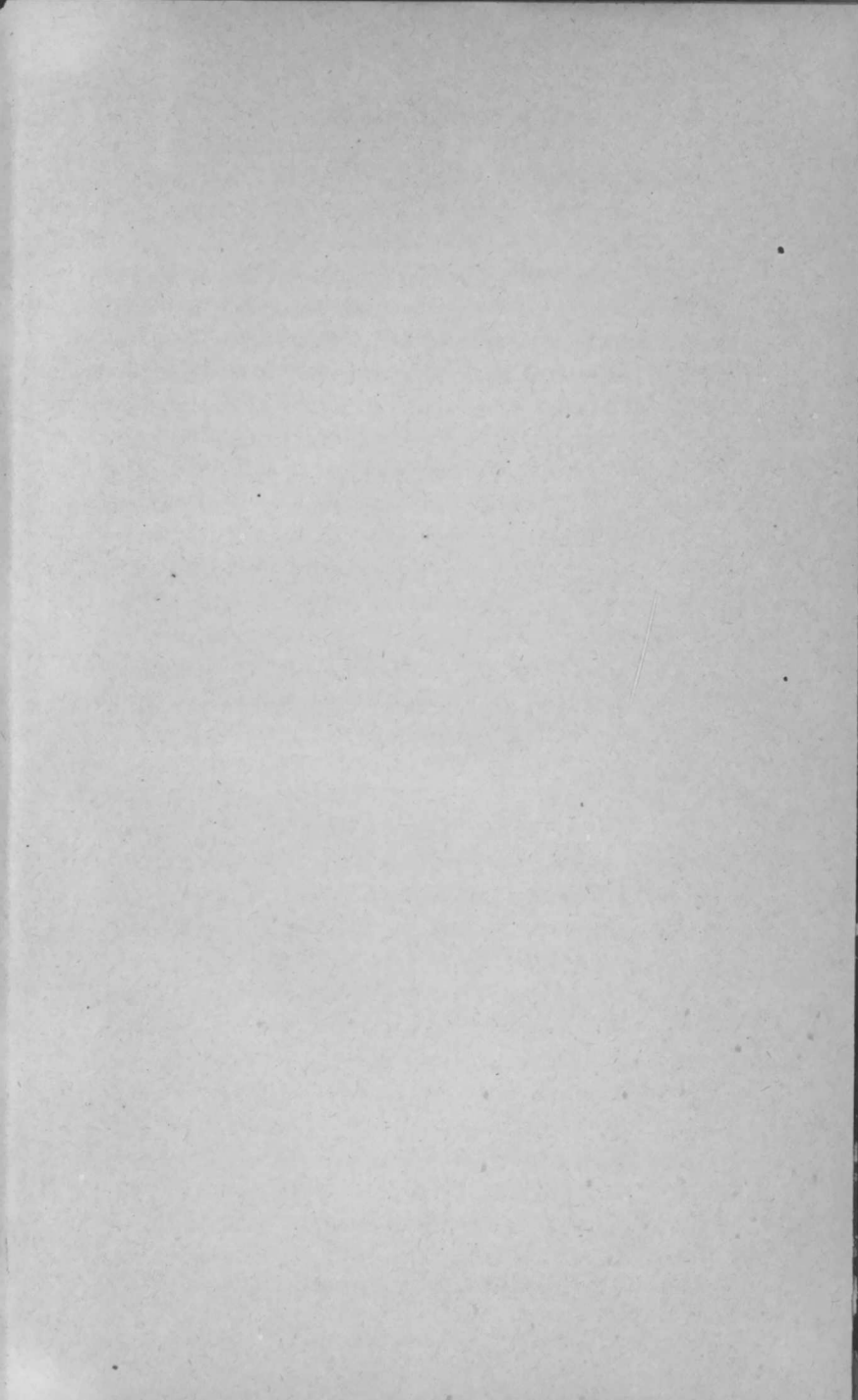
jo nähneet. Hänen puheillensa oli, heti kun hän kuninkaaksi oli tullut, wirrannut talonpoikia kaikilta waltakunnan ääritä, jopa Sawostakin asti, tuoden walitukseensa ja lanteensa aatelisherroista. Kuningas kuulteli heitä armollisesti ja lähetti fitten howioikeuksille sekä maaherroille ankaran käskyn wäryhyksien poistamisesta ja rikkojien rankaisemisesta. Walpaaasti piti hän myöhemmin, keskellä sotiansa, silmällä rahwaan etua. Me olemme jo nähneet kuinka hän antoi jyrkän wastauksen Räkisalmen läänin herrain ehdoitukseen talonpoikaisen lautakunnan häwittämisestä. Tässä vielä toinen walaisewa esimerkki. Eräs luutnantti Pietari Niilonpoika oli w. 1657, Sawossa tawoitellessaan karanneita sotamiehiä, tehnyt kaikellaista wäkiwaltaa talonpojille. Siitä Turun howioikeus hänet tuomitsi kuolemaan. Pietari Niilonpoika silloin nöyrästi anoi armoa, waikka tunnusti wäihän kowasti kopristelleensa talonpoikia, jotka noita kunniattomia karfurikonnia olivat kätteneet. Kenraalimajuri Kruse, jopa itse maan pääkuvernöri Hornkin puolustivat miestä, sanoen että rahwaan uppiniskaisuuden tähden tuskin woi wälttääkään wäkiwaltaa. Mutta Kaarle X waan wahwisti tuomion ja antoi ankarat nuhteet sekä Kruselle että Horn'ille. Luonnollista on kuitenkin, että kuninkaan alinomainen poisja-olo kaukamailla oli alhaiselle kansalle suuresti haitallinen. Olimmäisen kansan-hystäwän filmi ei sieltä aina kannattanut kaikkea sortoa näkemään, hänen korwaansa ei kuuluneet aina sinne asti kaikki sorrettiuin walitukset.

Eiallinen sotahimo, siinä olikin Kaarle X:n heikko puoli. Se oli hänelle sitä waarallisempi kiusaus, koska se ilmentui Ruotsin maineen, Ruotsin mahtawuuden loistawassa haamussa. Kaarle X:n filmien edessä leijui se suuri toivo, että hän saisi kaikki Itämeren rantamaat waltiffansa alle ja niin muodoin koko Itämeren Ruotsin waltakunnan sisäwedeksi. Tämän loistokuvan tähden hän syhäsi syryään kansojensa todellisen edun, joka olisi rauhaa, säästäwäisyyttä ja sisällisiä parannuksia waatinut; tämän loistokuvan tähden

hän nosti vastaanfa aseisin melkein koko Euroopan, jota vastaan taistellessa hänen kansansa olivat aivan raukeas-
maisillaan. Mainittakoon kuitenkin hänelle puolustukseksi,
että jilloin ja vielä kauan aikaa koko Euroopassa katsottiin
avarain maitten valloitus ja lukuisain alamaisten yhteen-
kahlitseminen, huolimatta maitten luonnollisesta asemasta ja
kansain luonnollisesta heimolaisuudesta, hallitsijan suurim-
maffi ansioksi.

17/5 48
T. J. J. J.

⌘ 1948M
— 674.